

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA BOHEMISTIKY

**SLOVESNÝ VID VE VÝUCE ČEŠTINY PRO CIZINCE – NÁVRH
APLIKACE METOD KOGNITIVNÍ LINGVISTIKY**

VERBAL ASPECT IN TEACHING CZECH FOR FOREIGNERS – DRAFT OF
THE APPLICATION OF THE METHODS OF COGNITIVE LINGUISTICS

Magisterská diplomová práce

Autorka: Bc. Markéta Dosoudilová

Studijní obor: Česká filologie

Vedoucí práce: Mgr. Darina Hradilová, Ph.D.

Olomouc 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí práce a uvedla jsem veškeré použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne: .....

Podpis: .....

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala Mgr. Darině Hradilové, Ph.D., za odborné vedení diplomové práce, vstřícný přístup a cenné rady a podněty, díky kterým mohla tato práce vzniknout, a také za dlouhodobé obohacování mých znalostí v oblasti češtiny jako cizího jazyka.

Velké díky patří také doc. PhDr. Boženě Bednaříkové, Dr., a PhDr. Jasně Pacovské, CSc., za vzbuzení zájmu a motivaci v kognitivně-lingvistickém bádání.

V neposlední řadě bych chtěla poděkovat Mgr. Pavle Poláchové za praktické připomínky k obsahu této diplomové práce, Letní škole slovanských studií FF UP za poskytnutí některých materiálů pro excerpce a také všem svým blízkým za trpělivost a neutuchající podporu.

OBSAH

Úvod	6
1 Cíle diplomové práce a metodologie	8
2 Slovesný vid	10
2.1 Slovesný vid v popisech češtiny	10
2.2 Slovesný vid v didaktice češtiny jako cizího jazyka.....	12
2.2.1 Slovesný vid na úrovních A1 a A2 Společného evropského referenčního rámce pro jazyky	14
3 Analýza prezentace vidu v učebnicích češtiny pro cizince	17
3.1 New Czech Step by Step.....	17
3.2 Česky krok za krokem 1	21
3.3 Čeština expres 2, 3	25
3.4 Česky, prosím II.	27
3.5 Communicative Czech (Elementary Czech).....	30
3.6 Čeština pro cizince A1 a A2	33
3.7 Mluvme česky: Gramatika.....	37
3.8 Přehled základní české gramatiky pro zahraniční studenty.....	43
3.9 Česká čítanka.....	46
Shrnutí analýzy	52
4 Kognitivní lingvistika.....	54
4.1 Základní přístupy kognitivní lingvistiky a jejich představitelé.....	55
4.2 Klíčové pojmy kognitivní lingvistiky.....	55
4.2.1 Význam.....	55
4.2.2 Motivace jazykových jevů	56
4.2.3 Kategorizace.....	56
4.2.4 Mentální prostory a procesy mapování	57
4.3 Kognitivní gramatika	58

4.3.1	Vymezení kognitivní gramatiky	58
4.3.2	Základní koncepty kognitivní gramatiky.....	59
4.3.3	Aplikace kognitivní gramatiky na slovanské jazyky	61
4.4	Kognitivní sémantika	61
4.5	Aplikace kognitivně-lingvistických metod v didaktice jazyků.....	62
5	Návrh prezentace vidu z hlediska kognitivní lingvistiky	65
5.1	Metaforický význam vidu a jeho charakteristika	66
5.2	Užití dokonavých a nedokonavých sloves	71
5.3	Formální charakteristika vidu.....	73
	Závěr.....	76
	Anotace	77
	Použitá literatura a internetové zdroje.....	78
	Analyzované učebnice.....	80
	Seznam obrázků	81

ÚVOD

Čeština pro cizince a zároveň i čeština jako cizí jazyk v posledních letech zažívají obrovský rozmach – vysvětlit si to můžeme čím dál větším počtem zahraničních studentů, kteří do České republiky přijíždějí na studijní pobyty, ale také nárůstem zájmu cizinců o pobyt a zaměstnání na našem území.¹ Na základě toho se samozřejmě zvyšuje poptávka po výuce češtiny pro cizince, s čímž rostou i požadavky na kvalitu a přínosnost studijních materiálů a učebnic, vyučovací technik, přístupů a dalších aspektů.

Studium českého jazyka a obzvláště některých částí české gramatiky je pro cizince obecně velmi náročné – proto často hledáme cesty, jak zájemcům o náš jazyk učení usnadnit. Na tomto místě se jako jedna z alternativ nabízí (alespoň dle našeho názoru) kognitivní lingvistika, respektive kognitivní gramatika, která svým charakterem umožňuje učinit výuku jazyků přístupnější a srozumitelnější. A právě z těchto důvodů (a mimo jiné také kvůli velkému zájmu o obě oblasti) jsme se v této diplomové práci rozhodli zaměřit naši pozornost na možnosti propojení češtiny pro cizince a metod kognitivní lingvistiky, což by mohlo přinést mnohé výhody jak pro cizince studující češtinu, tak i pro učitele češtiny jako cizího jazyka.

Inspirací a vzorem jsou nám v tomto směru kromě klíčových děl významných představitelů tohoto přístupu, jako jsou George Lakoff, Ronald Langacker a další,² především práce kognitivní lingvistky Laury Jandy, jež se kromě obecných principů zabývá právě i využitím kognitivní lingvistiky v češtině pro cizince, konkrétně pak především sémantikou jednotlivých pádů a v menší míře také problematikou vidu. Zejména oblasti vidu a souvisejícím jevům se (z důvodu obtížnosti této gramatické kategorie a také její dosavadní neprobádanosti prizmatem kognitivní lingvistiky) chceme věnovat v této práci, přičemž klíčové zde bude hledisko funkčně sémantické. Mimo jiné se budeme zabývat také obecnými principy, představiteli a základními pojmy kognitivní lingvistiky a kognitivní gramatiky, které nám jednak poskytnou lepší orientaci v této problematice a zároveň otevřou další možnosti, kde a jakými způsoby by bylo možné tento přístup ve výuce češtiny jako cizího jazyka využít.

Ještě před tím, než se s metodami kognitivní lingvistiky a možnou prezentací gramatiky za pomoci tohoto přístupu seznámíme, se však z důvodu potřeby dostatečného teoretického

---

¹ Zatímco např. v roce 2010 bylo v České republice 424 tisíc cizinců (189 tisíc – trvalý pobyt; 235 tisíc – dlouhodobý pobyt nad 90 dní), v roce 2016 to již bylo 493 tisíc (272 tisíc – trvalý pobyt; 221 tisíc – dlouhodobý pobyt nad 90 dní). Viz Český statistický úřad. *Cizinci: Počet cizinců* [online]. [cit. 2017-12-01]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/cizinci/cizinci-pocet-cizincu>

² Z českých jazykovědců jsou to pak např. Irena Vaňková či Jasňa Pacovská a z hlediska zaměření se na didaktické využití kognitivní lingvistiky Svatava Škodová.

základu zaměříme na slovesný vid v češtině i v češtině jako cizím jazyce obecně, přičemž zde budeme vycházet především z prací Františka Kopečného, Miroslava Komárka, Ivana Poldaufa a také Milana Hrdličky. Na to pak naváže analýza vybraných učebnic, prostřednictvím které se pokusíme poukázat na to, jakým způsobem jsou studenti se slovesným videm v češtině seznamováni, v čem se jednotlivé učebnice shodují/liší či kde může být výklad problematický nebo matoucí a v neposlední řadě také do jaké míry, popř. zda vůbec, se v rámci tohoto učiva užívá metod korespondujících s principy kognitivní lingvistiky, respektive kognitivní gramatiky.

Na základě východiska v podobě této sondy by pak mělo dojít ke zhodnocení současného stavu výuky vidu v učebnicích češtiny pro cizince a následné prezentaci téže oblasti gramatiky s aplikací metod kognitivní lingvistiky, což považujeme za jádro našeho zkoumání.

Záměrem této diplomové práce je tedy kromě analýzy učebnic také představení dosud méně uplatňované kognitivní lingvistiky a gramatiky, ale především poukázání na možnosti využití jejich principů ve výuce češtiny pro cizince, což by mohlo inspirovat a vést k dalším bádáním v tomto oboru. Nemalým, ale dozajista velice přínosným krokem by pak bylo případné vytvoření učebnice češtiny pro cizince založené na tomto přístupu, pro kterou bychom touto prací chtěli vytvořit alespoň malou část.

1 CÍLE DIPLOMOVÉ PRÁCE A METODOLOGIE

Souhlasíme s Hrdličkou, že „*máme-li na zřeteli, aby jinojazyční mluvčí úspěšně zvládli kategorii slovesného vidu, je nutné, aby o něm bylo pojednáno přehledným, komplexním (poučení musí pokrýt celou škálu bázových případů) a srozumitelným způsobem s důrazem na maximální názornost a explicitnost výkladu (...) i s ohledem na náležitou využitelnost prezentovaných lingvodidaktických poznatků a doporučení v komunikační praxi.*“³ Jak se ale pokusíme prokázat následnou analýzou (kapitola 3), ne vždy tomu tak v učebnicích češtiny pro cizince je, a proto si za cíl a stěžejní část této diplomové práce klademe především představení koncepce takového systému prezentace vidu, který:

- 1) studentům češtiny pro cizince poskytne dostačující vhled do základní problematiky a obecného fungování této kategorie na základě sémantické charakteristiky,
- 2) seznámí studenty s kontexty a situacemi, kdy se který z členů vidové dvojice používá,
- 3) poskytne ucelený přehled signálních slov,⁴ která se s dokonavými/nedokonavými slovesy pojí a mohou k použití správného vidu studenty navést,
- 4) přehledně představí jednotlivé způsoby tvoření členů vidových dvojic.

Pro tyto účely bude přitom využito metod a principů **kognitivní lingvistiky**, jimiž se budeme zabývat ve 4. kapitole.

Slovesný vid – jak bude patrné zejména z podkapitoly 2.2 – je totiž bezesporu částí gramatiky, která si s ohledem na potřeby cizinců studujících češtinu zaslouží revizi a případnou editaci v didaktice češtiny jako cizího jazyka, čemuž však musí předcházet také tolik potřebné důkladnější zkoumání této gramatické kategorie, a to přímo ve výukových materiálech češtiny pro cizince.

Prostřednictvím jejich analýzy, jež byla z výše popsaných důvodů zvolena jako východisko této práce, je totiž možné zjistit, jak jednotliví autoři výukových materiálů k prezentaci vidu přistupují, co je v kapitolách zabývajících se videm upřednostňováno, či co je naopak ponecháváno v pozadí (zaměření se na formální stránku dokonavých/nedokonavých tvarů, či spíše na vysvětlení obecného fungování kategorie vidu, popř. na přehledy významů jednotlivých prefixů atd.), ale také zda a do jaké míry se ve zkoumaných učebnicích objevují

---

³ HRDLIČKA, Milan. Lingvodidaktická prezentace slovesného vidu. In: *Gramatika a výuka češtiny jako cizího jazyka: k prezentaci gramatiky českého jazyka v učebnicích češtiny pro cizince*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2009 (s. 109). (Dále citováno jako HRDLIČKA, Milan. *Lingvodidaktická prezentace slovesného vidu*.)

⁴ Pojmem signální slova rozumíme lexikální prostředky, jejichž výskyt očekáváme na základě významu ve spojení buďto s dokonavými, nebo naopak nedokonavými slovesy.

popsané problémy (viz Hrdlička – podkapitola 2.2) a případně co může studentům pochopení tohoto jevu usnadňovat nebo naopak komplikovat.

K excerpici a následnému popisu byly vybrány níže uvedené učebnice,⁵ jež jsou v současnosti v praktické výuce užívány nejvíce a zároveň se hlásí (či – pokud byly pro analýzu důležité i přes to, že danou úroveň neuvádí – jsou probíraným učivem odpovídající) k referenčním úrovním A1 nebo A2 *Společného evropského referenčního rámce*. Zároveň byly voleny výukové materiály určené pro anglicky mluvící studenty či učebnice bez mediačního jazyka, a to vždy až od dílu, v němž je kategorie vidu systematicky probírána:

- *New Czech Step by Step*
- *Česky krok za krokem 1*
- *Čeština expres 2, 3*
- *Česky, prosím II.*
- *Communicative Czech (Elementary Czech)*
- *Čeština pro cizince A1 a A2*

Mezi analyzované zdroje jsme zařadili i tyto doplňkové materiály pro výuku:

- *Mluvme česky: Gramatika*
- *Přehled základní české gramatiky pro zahraniční studenty*
- *Česká čítanka*

Centrem zájmu našeho zkoumání je přitom výklad vidu jako takový – vidová problematika v otázce imperativu (ačkoli je součástí učiva na úrovni A2) byla z důvodu rozsahu a cílů diplomové práce ponechána stranou.

Zároveň jsme se analýzu výkladu vidu – s ohledem na orientaci a cíle práce – rozhodli doplnit také o alespoň částečný vhled do (s tématem úzce související a provázané) prezentace prefixů u sloves pohybu v těchto výukových materiálech, díky čemuž by mělo být patrné, jak se v této oblasti (na rozdíl od vidu) učebnice ve způsobu výkladu shodují a že jsou zde zároveň přítomné také prvky charakteristické pro kognitivní lingvistiku (schémata, obrázková znázornění atd.).

---

⁵ Při analýze byly zkoumány pouze učebnice, gramatické přehledy a popř. gramatické přílohy k učebnicím, nikoli však pracovní sešity či konverzační příručky. Pozornost přitom byla zaměřena zejména na výkladovou či přehledovou část, méně pak na cvičení.

2 SLOVESNÝ VID

2.1 Slovesný vid v popisech češtiny⁶

Vid (aspekt) je morfologicko-lexikální kategorie, která postihuje vztah děje k plynutí času – zjednodušeně se dá říci, že slovesný vid zachycuje skutečnost, zda sloveso vyjadřuje děj, který je nebo může být ukončen, nebo naopak děj, který ukončený být nemůže, tedy je časově neohraničený.

Základním videm je, jak uvádí Kopečný,⁷ vid nedokonavý – takové tvary sloves nevyjadřují, zda děj byl dokončen,⁸ nebo nikoli (*dělat, psát*). Druhý, tzv. dokonavý vid (který je příznakový) se pak tvoří předponou (*udělat, napsat*) nebo výjimečně příponou *-nout* (*sprchovat se > sprchnout se*). „Naopak nedokonavý vid se přitváří k dokonavému slovesu vždy příponami. Produktivní jsou dnes přípony *-vat* (*vydělat > vydělávat*) nebo *-ovat* (*přivázat > přivazovat, nakoupit > nakupovat*). Příponou *-va-* (někdy afektivně opakovanou) se konečně přitváří k základnímu, nedokonavému vidu ještě třetí vidová forma, neaktuální násobená: *dělat > dělávat, chválit > chválívat*...“⁹

Vzniká zde tedy **vidový protiklad**, druhá a třetí podoba slovesa (třetím tvarem je frekventantivum¹⁰), které se od první neliší lexikálním významem, ale slovesným videm – jedná se o protiklad slovesa nedokonavého a dokonavého (imperfektivního a perfektivního). Tvoří se takto **vidové dvojice**, a to dvěma výše uvedenými způsoby: 1) sufixací tam, kde je základem dokonavé sloveso (*dát > dávat*), a 2) prefixací v těch případech, kdy je základem nedokonavé sloveso (*vařit > uvařit*).¹¹

V souvislosti s tím je pochopitelně třeba zmínit otázku existence tzv. prostě vidových prefixů, které nemají vliv na pojmový význam, ale pouze mění nedokonavé sloveso na dokonavé (dle Poldaufa např. u sloves *zhrozit se, pochopit* či také *promluvit*, dle Kopečného

⁶ Čerpáme především z teorií Františka Kopečného, Miroslava Komárka a Ivana Poldaufa.

⁷ KOPEČNÝ, František. *Slovesný vid v češtině*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962.

⁸ Jak je ovšem často doplňováno, jedná se spíše o subjektivní, nežli absolutní dokončení (*poslechnout si* nemusí znamenat zcela *vyslechnout* apod.). Nejde tedy ani tak o časovou ukončenost, ale o dosažení cíle daného děje, v němž již nebylo třeba pokračovat.

⁹ KOPEČNÝ, František. *Slovesný vid v češtině*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962 (s. 5).

¹⁰ Tzv. druhý vidový protiklad.

¹¹ V těchto případech už se však netvoří další nedokonavý protiklad, např. **uvařovat*. Pozn.: Co se týká způsobů tvoření, *Nový encyklopedický slovník češtiny* uvádí jako třetí možnost „*řídka supletivnost kořene a supletivnost sufixů*.“ *Nový encyklopedický slovník češtiny. Vid (aspekt)* [online]. © Masarykova univerzita, Brno, 2012–2017 [cit. 2017-04-18]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/VID>

pak *uvidět* či *uslyšet*).¹² Jak je ovšem známo a jak zjistíme také v této práci, takových prefixů je jen omezené množství a tato funkce platí navíc pouze u některých sloves, nikoli všeobecně. Kromě prostě vidových prefixů však Poldauf vyčlenil ještě prefixy subsumpční (řadící),¹³ které mají dle jeho názoru jasnou sémantickou funkci a jedná se o produktivní skupinu (jako příklad uvádí slovesa *provrtat*, *zadusit*, *oddělit*). Naopak předpony prostě vidové definuje jako neproduktivní skupinu takových prefixů, které jsou neslučitelné s významem slovesa a které tvoří synchronně nemotivované historismy. Dominantním druhem vidotvorné prefixace jsou přitom dle něj právě předpony subsumpční.

O kategorii lexikálně-gramatickou (či gramaticko-lexikální) se tedy jedná proto, že má tento gramatický jev vliv na lexikální význam slovesa – určuje jej právě sémanticky, tedy buď jako děj uzavřený, v jeho výsledku, nebo naopak jako probíhající proces, který je neohraničený, neuzavřený. Určující je zde přitom i hodnotící postoj mluvčího, přičemž dokonavost můžeme chápat jako „*projev aktivního postoje k ději či stavu a nedokonavost jako důsledek neaktivního postoje k ději nebo stavu vyjádřenému slovesem. Z toho vyplývá, že dokonavý vid je charakterizován terminativností, směrovostí, tj. zaměřením děje k určitému bodu uzavírajícímu jeho průběh na začátku nebo na konci, uzavřeným pojetím slovesného obsahu. Nedokonavý vid tuto dějovou směrovost a uzavřenost neoznačuje, vyjadřuje průběh děje bez časové perspektivy.*“¹⁴

Na tomto místě se v rámci prezentace vidové problematiky nabízí také využití formálních rozdílů mezi dokonavými a nedokonavými slovesy, které shrnuje text z *Nového encyklopedického slovníku češtiny*: „*V každé analýze vidu se vychází (ať už explicitně n. implicitně) z jazykových dat, která ukazují rozdíly mezi dok. slovesy a nedok. slovesy: (i) jen infinitivy nedok. sloves se kombinují s futurálním auxiliárem budu (budu psát × budu *napsat) a s fázovými slovesy (začnu psát × začnu*napsat); (ii) nedok. slovesa se kombinují s časovými adverbiiáliemi na otázku „jak dlouho?“, dok. slovesa s časovými adverbiiáliemi na otázku „za jak dlouho?“ (psal dopis hodinu / *za hodinu × napsal dopis *hodinu / za hodinu); (iii) nedok. slovesa tvoří -ící-deriváty (píšící dopis × *napíšící dopis). Existují ovšem slovesa, která testem (i) procházejí jako dok. (budu/začnu *posedět), ale text (ii) je řadí mezi slovesa nedok. (posedět hodinu / *za hodinu); viz dále. Zatímco vlastnosti (i)–(iii) platí pro všechna slovesa, byla pozorována řada dalších formálních vlastností, jimiž se liší ne*

¹² KOMÁREK, Miroslav. *Prefixace a slovesný vid*. In: Slovo a slovesnost, 1984, ročník 45 (s. 257–267). Pozn.: Dle našeho názoru je však *vidět* sémanticky něco jiného než *uvidět* – gramatická charakteristika zde formuje význam slovesa a možnosti jeho kontextového zapojení.

¹³ POLDAUF, Ivan. *Mechanismus slovesných vidů v nové češtině*. ČČF 1, 1942 (s. 1–9).

¹⁴ PRČÍKOVÁ, Ivana. *Didaktické problémy češtiny jako cizího jazyka (Zaměření na temporálnost)*. Magisterská diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2007 (s. 17).

všechna, ale velké množství dok. a nedok. sloves. Např. tranzitivní dok. slovesa vyžadují, aby jejich předmět byl vyjádřen, kdežto nedok. slovesa často dovolují nevyjádření akuzativního předmětu: Petr psal (dopis) × Petr napsal *(dopis).¹⁵ S tímto však rodilí mluvčí češtiny v rámci běžného výkladu seznamování nebývají, protože výše uvedené „intuitivně“ (tedy na základě jazykového citu) vědí. Jako žádoucí a přínosné se nám ovšem doplnění výkladu o tuto charakteristiku jeví právě ve výuce češtiny pro cizince.

Další charakteristika je pak postavena na spjatosti vidu s kategorií času: dokonavá slovesa (na rozdíl od nedokonavých) nevyjadřují aktuální přítomnost.

K nedokonavým slovesům patří – pro tuto práci taktéž důležitá – skupina párů sloves pohybu, jež podléhají protikladu determinovanosti¹⁶ a indeterminovanosti (*jít – chodit, jet – jezdit, běžet – běhat, letět – létat, nést – nosit* atd.).

Za důležitý a účelný považujeme pro naši práci výklad uvedený výše. Další výzkumné podněty pak vyplynou z dílčích (a neméně významných) jevů této kategorie, jako je existence imperfektiv/perfektiv tantum či obouvidových sloves a vidových trojic, propojenost vidu se způsobem slovesného děje apod. Pro nás však bude podstatnější právě obecný pohled na tuto kategorii v rámci didaktiky češtiny jako cizího jazyka, ke kterému bude jako dostačující základ sloužit výše popsané, a poté konkrétní otázky výkladu vidu v učebnicích i v navrhované prezentaci kognitivně-lingvistické.

2.2 Slovesný vid v didaktice češtiny jako cizího jazyka

Výklad slovesného vidu v didaktice češtiny jako cizího jazyka už z principu usiluje o jednoduchost – Poldauf a Šprunk jej pro potřeby cizinců vysvětlují takto: „Slovesa označují děj probíhající v čase. Tento děj je zpravidla možno vyjádřit dvěma slovesy (slovesná dvojice), například psát – napsat, dát – dávat. Obě slovesa mají stejný význam, označují tentýž děj, ale liší se tzv. videm. To znamená, že různým způsobem podávají průběh děje. (...) Sloveso nedokonavé děj filmuje, sloveso dokonavé děj fotografuje.“¹⁷ Je totiž třeba si uvědomit a při výuce neopomínat, že neslovanští zájemci o studium češtiny kategorii vidu vůbec neznají, a tudíž je nutné začít především vysvětlením podstaty tohoto specifického, a pro cizince už tak velmi složitého jevu. I v naší práci tedy budeme klást důraz na to, aby se výklad dostatečně věnoval samotnému principu fungování této kategorie.

¹⁵ Nový encyklopedický slovník češtiny. *Vid (aspekt)* [online]. ©Masarykova univerzita, Brno, 2012–2017 [cit. 2017-04-18]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/VID>

¹⁶ Tj. zaměřenost děje k určitému cíli, či, jak uvidíme v některých pojetích dále v této práci, také otázka směřovosti.

¹⁷ POLDAUF, Ivan – ŠPRUNK, Karel. *Čeština jazyk cizí*. Praha, 1968 (s. 212–213).

Jak k metodice výuky vidu poznamenává Holá,¹⁸ cizinci se zpravidla učí nejprve přítomný čas sloves nedokonavých a až později se seznamují s videm dokonavým, přičemž se tak často děje ve spojitosti s výukou budoucího času. Na základě toho pak slovanský vid (a to zejména u těch studentů, jež se s ním setkávají poprvé) bývá pokládán za jev primárně svázaný s budoucím časem – dle Holé se tak „*metodika výuky nechala svěst nejnápadnějším, avšak pro pochopení podstaty vidu nikoliv nejdůležitějším znakem dokonavého slovesa, totiž gramatickou odlišností jeho budoucího času. Kategorie vidu by však měla být představována především ze svého sémantického aspektu a jako ucelený jev – nejen s důrazem na gramatické změny, byť by byly sebenápadnější.*“¹⁹

Fakt, že dokonavá slovesa nevyjadřují přítomnost, ale pouze minulost a budoucnost, zatímco nedokonavá slovesa vyjadřují všechny tři časy, přitom pochopitelně nelze při výkladu opomenout; Holá však i kvůli výše uvedenému navrhuje, aby již při výuce přítomného času byly studentům představovány právě i tvary dokonavé. Je totiž toho názoru, že by měli cizinci české sloveso poznávat komplexně, v jeho „dvojjednosti“.²⁰

Kromě výše uvedeného a také skutečnosti, že je kategorie vidu cizinci obecně považována za jednu z nejtěžších²¹ (a to jak u těch, kteří kategorii vidu ve svém rodném jazyce nemají a tudíž jeho funkci vůbec neznají, tak i u Slovanů, kteří vidu rozumí na základě znalosti jeho fungování v mateřském jazyce, nicméně jim činí problémy např. významy a používání jednotlivých prefixů či sufixů), se však v souvislosti s tímto učivem objevují i jiné problémy. Jak tvrdí Hrdlička, „*zhodnotíme-li lingvodidaktickou prezentaci aspektu v učebnicích češtiny pro cizince, můžeme konstatovat, že její úroveň není většinou uspokojivá. Jde totiž zpravidla o poučení dosti obecné a simplifikované (v některých případech dokonce nevhodné, zavádějící či chybné), bez náležité specifikace frekventovaných případů užití imperfektivních a perfektivních sloves. Značné nedostatky nalézáme i ve výkladu vidových dvojic.*“²² Konkrétně pak kromě nevhodného a zavádějícího zjednodušování (např. dokonavá slovesa = nenásobený děj, ukončený x nedokonavá slovesa = násobený děj, opakovaný) zmiňuje i neúplné, nesprávné či zavádějící zpracování (pohybová slovesa jsou nedokonavá), nesprávné příklady a neadekvátní jinojazyčné ekvivalenty, nepřihlížení k výchozímu jazyku jinojazyčného mluvčího,

---

¹⁸ HOLÁ, Lída. *K metodice výuky vidu* [online]. [cit. 2017-09-30]. Dostupné z: http://www.czechstepbystep.cz/clanky/k_metodice_vyuky_vidu.html

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Jako imperfektivní/perfektivní.

²¹ Jak dokazuje mimo jiné také výzkumná sonda, která je součástí disertační práce Michaly Kutlákové *Čeština jako cizí jazyk. Modifikovaný lingvistický popis vybraných gramatických kategorií češtiny*.

²² HRDLIČKA, Milan. *Lingvodidaktická prezentace slovesného vidu* (s. 109).

nedostatečné vysvětlení formálních relací mezi imperfektivy a perfektivy (odvozování, změny v kmeni, supletivní dvojice), nepřibližování významů slovesných prefixů a další.

2.2.1 Slovesný vid na úrovních A1 a A2 Společného evropského referenčního rámce pro jazyky

V souvislosti se zaměřením pozornosti na tento jev je potřeba definovat si, jaké znalosti se od studentů češtiny pro cizince na konkrétních úrovních očekávají. Pro účely naší práce, v níž nás zajímá především počáteční fáze výuky zkoumané části gramatiky (nikoli výklad na pokročilejších úrovních, kdy se tato problematika spíše opakuje či doplňuje o složitější jevy), jsme se rozhodli zabývat se úrovněmi A1 a A2 *Společného evropského referenčního rámce pro jazyky*,²³ jenž popisuje požadavky na jednotný systém výuky cizích jazyků.

Dané úrovně jazykové způsobilosti popisují publikace *Čeština jako cizí jazyk, Úroveň A1* a *Čeština jako cizí jazyk, Úroveň A2*, které jsou „českou variantou stejně koncipovaných materiálů pro národní evropské jazyky. Podobně jako ostatní materiály tohoto typu vznikla i tato příručka ze zadání Rady Evropy. (...) Syllabus však není koncipován jako učební program či jako učebnice. Jeho smyslem (...) je zmapování češtiny z funkčního a sémantického hlediska“²⁴ vždy pro danou úroveň, a to tak, „aby zpracování mohlo být dále využíváno jako metodická báze a standard nejen k sestavování výukových programů v rámci jazykových kursů češtiny pro cizince, ale též k tvorbě učebních materiálů i dalších pomůcek a v neposlední řadě jako referenční rámec pro potřeby zavedení standardního systému zkoušek.“²⁵ Právě zmíněné popisy mohou sloužit k orientaci v tom, co se po studentech na dané úrovni v rámci kategorie vidu požaduje, a zároveň i jaký způsob prezentace je v této oblasti gramatiky autory publikací navrhován.

Úroveň A1:²⁶

V popisech pro tuto úroveň se setkáváme s již dříve naznačenou skutečností, a to že studentům jsou v této fázi výuky představovány zejména tvary sloves imperfektivních. Jelikož se ale perfektivním tvarům ani při jednoduché komunikaci nelze zcela vyhnout (studentům jsou představovány jako „součást fráze, např. *dám si, zaplatím, promiňte...*“ a „*jejich vidová*

²³ „Společný evropský referenční rámec poskytuje obecný základ pro vypracování jazykových syllabů, směrnic pro vývoj kurikulí, zkoušek, učebnic atd. v celé Evropě.“ *Společný evropský referenční rámec pro jazyky: jak se učíme jazykům, jak je vyučujeme a jak v jazycích hodnotíme*. 2. české vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006 (s. 1).

²⁴ ČADSKÁ, Milada a kol. *Čeština jako cizí jazyk. Úroveň A2*. Praha, MŠMT, 2005 (s. 2).

²⁵ Tamtéž.

²⁶ HÁDKOVÁ, Marie – LÍNEK, Josef – VLASÁKOVÁ, Kateřina. *Čeština jako cizí jazyk. Úroveň A1*. Praha, MŠMT, 2005 (s. 255–256).

odlišnost od ostatních sloves se na teoretické rovině netematizuje²⁷), menšinu těchto sloves autoři doporučují „prezentovat jako zvláštní třídu sloves, kterou charakterizují následující rysy:

a) Vpf nevyjadřují průběh děje/stavu, ale jeho výsledek či uzavřenost.

b) Vpf nemají tvary opisného futura. Jejich prezntní tvary odkazují k budoucnosti.“

Dále je pak doporučováno také „spojovat konkrétní Vpf s konkrétními situacemi, aby si je student mohl zafixovat jako typ reakce.“

Kromě toho se studenti na úrovni A1 „seznámí i s několika iterativními slovesy (jezdit, chodit),“ přičemž „bude pouze třeba upozornit na jejich význam (opakovaná či pravidelná činnost).“

Co se týká tvarů paradigmat jednotlivých gramatických časů, studentům je zde uveden prezens, u nějž „je nutné vyložit, že „menšinová“ perfektivní slovesa mají v prezentu význam futurální,“ dále préteritum, jež tvoří slovesa obou vidů, a opisné futurum, které dokonává slovesa netvoří.

Úroveň A2:²⁸

Na úrovni A2 se již kromě výše uvedeného – tedy základního popisu a rozdělení na dokonavá a nedokonavá slovesa – studenti setkávají se základními slovo tvornými principy tvorby vidových protějšků pomocí prefixace a sufixace a také s informací, že „některá slovesa jsou obouvidová, např. věnovat. Některá slovesa jsou pouze nedokonavá. Např. být, mít, stát, sedět, ležet, viset, bydlet, chybět, znamenat, doufat, modální slovesa chtít, muset, mít (něco udělat), moct, smět (...), základní slovesa pohybu jít – chodit, jet – jezdit, nést – nosit, vézt – vozit, vést – vodit, běžet – běhat, letět – létat (...) aj.“ přičemž „vzhledem k tomu, že všechna tato slovesa jsou pro základní jazykovou komunikaci mimořádně důležitá, věnuje se jim na úrovni A 2 poměrně značná pozornost. V mnohem menší míře se vyskytují slovesa pouze dokonavá. Navíc málokdy patří do základní slovní zásoby, a tak se s nimi účastník kursu na úrovni A 2 setká jen málokdy. Např. vyspat se, dovést (něco udělat), unést (těžké zavazadlo), najíst se, napít se aj.“ Představena jsou též párová slovesa, jejichž kořeny se liší (vzít – brát).

Doplněno je zde i to, že „kategorie slovesného vidu je úzce spjata s kategoriemi slovesného způsobu (...) a času (...). Např. u slovesných tvarů (dokonavých i nedokonavých) v imperativu se v záporu zpravidla používá jen tvarů sloves nedokonavých (...). Pokud jde o kategorii slovesného času, lze děj probíhající v okamžiku promluvy vyjádřit jen slovesem

²⁷ KOŘANOVÁ, Ilona. Vyjadřování přechodu mezi dvěma stavy v češtině s ohledem na výuku cizinců. In: Studie z aplikované lingvistiky, 1, 2014 (s. 84).

²⁸ ČADSKÁ, Milada a kol. Čeština jako cizí jazyk. Úroveň A2. Praha, MŠMT, 2005 (s. 182–183).

nedokonavým (formou přítomného času), zatímco slovesa dokonavá přítomný čas vyjádřit nemohou.“ Prezentována jsou také další determinovaná slovesa včetně prefixů, kde je třeba upozornit na to, že prefigovaná a prostá varianta netvoří vidovou dvojici.

Na základě toho by měli studenti po zvládnutí úrovně A2 ovládat minulý čas perfektiv a imperfektiv, přítomný a budoucí čas imperfektiv a použití tvarů přítomného času perfektiv ve funkci budoucího času.

Požadované znalosti na obou námi zkoumaných úrovních přehledně shrnuje tabulka níže (modrá barva textu odkazuje k úrovni A1 a červená barva k úrovni A2):

Prézens	Imperfektivní Aktuální Neaktuální Determinovaná slovesa <i>chodit/jít a jet/jezdit</i> Další determinovaná slovesa (<i>létat/letět, běhat/běžet, nosit/nést</i>)	<i>Právě snídám. Každé ráno snídám rohlík a čaj.</i>
Préteritum	Imperfektivní forma Perfektivní forma jen u frekventovaných sloves Základní rozlišení imperfektivní a perfektivní formy Préteritum reflexivních verb	<i>Včera jsem studoval. Vlak přijel do stanice. Vařil jsem večeři asi hodinu. Uvařil jsem večeři a pak jsem šel na procházku. Dívai ses včera na televizi?</i>
Futurum	Imperfektivní forma Perfektivní forma jen u frekventovaných sloves Základní rozlišení imperfektivní a perfektivní formy Determinovaná slovesa <i>půjdu, pojedu</i> Další determinovaná slovesa <i>poletím, poběžím</i>	<i>Zíttra budu studovat češtinu. Přijdu domů v sedm večer. Celou sobotu dopoledne budu vařit. Uvařím oběd a začnu mýt nádobí. Půjdu na zastávku. Pojedu autobusem. Poletím letadlem.</i>

Obrázek 1: Referenční popis češtiny pro účely zkoušky z českého jazyka pro trvalý pobyt v ČR – úrovně A1, A2 (s. 188)

3 ANALÝZA PREZENTACE VIDU V UČEBNÍCÍCH ČEŠTINY PRO CIZINCE

3.1 New Czech Step by Step

New Czech Step by Step je „praktická a komunikativní učebnice současné češtiny na bázi angličtiny“²⁹ a jde o kompletně přepracovanou verzi *Czech Step by Step* z roku 2000 pro začátečníky až středně pokročilé (což tedy pokrývá námi zkoumané úrovně A1–A2). Autorkou je Lída Holá, na základě čehož se při hodnocení dalších výukových materiálů (jako je učebnice *Česky krok za krokem 1*, která z *New Czech Step by Step* vychází, a dále *Čeština expres 2 a 3*, z důvodu spoluautorství Lídy Holé) budeme zaměřovat především na rozdíly oproti výkladu užitému zde. S kategorií vidu se v *New Czech Step by Step* studenti setkávají ve 12. lekcí, s významy prefixů ve 13. lekcí a vše je přehledně shrnuto také v gramatické příloze.

Co dělali /udělali Eva a Petr?

Verbal aspect: imperfective/perfective verbs

Byla sobota ráno. Eva a Petr dělali jarní úklid. Malovali kuchyň. Když **vymalovali** kuchyň, myli okna. Když **umyli** okna, luxovali. Když **vyluxovali**, prali prádlo. Když **vyprali**, žehlili prádlo. A když **vyžehlili** prádlo... Ne, **neuvařili** večeři ani **neumyli** nádobí. Domácí práce nejsou jejich hobby. Šli do restaurace na večeři a pak do kina. Opravdu si to zasloužili.

It was Saturday morning. Eva and Petr were doing their spring cleaning. They were painting the kitchen. When they finished painting the kitchen, they washed the windows. When they finished washing the windows, they vacuumed. When they finished vacuuming, they did laundry. When they finished doing the laundry, they ironed. And when they finished ironing... No, they didn't cook dinner and didn't wash the dishes. Housekeeping is not their hobby. They went to a restaurant for dinner and then to the theatre. They really deserved it.

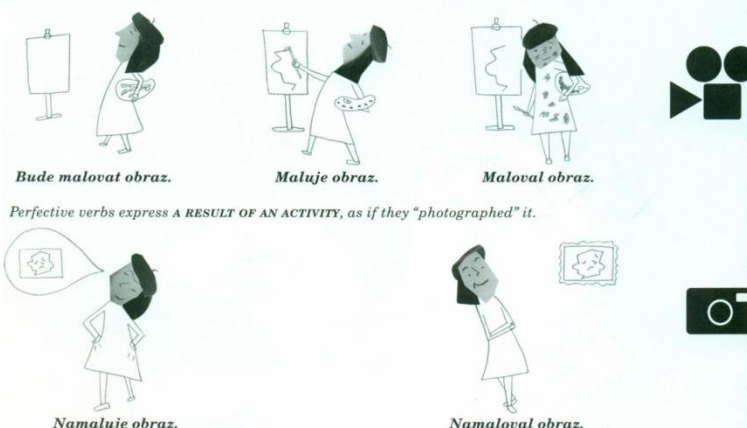
What is aspect?

Almost all Czech verbs have both imperfective and perfective forms (e. g. dělat/udělat). In previous lessons we only used the imperfective, but you could see both forms. An exception are modal verbs (muset, moct, chtít) and simple verbs denoting states (e. g. být, ležet) that are only imperfective.

What does the aspect express?

People are different – and depending on their various points of view, they perceive various aspects of reality. For example, a house can be viewed and described as big or expensive, silent or empty... Languages also “see” things in different ways and from different points of view. English views actions and activities in a very complex system of tenses. Slavonic languages don't need this complexity. They only use three tenses: future, past and present. However, it's very important for Slavonic languages whether the process is **unlimited** and /or **repeated** (imperfective) or **limited** (perfective). This point of view is expressed by aspect. Aspect reflects the way a speaker views the particular act or action. For more about the formation of aspect pairs, see page 233. Basic aspectual pairs, e. g. dělat/udělat, kupovat/koupit, psát/napsat etc. must be memorized.

Imperfective verbs express the activity as a **PROCESS**, as if they “filmed” it.

Obrázek 2: *New Czech Step by Step*, 2012 (s. 124)

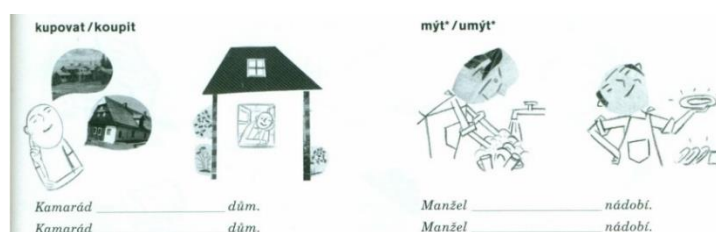
²⁹ *New Czech Step by Step*, 2012 (s. 4).

Výklad o slovesném vidu (obrázek 2) začíná úvodním textem, na kterém je manifestována právě rozdílnost mezi dokonavými a nedokonavými slovesy (dokončenými a nedokončenými ději). Protože se jedná o učebnici užívající zprostředkující jazyk – angličtinu – a jelikož je použit (stejně jako v české verzi textu) minulý čas, důraz není v anglických překladech kladen ani tak na průběhovost dějů, které jsou v češtině vyjádřeny nedokonavými tvary (*myli okna*, ale *they washed the windows* namísto *they were washing the windows*), jako spíše na ukončenost u tvarů dokonavých (*when they finished washing the windows*).

Dále učebnice uvádí, že dosud byly v probíraném učivu užívány především nedokonavé tvary, přičemž většina sloves má také tvary dokonavé – ovšem s výjimkou modálních a stavových sloves.

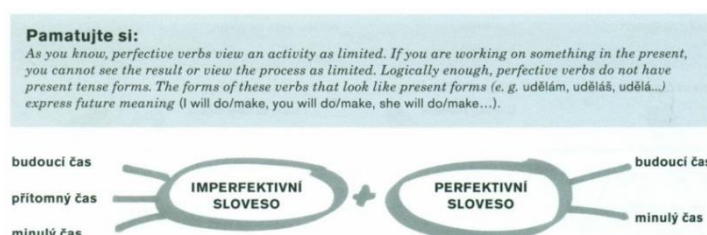
Za velmi důležité na tomto místě považujeme to, že tato učebnice pojednává o vidu také jako o prostředku vyjádření úhlu pohledu mluvčího na danou činnost či děj. Je vhodné s tímto studenty explicitně seznámit.

Jako charakteristické rysy nedokonavých sloves jsou zde představeny neohrazenost a/nebo opakovanost daného děje, u dokonavých sloves pak naopak ohraničenost. Za – dle našeho názoru – velmi přínosného doplnění obrázky jsou pak imperfektiva definována jako tvary zachycující aktivitu jako proces, který „filmují“, naopak perfektiva zachycují výsledek této aktivity – „fotografují jej“.³⁰

Obrázek 3: New Czech Step by Step, 2012 (s. 125)

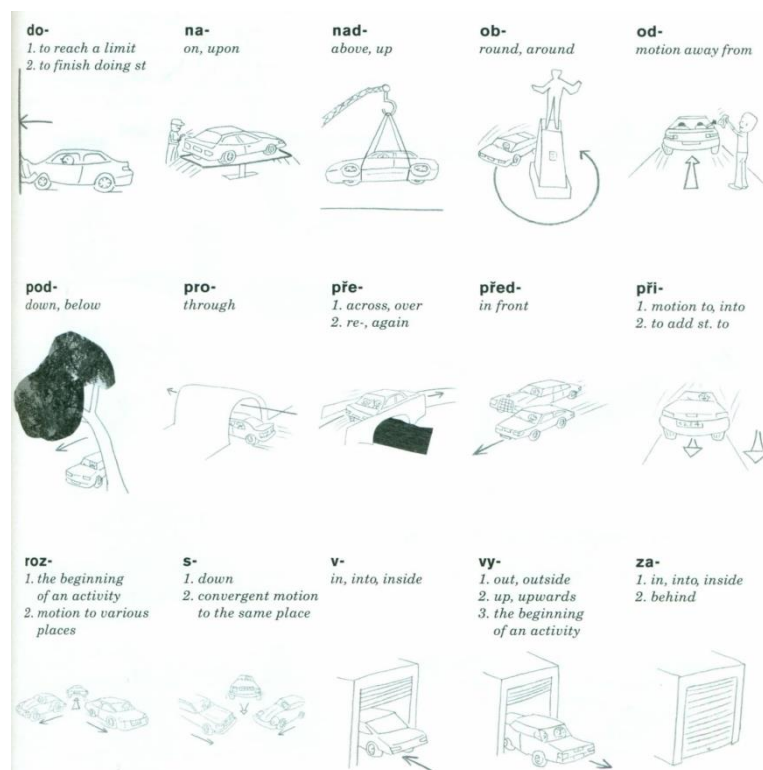
Jak je patrné z obrázku 3, k procvičení pak učebnice opět využívá obrázky, které studentům napomáhají správně porozumět rozdílům mezi použitím dokonavých a nedokonavých tvarů sloves (tedy opozici *průběh* versus *výsledek*).

Obrázek 4: New Czech Step by Step, 2012 (s. 128)

³⁰ Viz výklad Poldaufa a Šprunka (podkapitola 2.2, s. 12).

Na obrázku 4 následuje výklad zaměřený na neexistenci tvaru dokonavého slovesa pro vyjádření přítomného času – poučka je zde přitom doplněna o informaci, že ty tvary, které tak vypadají, vyjadřují budoucnost.

Obrázek 5: New Czech Step by Step, 2012 (s. 137)

Zaměříme-li se na prezentaci prefixů u sloves pohybu, které jsou zde užity obrázky včetně popisu jednotlivých významů, pokud jich má daný prefix více než jeden. Považovali bychom ovšem za přínosnější, kdyby u každého z nich bylo uvedeno právě i konkrétní sloveso s tímto prefixem (např. jako ve cvičeních dále v učebnici), a to zejména u těch případů, kdy je významů více.

The forming of aspect

Tvoření vidu

Forming aspect pairs are not fully predictable. Therefore, verbs should be learned with their aspectual counterparts. However, you should know that there are three basic ways of forming aspect pairs:

A) prefixation

Czech has many prefixes. Some of them don't have any meaning – they simply change the aspect of the verb. Some of them have many different meanings or shades of meanings (compare English undo, disconnect, review, but also phrasal verbs like make up, make up with, make up for...).

For more about the meanings of prefixes see page 137.

Some imperfective verbs only have one perfective aspectual counterpart (formed by adding a certain prefix).

imperfective verb dělat	perfective verb udělat
----------------------------	---------------------------

However, some imperfective verbs can form not only one basic perfective verb (e. g. dělat/udělat), but also many perfective compounds using various prefixes. These verbs with prefixes gain new meanings. Consequently, these verbs "need" new imperfective counterparts. They form secondary imperfectives.

	new meaning!	
I. primary imperfective dělat	perfective do <u>d</u> ělat (to finish doing) na <u>d</u> ělat (to make a lot of st.) pro <u>d</u> ělat (to go through) př <u>e</u> dělat (to redo) vy <u>d</u> ělat (to earn) od <u>d</u> ělat (to remove, slang. do in)	II. secondary imperfective do <u>d</u> ělávát na <u>d</u> ělávát pro <u>d</u> ělávát př <u>e</u> dělávát vy <u>d</u> ělávát od <u>d</u> ělávát

B) suffixation

The most common suffixes creating aspect pairs are:

-ovat	kup <u>ov</u> at/koupit – to buy
-ávat	dáv <u>av</u> at/dát – to give
-nout	zapomínat/zapomen <u>out</u> – to forget

With suffixed verbs, you can also add prefixes. Prefixes change the meaning, but the aspect remains the same.

	new meaning!	
perfective dát	imperfective dávát	imperfective roz <u>d</u> ávát (to distribute)

C) irregular pairs with stem changes

In a few cases the imperfective and perfective of an aspect pair are completely different:
brát*/vzít* – to take; jíst*/sníst* – to eat

Notes:

- Due to changes in the stem (B and C), verbs often change their conjugation.
- Some perfective forms become reflexive (e. g. jíst – najíst se, odpočívát – odpočínout si).

Remember:

Aspectual pairs should be memorized!

Obrázek 6: New Czech Step by Step, 2012 (s. 233)

Co se pak týká tvoření vidu, tomu se učebnice věnuje zvlášť na straně 233, kde přehledně informuje o třech možnostech tvorby druhého členu vidové dvojice (přičemž je zmiňována potřeba učit se slovesa nazpaměť právě i s jejich vidovými protějšky). I tak jsou ale studenti seznámeni s principy jejich tvorby, což jsou prefixace, sufixace a dále pak nepravidelné páry s formálně odlišnými tvary.

Na tomto místě je zároveň kromě rozdílu mezi prefixací bez změny a se změnou významu slovesa přehledně vysvětleno také to, že dokonavá slovesa vytvořená přidáním prefixu měnícího význam dále tvoří sekundární nedokonavá slovesa. Stejně tak u sufixace je zde uvedeno, že k takto vytvořeným slovesům mohou být přidány také prefixy, přičemž dojde ke změně významu, ale vid zůstane totožný. Dle našeho názoru jsou to na této úrovni informace přesahující rámec požadovaných znalostí.

Za důležitý a vhodně zmíněný považujeme fakt, že některé dokonavé tvary se na rozdíl od svých vidových protějšků stávají zvrtnými. Perfektivy a imperfektivy tantum se učebnice nezabývá.

Slovesné časy Verb tenses				
	verb být	imperfective* verbs, e.g. dělat	verbs of motion, e.g. jít	perfective* verbs, e.g. udělat
infinitive	být	dělat	jít	udělat
future tense (I form)	budu	budu dělat	půjdu	udělám
present tense (I form)	jsem	dělám	jdu	—
past tense (I form)	byl jsem	dělal jsem	šel/šla jsem	udělal jsem

*For the difference between imperfective and perfective verbs, see below.

Často používaná imperfektivní/perfektivní slovesa Frequently used imperfective/perfective verbs					
(na)kupovat/(na)koupit	buy (shop)	odjíždět/odjet*	leave (by vehicle)	připravovat/připravit	prepare
číst*/přečíst*	read	opravovat/opravit	repair	psát*/napsat*	write
dávat/dát	give	pít*/vypit*	drink	učit se/naučit se	learn
dělat/udělat	do, make	platit/zaplatit	pay	uklízet/uklidit	tidy
dostávat/dostat*	receive	prodávat/prodat	sell	vařit/uvařit	cook
jíst/sníst	eat	přicházet/příjít*	arrive (on foot)	volat/zavolat	call
odcházet/odejít*	leave (on foot)	přijíždět/příjet*	arrive (by vehicle)	ztrácet/ztratit	lose

Most Czech verbs have imperfective and perfective verbs, e.g. dělat/udělat (we call these the imperfective and perfective aspects). To put it simply, the imperfective aspect expresses unlimited or repeated actions. The perfective aspect expresses the results of actions. Perfective verbs do not have a present tense form. | *For these verbs changes in the stem are typical.

Základní významy prefixů Basic meanings of prefixes								
do- →*	na- ↗	nad- ↗	ob- ↻	od- ↖	pod- ↘	pro- →	pře- ↗	před- ↖
reaching a limit	on	over, above	around	motion away from	below	through	across again	before
při- →	roz- ←→	s- ↘↗		v- ↘	vy- ↗	za- ↘		
motion towards adding	beginning an activity motion in several directions	downwards to one place		into	upwards out	into behind		

Prefixes change the meaning of words. They can be combined with verbs and nouns, e.g. přijít arrive, odejít leave, výstup exit, nástup boarding etc.

Obrázek 7: New Czech Step by Step, 2012 (příloha)

Shrnutí: K rekapitulaci nám u učebnice *New Czech Step by Step* může posloužit právě gramatická příloha, která přehledně shrnuje jak princip fungování vidu, tak i konkrétní formy vidových dvojic a základní významy prefixů, jichž si z kognitivního hlediska velmi ceníme. Obecně ovšem učebnice danou problematiku pojímá relativně hluboce (viz výše popsané skutečnosti, které se – jak zjistíme dále – v jiných výukových materiálech zpravidla neobjevují), zároveň ale přehledně a srozumitelně, a to vyváženě z hlediska poměru sémantiky vidu, formální stránky tvarů vidových dvojic a významů prefixů. Více pozornosti by mohlo být věnováno jednotlivým typům užití dokonavých a nedokonavých sloves.

3.2 Česky krok za krokem 1

Jak sama autorka uvádí na webových stránkách www.czechstepbystep.cz, „učebnice *Česky krok za krokem 1* je určena pro výuku na úrovních A1 a A2. Pod novým názvem v ní najdeme přepracované, rozšířené a podstatně obsahově i graficky inovované vydání nejprodávanější učebnice češtiny jako cizího jazyka *New Czech Step by Step*.“³¹ Tato učebnice, jež jsme si pro naši analýzu zvolili v česko-anglické variantě, vyšla v roce 2016 a s videm a prefixy se v ní setkáváme v lekcích 11 a 12.

³¹ *Česky krok za krokem 1* [online]. [cit. 2017-09-30]. Dostupné z: http://www.czechstepbystep.cz/publikace/publikace_cesky_krok_za_krokem_1a.html

4. Why do English verbs often have two Czech equivalents, e.g. to cook – vařit and uvařit?

Most Czech verbs live "in pairs". These verbs have what is called imperfective and perfective aspect. Put simply, the aspect expresses the action as either a process or as the result of a process. This is the distinction between imperfective and perfective verbs. Imperfective verbs (e.g. vařit to cook) express the action as a process, as if they were "filming" it. These verbs express unlimited, incomplete or repeated action. They have a past, present and future tense. Perfective verbs (e.g. uvařit to cook) express the result of an action or an action at a certain moment, as if it was being "photographed". These verbs do not have a present tense, just past and future. Czech aspects do not automatically match English tenses.

Obrázek 8: Česky krok za krokem 1, 2016 (s. 5)

Hned v úvodu učebnice, v tzv. FAQ³², jsou studenti seznámeni s důvodem existence dvou českých ekvivalentů pro jedno anglické sloveso – tedy že vid pokrývá potřebu vyjádření akce jako procesu (přirovnání k natáčení na kameru) s charakteristickými rysy jako jsou neohraničenost, nedokončenost či opakovanost akce, nebo jako výsledku dané akce či akce v určitém okamžiku (přirovnání k focení).³³ Nechybí ani stručná informace o tom, jaké časy jednotlivé vidy vyjadřují.

"Dlouhá" a "krátká" verba (slovesa) pohybu • "Long" and "short" verbs of motion
Compare the verbs in the table:

"Long" verbs of motion	"Short" verbs of motion
chodit	jít
jezdít	jet
létat	letět

1. The "long" (indeterminate) verbs of motion chodit to go (on foot), jezdit to go (by vehicle), to drive and létat to fly express motion that is repeated. They are often used in connection with these expressions: často, vždycky, obvykle, někdy, málokdy, nikdy, rád/a...
These verbs also express movement as such, e.g.: Naše dcera už chodí. Our daughter is already walking.

2. The "short" (determinate) verbs of motion jít to go (on foot), jet to go (by vehicle), to drive and letět to fly express movement at a specific time with a specific objective. They are often used in connection with the following expressions: teď, v ... hodin, dopoledne, dneska, zítra...
There are more "long" and "short" verbs of motion, e.g.:
nást – nést to carry
vážít – vézt to carry (by vehicle), to drive sb.
vodit – vést to lead

7. Podtrhněte vhodnější sloveso.
Například: Každý týden chodíme / jdeme do kina. – Každý týden chodíme / jdeme do kina.

1. Dneska večer chodíme / jdeme na recepci.
2. Teď chodím / jdu do práce.
3. Často chodím / jdu na koncert.
4. Každý víkend jezdíme / jedeme na chatu.
5. V sobotu jezdím / jdu domů.
6. Zítra chodím / jdu na koncert.
7. Nerada jezdím / jdu autem.
8. Kdy obvykle jezdíš / jedeš na hory?
9. Každý čtvrtek chodím / jdu do školy.
10. Často jezdím / jdu metrem.
11. Obvykle jezdím / jdu na dovolenou v létě.
12. Na dovolenou vždycky létám / letím do Itálie.
13. Kam jdeš? – Jdu / chodím na koncert.
14. Hele, tady venku chodí / jde tvůj kamarád!
15. O víkendu obvykle jezdím / jdu na nákup.

8. Podívejte se na obrázky. Odpovězte na otázky.

1. Kam obvykle v pátek večer chodí Eva? Kam jde dneska večer?
2. Kam obvykle v pátek večer jezdí Marina? Kam jede dneska večer?

Obrázek 9: Česky krok za krokem 1, 2016 (s. 90)

Jak je patrné z obrázku 9, dále je výklad zaměřen na rozdíl mezi krátkými a dlouhými slovesy pohybu, jejich užití a signální výrazy, se kterými v textu/promluvě bývají tato slovesa používána. Kontrast mezi opakovaností (nedeterminovaná slovesa pohybu) a akcí/dějem v určitém okamžiku (determinovaná slovesa pohybu) je originálně a srozumitelně ukázán na obrázcích ve cvičení 8. Na obrázku 10 níže pak následuje doplnění verb pohybu o prefixy *při-* a *od-*.

³² Frequently asked questions = často pokládané dotazy.

³³ Základní poučka je totožná, jako v *New Czech Step by Step*, nicméně je zde rozšířená a doplněná.

Verba pohybu s prefixy při- a od- (slovesa pohybu s předponami při- a od-) • "Short" verbs of motion with the prefixes při- and od-

Notice the highlighted verbs in the text. Compare the meaning of these verbs:

přijít to arrive (on foot), to come	odejít to leave (on foot)
přijet to arrive (by vehicle), to come	odjet to leave (by vehicle)
přiletět to arrive (by plane), to come	odletět to leave (by plane), to depart

These verbs are perfective, but they have imperfective "partners" e.g. přicházet/přijít, přilítat/přijet, přilétat/přiletět = odcházet/odejít, odjíždět/odjet, odletat/odletět.

PAMATUJTE SI:
You'll also usually hear:
nástupišťe 1 – první nástupišťe
nástupišťe 2 – druhé nástupišťe
nástupišťe 3 – třetí nástupišťe
For more about ordinal numerals, see p. 186.

Obrázek 10: Česky krok za krokem 1, 2016 (s. 92)

Prefixy (předpony) a jejich význam • Prefixes and their meaning
Prefixes change the meaning of words. Compare the basic meanings of the prefixes:

do-	na-, ná-	nad-	ob-	od-
1. to finish doing st. 2. to reach a limit	on, upon	above, up	round, around	movement away from
pod-	pro-	pře-	před-	při-, při-
under, below	through	1. across, over 2. re-, again	in front	1. to add st. to 2. movement to, into
roz-	s-	v-	vy-, vý-	za-
1. movement to various places 2. the beginning of an activity	1. down 2. movement towards oneself	inside, in, into	1. out, outside 2. up, upwards 3. the beginning of an activity	1. behind 2. into, in, inside

Obrázek 11: Česky krok za krokem 1, 2016 (s. 93)

Jak je zřejmé z obrázku 11, dále jsou zde oproti *New Czech Step by Step* lehce pozměněným grafickým způsobem představeny také další prefixy a jejich významy.

Imperfektivní a perfektivní verba (nedokonavá a dokonavá slovesa) • Imperfective/perfective verbs

A majority* of Czech verbs "live in pairs", which means that they have an imperfective and perfective form, e.g. dělat/udělat, psát/napsat, uklízet/uklídit. In this context we are talking about the imperfective/perfective aspect (imperfektivní/perfektivní aspekt or dokonavý/nedokonavý vid). What's the difference between these forms?

Imperfective verbs express actions as a process. What's important is the action, not the result (imagine it as if the actions were being filmed by a camera). These verbs express an unlimited, unfinished or repeated action.

Perfective verbs express the result of an event or action captured at a particular moment, e.g. at the beginning or, very often, at the end. What is important is the result (try to imagine this as if you captured a picture of the result of the action with a camera).

Compare the pictures:

Imperfective verbs:

the future	the present	the past
Budu psát dopis.	Píšu dopis.	Psal jsem dopis.

Perfective verbs:

the future	the present	the past

Napišu dopis.		Napsal jsem dopis.

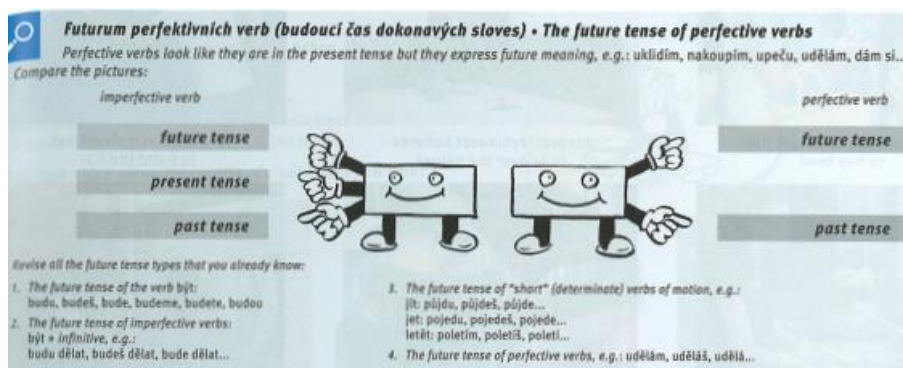
Perfective verb forms look like present forms (e.g. udělám, napíšu, uklidím) but they do not refer to the present. Rather they refer to a planned future outcome. Put simply, we can perceive the action as completed in the past (something is finished, we did it) or we can envisage its completion in the future (we're planning to finish it) but it's not possible to express the result of the action while it's still in progress. Translate the perfective verbs which you know from the previous lessons into your language. Which tense do you use?

Obrázek 12: Česky krok za krokem 1, 2016 (s. 100)

Obrázek 12 zachycuje prezentaci základní vidové problematiky a rozdílů mezi dokonavými a nedokonavými slovesy, jež je převážně shodná s výkladem na obrázku 8. Je však značně rozšířena a doplněna je zde (na rozdíl od výkladu v *New Czech Step by Step*) i informace

o tom, že u perfektivních tvarů se zpravidla jedná o zachycení akce/děje na jejím začátku či konci. Znovu je zde použita metafora kamery pro nedokonavá slovesa a fotoaparátu pro dokonavá. Opět nechybí ani umístění jednotlivých tvarů do „tabulky“, která studentům ukazuje, že perfektiva není možné použít pro vyjádření přítomného času, ale pouze k referování o akci, kterou jsme již vykonali / je dokončená, či kterou v budoucnosti plánujeme dokončit.

Jak jsme již zmiňovali u *New Czech Step by Step*, studenti jsou také touto učebnicí nabádáni k učení se vidových dvojic nazpaměť – zde je navíc doporučováno, aby tak studenti učinili vždy v pořadí nedokonavé/dokonavé sloveso, a to pro lepší zapamatování si, který tvar je který. Stejně tak jsou na tomto místě jako výjimky uvedena imperfektiva tantum, tentokrát je jako upozornění doplněna také informace, že všechna krátká a dlouhá slovesa pohybu jsou nedokonavá, což studentům může pomoci lépe si tyto souvislosti uvědomit.

Obrázek 13: Česky krok za krokem 1, 2016 (s. 103)

Dále pak následuje shrnutí tvarů budoucího času, jež jsou rozděleny do čtyř typů: budoucí čas slovesa *být*, budoucí čas nedokonavých sloves (*být* + infinitiv), budoucí čas krátkých sloves pohybu a budoucí čas dokonavých sloves.

Shrnutí: Učebnice *Česky krok za krokem 1* staví výklad kategorie vidu a slovesných prefixů na výkladu z *New Czech Step by Step*, který je však – jak je patrné z výše uvedeného – lehce pozměněn (také v otázce pořadí učiva týkajícího se vidu) a v některých částech doplněn. Dostatečně se věnuje jak formě, tak významu této kategorie a studentům poskytuje všechny potřebné informace. Z kognitivně-lingvisticky orientovaného pohledu je zde přínosné především užití metafory *fotografování x filmování*, dále zpracování prezentace prefixů a v neposlední řadě míra pozornosti věnovaná kontextu užití perfektivních/imperfektivních tvarů.

3.3 Čeština expres 2, 3

Jedná se o učebnice vytvořené Lídou Holou a Pavlou Bořilovou. Tento výukový materiál psaný v českém jazyce (*Příloha* ke všem dílům je pak dostupná v angličtině, němčině či ruštině) pokrývá v případě druhého dílu druhou polovinu úrovně A1 (viz podtitul knihy *úroveň A1/2*) a s výkladem kategorie vidu se zde studenti zatím nesetkávají. Učebnici však mezi analyzované zahrnujeme z toho důvodu, že cizince na této úrovni – ačkoli bez výkladu – seznamuje s budoucím časem (a tedy tvary budoucího času imperfektiv, perfektiv i sloves pohybu) a s tzv. krátkými a dlouhými slovesy pohybu, což k vidové problematice patří a je tedy oblastí našeho zájmu. Na *Češtinu expres 2* pak navazuje třetí díl, který již pokrývá první polovinu úrovně A2 (*úroveň A2/1*) podle *Společného evropského referenčního rámce*. S videm se zde setkáváme v 6. ze 7 lekcí.

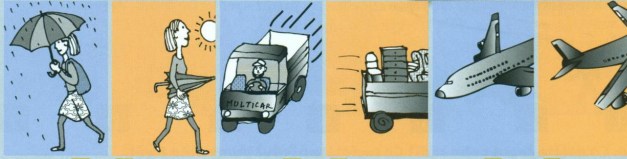
Jazyk pod lupou: „Dlouhá“ x „krátká“ slovesa pohybu	
Na straně 22 čtete: Jarmila Nová často jezdí vlakem. Tomáš Krátký moc nechodí pěšky. Často jezdí autem.	
Opakovaná aktivita, obvykle s výrazy: často, vždycky, obvykle, někdy, málokdy, nikdy, rád/a...	Konkrétní čas: teď, v 7 hodin, odpoledne, dneska...
chodit, chodím	jit, jdu*
jezdit, jezdím	jet*, jedu
létat, létám	letět, letím

Obrázek 14: Čeština expres 2, 2011 (s. 23)

V sekci *Jazyk pod lupou* na obrázku 14 jsou dlouhá a krátká slovesa pohybu (respektive jejich použití) vysvětlována na základě opozice *opakovaná aktivita* versus *konkrétní čas*. Pro ulehčení je studentům současně poskytnut stručný výčet signálních slov, která se pojí jednak s opakovanými aktivitami, jednak s konkrétním časem.

Jazyk pod lupou: „Krátká“ slovesa pohybu s prefixy		
	PŘI-	OD-
jit*	přijít*	odejít*
jet*	přijet*	odjet*
letět	přiletět	odletět

POZOR:
Slovesa s prefixy při- a od- jsou perfektivní.
> Příloha CE2, lekce 10, bod 10.2

přijít - odejít   přijet - odjet   přiletět - odletět

Obrázek 15: Čeština expres 2, 2011 (s. 24)

Dále se pak učebnice věnuje prefixům u krátkých sloves pohybu, přičemž zatím pracuje pouze s *při-* a *od-*. Ty vysvětluje pomocí obrázků a zároveň uvádí, že slovesa s prefixy *při-* a *od-* jsou perfektivní, což by mělo být doplněno slovem *krátká* (protože u dlouhých toto neplatí) a za zvážení by dle našeho názoru stálo i zanesení do tabulky a uvedení do kontrastu vůči imperfektivním tvarům, ze kterých jsou tvořena. Zde by pak poučka o tom, že jsou tato slovesa s prefixy *při-* a *od-* perfektivní, byla na místě a spíše by studentům mohla být nápomocna.

Jazyk pod lupou: Imperfektivní/perfektivní vid
 Slovesa udělat, nakupit, uvařit... jsou perfektivní, ale mají také imperfektivní formy. Co „imperfektivní“ a „perfektivní“ znamená?
Imperfektivní formy (například dělat, nakupovat, vařit...) vyjadřují **nelimitovaný nebo opakovaný proces**.
Perfektivní formy (například udělat, nakoupit, uvařit...) vyjadřují **výsledek (= rezultat) děje nebo děj v určitém okamžiku**.
 POZOR: Některá slovesa mají jenom imperfektivní formy, například být, mít, muset, moct, chtít, pracovat...
 > Příloha ČEZ, bod 6.1
 Pracovní sešit cv. 4-5

10. Spojte imperfektivní a perfektivní slovesa. Pak je запиšte v pořadí imperfektivní/perfektivní.

dělat	vytřít	dělat/udělat	/	_____
nakupovat	udělat	_____	/	_____
vařit	nakoupit	_____	/	_____
vytírat	upéct	_____	/	_____
uklízet	uvařit	_____	/	_____
péct	sníst	_____	/	_____
jíst	uklidit	_____	/	_____

11. Doplňte výrazy k obrázkům podle toho, jestli vyjadřují proces nebo rezultat.

- ▲ uklízet pokoj ▲ péct husu ▲ sníst husu ▲ nakupovat jídlo a pít ▲ upéct husu ▲ vařit knedlíky ▲ vytřít podlahu
 ▲ uklidit pokoj ▲ vytřít podlahu ▲ jíst husu ▲ nakoupit jídlo a pít ▲ uvařit knedlíky

Obrázek 16: Čeština expres 3, 2014 (s. 47)

Přesuneme-li se k *Češtině expres 3* a výkladu vidové problematiky, imperfektiva jsou zde definována jako formy vyjadřující nelimitovaný nebo opakovaný proces a perfektiva jako formy vyjadřující výsledek děje (tedy rezultat) nebo děj v určitém okamžiku. Vidovost je zde tedy zachycena na základě často užívané opozice *proces* versus *výsledek*, přičemž je však doplněna také ona funkce dokonavých tvarů pro popis děje v určitém okamžiku, s čímž se v učebnicích z formulačního hlediska běžně nesetkáváme. Opět ani zde pak nechybí informace o tom, že některá slovesa mají pouze imperfektivní formy, a ta, u kterých tomu tak je, jsou uvedena namátkou.

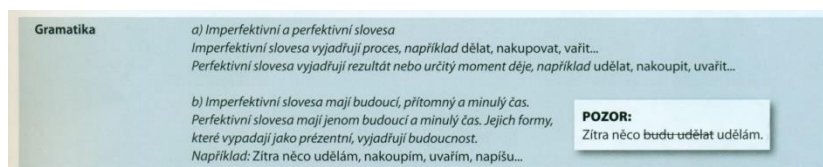
Pochopení základního rozdílu mezi jednotlivými členy vidových dvojic (tj. význam postihující děj jako proces nebo jako jeho rezultat) pak mají studenti prokázat doplněním tvarů sloves k obrázkům názorně vyjadřujícím rozdíl mezi průběhem a dokončením, což z kognitivního hlediska považujeme za přínosné.

Jazyk pod lupou: Vyjádření času u imperfektivních a perfektivních sloves
 Jak už víte, imperfektivní slovesa mají minulý, přítomný a budoucí čas: Perfektivní slovesa mají jenom minulý a budoucí čas. Jejich formy, které vypadají jako přezentní, vyjadřují budoucnost. Porovnejte:

	minulý čas	přítomný čas	budoucí čas
imperfektivní verba	dělal/a jsem	dělám	budu dělat
perfektivní verba	udělal/a jsem	---	udělám

Obrázek 17: Čeština expres 3, 2014 (s. 48)

Dále je pak ve stejné lekci výklad doplněn o souvislost kategorie vidu s časem, přičemž „perfektivní slovesa mají jenom budoucí a minulý čas. Jejich formy, které vypadají jako přezentní, vyjadřují budoucnost.“³⁴ S touto formulací (podobnost forem futura perfektivních sloves s přezentní formou) se v námi analyzovaných materiálech nesetkáváme poprvé – studentům může uvědomění si tohoto faktu pomoci, avšak dle našeho názoru by tato informace (s adekvátním grafickým znázorněním – např. s přeškrtnutým tvarem a případně šipkou) za účelem splnění tohoto cíle mohla být právě součástí tabulky na obrázku 17.

Obrázek 18: Čeština expres 3, 2014 (s. 52)

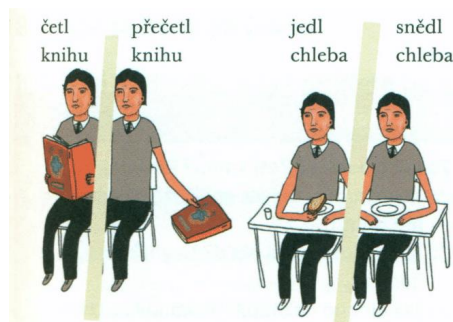
Shrnutí: Výklad ke slovesům pohybu v *Češtině expres 2* považujeme za srozumitelný a dostačující, ačkoli např. prefixy u dlouhých sloves pohybu zde zatím probírány nejsou. Za velice přínosnou zde považujeme prezentaci signálních slov (obrázek 14), což může studentům dále usnadnit cestu k pochopení a správnému užívání tvarů vidových dvojic. Co se pak týká samotného vidu, *Čeština expres 3* klade důraz na dvě základní charakteristiky, a to na opozici *proces* versus *rezultát* a poté na neexistenci tvarů přítomného času u perfektivních sloves. Vysvětlení je dle našeho názoru i přes relativní stručnost taktéž srozumitelné. Co se týká problematiky prefixů či sufixů, ta je na tomto místě ponechávána stranou (studentům jsou nabídnuty vždy oba tvary vidové dvojice bez vysvětlení principu jejich tvorby).

3.4 Česky, prosím II.

V učebnici autorky Jitky Cvejnové se s kategorií vidu setkáváme ve druhém díle, který se „svým obsahem částečně opírá o českou verzi referenčního popisu češtiny *Čeština jako cizí jazyk, Úroveň A2 podle SERR*.“³⁵ Tento výukový materiál přitom neutilizuje zprostředkující jazyk a jak vyplývá z výše uvedeného i celé předmluvy, obsahově splňuje požadavky na výuku k získání evropského certifikátu úrovně A2. Vid v této učebnici nalezneme napříč lekcemi a poté souhrnně v přehledu gramatiky, jehož použití se pro účely naší práce jeví jako vhodnější. Ještě než se ale na přehledovou část zaměříme blíže, uvedeme část výkladu (obrázek 19) ilustrující vysvětlení vidu na základě dokončenosti děje:

³⁴ *Čeština expres 3*, 2014 (s. 48). Pozn.: Zde se nabízí srovnání s tvrzením z referenčního popisu češtiny (viz s. 15 této práce), že „perfektivní slovesa mají v přezentu význam futurální,“ respektive že jejich „přezentní tvary odkazují k budoucnosti.“

³⁵ *Česky, prosím II.*, 2012 (s. 7).

Obrázek 19: Česky, prosím II., 2012 (s. 49)

2. VID (ASPEKT) A ČAS

Čeština má tyto časové a vidové formy, které existují v této kombinaci: **imperfektivní přezens, imperfektivní préteritum, perfektivní préteritum, imperfektivní futurum, perfektivní futurum.**

Akční verba = mají 2 ekvivalentní formy: perfektivní a imperfektivní

Verbum	Préteritum	Prézens	Futurum
imperfektivní	Co dělal Adam? Četl knihu.	Co dělá Adam? Čte knihu.	Co bude dělat Adam? Bude číst knihu.
perfektivní	Přečetl knihu.		Přečte knihu.

Obrázek 20: Česky, prosím II., 2012 (s. 289)

Stavová verba = mají jen 1 formu ekvivalentní

Verbum	Préteritum	Prézens	Futurum
imperfektivní	Kde bydlel Adam? Bydlel v Brně.	Kde bydlí Adam? Bydlí v Praze.	Kde bude bydlet Adam? Bude bydlet v Ostravě.

Obrázek 21: Česky, prosím II., 2012 (s. 290)

Jak je zřejmé z obrázku 20, také v této učebnici je fungování vidu hned na úvod výkladu vysvětleno ve spojitosti s kategorií času a neexistencí přítomného perfektiva, a to za pomoci příkladů. Na tomto místě je zároveň uvedeno, že akční verba mají formu perfektivní i imperfektivní, stavová pak podle Cvejnové mají pouze jednu formu „ekvivalentní“ – imperfektivní.

2.1. Imperfektivní přezens

A. Význam

a) obvyklá akce

Co obvykle dělá Eva ve středu? Vstává v 7 hodin. Potom snídá.

b) aktuální akce

Co teď právě Eva dělá? Teď vstává. Právě snídá.

Výjimka: některá determinovaná a nedeterminovaná slovesa pohybu, viz 10. lekce A.

B. Formy

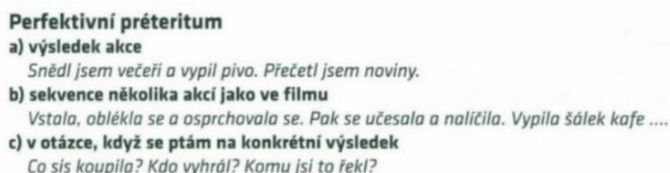
viz učebnice A1, str. 201–204. Časování reflexivních sloves – viz 1. lekce A. U verb IV. slovesné třídy je ve slovníku vždy 1. osoba, například psát (píšu). Nepravdělná slovesa – viz učebnice A1.

Některé obtížné formy verb v imperfektivním přítomném neshodné s infinitivem

bát se	bojím se	péct	peču
brát	beru	psát	píšu
číst	čtu	růst	rostu
jet	jedu	smát se	směju se
jit	jdu	spát	spím
kvést	kvete (3. os. sg.)	stát	stojím
lhát	lžu	téct	teče (3. os. sg.)

Obrázek 22: Česky, prosím II., 2012 (s. 290)

Co se pak týká výkladu jednotlivých kombinací časů a vidů, nejdříve je (stejně jako na obrázku 22) v této učebnici popsán význam (např. zde u imperfektivního přítomného *obvyklá akce* a *aktuální akce*) a poté formy, a to vždy pro dané kombinace (tj. imperfektivní a perfektivní préteritum, imperfektivní prézens, imperfektivní a perfektivní futurum) přehledně zvlášť, přičemž jsou uváděny také výjimky. Toto rozdělení shledáváme přínosným.

Obrázek 23: Česky, prosím II., 2012 (s. 291)

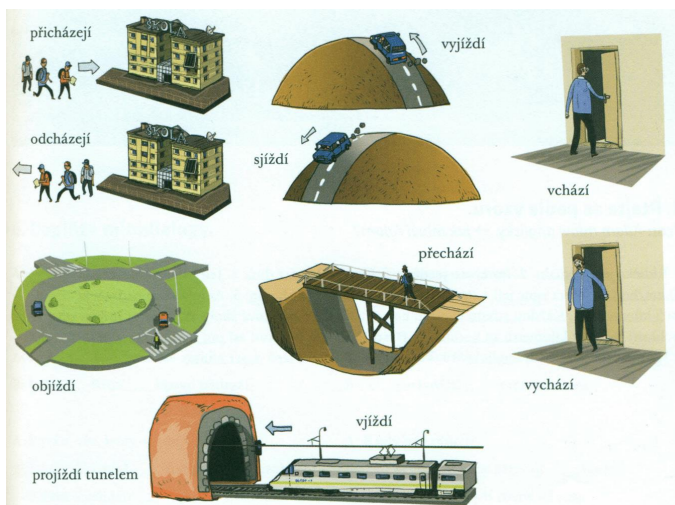
Za zajímavé považujeme u prezentace významu perfektivního préterita (obrázek 23) užití paralely k filmu/filmování: viz nahlížení problematiky vidu jako opozice *fotografie* versus *film* dle Poldaufa a Šprunka – zde ovšem naopak, protože je kladen důraz na sekvenci několika akcí, které by v tomto pojetí byly jednotlivými fotografiemi, ovšem kvůli tomu, že je jich více, jsou přirovnány právě k filmu.

■ **6. PREFIXY U VERB POHYBU**

Některé prefixy vyjadřují vid (př. *číst/přečíst, psát/napsat*). Některé prefixy mají svůj vlastní lexikální význam. Významy prefixů u verb pohybu „jit/jet“ vysvětlujeme v 4. lekcí B.

Obrázek 24: Česky, prosím II., 2012 (s. 295)

Prefixy jsou pak – jak je na ně odkazováno v přehledu gramatiky na obrázku 24 – probírány ve 4. lekcí, ovšem bez uvedení významu u jednotlivých prefixů samostatně a bez rozdělení do skupin s větším množstvím příkladů. Za zdařilejší prezentaci jejich významu pak proto považujeme spíše obrázkovou část (obrázek 25 níže).

Obrázek 25: Česky, prosím II., 2012 (s. 91)

GRAMATIKA

Některá další imperfektivní verba s prefixem po- ve futururu

Infinitiv	Futurum	Infinitiv	Futurum
cestovat	V létě pocestujeme po Balkáně.	růst	V létě porostou houby.
kvést	Na jaře pokvetou květiny.	téct	Příští týden nepoteče teplá voda.
lézt	Jirka poleze na Mont Blanc.	trvat	Test potrvá 10 minut.
plout	Poplují lodí po Labi.		

Poznámka: Tato verba mohou mít také futurum s pomocným slovesem „být“.

Obrázek 26: *Česky, prosím II.*, 2012 (s. 242)

Pokud se zaměříme na obrázek 26, bylo by dle našeho názoru vhodné doplnit tuto tabulku informací, že dané tvary nebývají používány v infinitivu. Tvar *pocestujeme* bychom pak do této tabulky nezahrnovali, protože jednak by se dalo polemizovat o jeho užívání v mluveném jazyce a dále zde prefix *po-* vnímáme jako vyjadřující částečnost, tedy změnu významu (jako u *vařit* – *povařit*, tj. krátce, částečně, což není totéž jako *uvařit* nebo *budeme vařit*; stejně tak *pocestovat* a *budeme cestovat* není zaměnitelné) a nejedná se tedy o stejný případ jako u ostatních tvarů v této tabulce uvedených.

Shrnutí: Učebnice *Česky, prosím II.* studentům dle našeho názoru poskytuje v přehledu gramatiky³⁶ bohatý, přehledný a srozumitelný situační/komunikační kontext užívání jednotlivých tvarů vidů, a to vždy zároveň ve spojení s časem. Právě výklad těchto dílčích významů užití s ohledem na kategorii času – tedy nikoli pouze uvedení obecných významů imperfektiv či perfektiv jako takových – zde velmi oceňujeme. Co se týká přímo forem těchto tvarů, autorka odkazuje na již probrané učivo v přechozích kapitolách. Prefixy u sloves pohybu jsou (v některých případech za doplnění šipkami) prezentovány pomocí obrázků zachycujících jejich směrový význam.

3.5 Communicative Czech (Elementary Czech)

Communicative Czech (Elementary Czech) „je první částí kompletu učebnic, které mají studenty dovést k pokročilé úrovni znalostí jazyka. Je určena úplným či tzv. falešným začátečníkům. Je psána na základě angličtiny.“³⁷ Ačkoli se k tomu explicitně nehlásí, řadíme ji tedy k námi sledovaným úrovním A1 až A2. Autorkami této publikace jsou Ivana Rešková a Magdalena Pintarová. Problematiku týkající se vidu zde nalezneme v 8. a 9. lekci (celkový počet lekcí je 12).

³⁶ Ten byl použit z toho důvodu, že shrnuje na jednom místě vše, co je v učebnici rozděleno do jednotlivých kapitol – jedná se přitom o tentýž výklad.

³⁷ *Communicative Czech (Elementary Czech)*, 2005 (s. 5).

1 Budoucí čas imperfektivní a perfektivní (Imperfective and perfective future tense)

A. Imperfective verbs form the future tense with future tense of the verb být + infinitive of verb:

	sg		pl	
1.	budu	studovat	budeme	studovat
2.	budeš	studovat	budete	studovat
3.	bude	studovat	budou	studovat

Negative: *nebudu studovat, nebudeš studovat ...*

B. Perfective verbs do not form their future with *budu, budeš...*, however use their present tense form to refer to the future. They are formed by the prefixes and suffixes.

Obrázek 27: *Communicative Czech (Elementary Czech), 2005 (s. 144)*

Úvodní pasáží výkladu o vidu jsou v tomto výukovém materiálu tvary imperfektivního a perfektivního budoucího času, přičemž, jak je zde uvedeno, imperfektivní slovesa jej tvoří za pomoci budoucího času slovesa *být* a infinitivu. U perfektiv tomu tak není – ta dle učebnice používají k odkazování k budoucnosti tvar přítomného času a jsou tvořena prefixy a sufixy.

Výše zmíněné potvrzuje tabulka z obrázku 28 (jedná se pouze o její část), v níž jsou uvedeny vidové dvojice a k doplnění pak tvary přítomného (pouze u imperfektiv), budoucího a minulého času – studenti tak mohou všechny tvary přehledně vidět, ačkoli by zde právě ony prefixy a sufixy mohly být dle našeho názoru graficky zvýrazněny.

	Present	Future	Past
čekat počkat	čekám —	impf.: budu čekat perf.: počkám	čekal/a jsem počkal/a jsem
číst přečíst	čtu —	budu číst přečtu	četl/a jsem přečetl/a jsem
dávat dát			
dělat udělat			
dívat se podívat se			
domlouvat se domluvit se			
chutnat ochutnat			
jíst sníst, najíst se			

Obrázek 28: *Communicative Czech (Elementary Czech), 2005 (s. 145)*

Ještě předtím (na s. 127) se v této učebnici setkáváme se slovesy *jít – chodit, jet – jezdit* – pro účely naší práce jsme se však rozhodli použít výklad tohoto učiva až z přehledu gramatiky (viz obrázek 29).

The verbs jít - chodit, jet - jezdit							
(Slovesa jít - chodit, jet - jezdit)							
In Czech there are pairs of verbs: determinate and indeterminate verbs (both are imperfective).							
An indeterminate verb expresses the motion in general or in repetition: Chodím do školy každý den. V létě jezdíme do Itálie.				A determinate verb expresses single action in a definite time: Dnes večer jdu do kina. Za chvíli jede náš vlak.			
Indeterminate verbs				Determinate verbs			
Infinitive	Present	Past	Future	Infinitive	Present	Past	Future
chodit	chodím	chodil/a jsem	budu chodit	jít	jdu	šel/šla jsem	půjdu
jezdit	jezdím	jezdil/a jsem	budu jezdit	jet	jedu	jel/a jsem	pojedu

Obrázek 29: *Communicative Czech (Elementary Czech), 2005 (s. 242)*

Zde se studenti dozvídají, že u těchto sloves jsou vždy oba členy dvojice imperfektivní, přičemž u první skupiny (nedeterminovaná slovesa) se jedná o vyjádření pohybu obecně či v opakování, kdežto u druhé skupiny (determinovaná slovesa) pak o vyjádření jednotlivé akce v konkrétním čase. U budoucích tvarů sloves *jít, jet* atd. se nabízí explicitní upozornění na jejich formu, tedy že ačkoli se jedná o nedokonavé sloveso, netvoří se tvarem budoucího času slovesa *být* a infinitivem, ale prefixem *po-/pů-*.

Future tense			
(Budoucí čas)			
Czech verbs are divided into two groups:			
1. the imperfective verbs - číst, psát, dělat ...			
2. the perfective verbs - přečíst, napsat, udělat ...			
Verbs are mostly in pairs (číst - přečíst, psát - napsat, dělat - udělat) with a similar meaning, however with different viewing of actions or states. Imperfective verbs refer to actions or states going without limitation, in progress or being repeated. Perfective verbs refer to limited actions or states, they carry a sense of completion. Past tense of perfective verbs always expresses completed action:			
Přečetl jsem knihu. (I read a book.)	Četl jsem knihu. (I have read a book.)		

Obrázek 30: *Communicative Czech (Elementary Czech), 2005 (s. 242)*

Včera jsem navštívil rodiče. (I visited my parents yesterday.)	Každý měsíc jsem navštěvoval rodiče. (I have visited my parents every month.)
Remember:	
Imperfective verbs	Perfective verbs
1. Continuing action Budu číst knihu.	1. Completed action Přečtu knihu.
2. Repeated action Každý den bude škola končit ve dvanáct.	2. One action Zítra škola skončí v jednu.

Obrázek 31: *Communicative Czech (Elementary Czech), 2005 (s. 243)*

Jak je patrné z obrázků 30 a 31, v přehledu je pak uvedeno také to, že tyto dvojice sloves (*číst – přečíst* apod.) mají podobný význam, ale „s odlišným pohledem na děje či stavy.“ U nedokonavých sloves je to tedy neomezenost, průběh či opakovanost, u dokonavých dokončenost.

Shrnutí: Výklad tohoto učiva je v *Communicative Czech (Elementary Czech)* relativně stručný, zaměřený především na základní obecný význam této kategorie a konkrétní vidové dvojice. Primárně je zde vid spojován s budoucím časem. Pro zachycení základního principu fungování vidu zde není použita žádná metafora a učebnice nevyužívá ani žádná grafická

znázornění či schémata. Prefixy a jejich významy, na čemž se metody kognitivní lingvistiky promítají nejlépe, zde nejsou prezentovány vůbec.

3.6 Čeština pro cizince A1 a A2

Učebnici *Čeština pro cizince A1 a A2*³⁸ vytvořily autorky Marie Boccou Kestřánková, Dagmar Štěpánková a Kateřina Vodičková. Jak je patrné již z názvu, v němž se k daným úrovním hlásí, tato i další varianty (věnované úrovním B1 a B2) „jsou určeny studentům, kteří se potřebují připravit na zkoušky na úrovních popsaných ve Společném evropském referenčním rámci pro jazyky.“³⁹ Učebnice neuvádí mediální jazyk, celkově má 12 lekcí a s videm studenty poprvé seznamuje v lekci číslo 6.

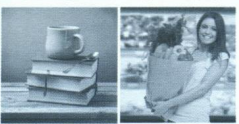
I. VID

- české sloveso má 2 formy:

1) imperfektivní (impf), například číst, nakupovat, vařit, žehlit...

2) perfektivní (pf), například přečíst, nakoupit, uvařit, vyžehlit...

- tato slovesa jsou obvykle dvojice, například číst/přečíst, nakupovat/nakoupit, vařit/uvařit, žehlit/vyžehlit...

IMPERFECTIVNÍ SLOVESO	<p>akce → není hotová, akci teď děláme - například číst, nakupovat, vařit, žehlit...</p>
PERFECTIVNÍ SLOVESO	<p>akce + konec → akce je hotová, teď akci neděláme - například přečíst, nakoupit, uvařit, vyžehlit...</p>

Například: Každý den uklízím pokoj. = imperfektivní sloveso (= opakuju tu akci: každý den, každý týden, často...) X Tuto neděli uklídím pokoj. = perfektivní sloveso (= udělám to jen jednou, neopakuju to)

A: Kdo vaří celý týden večeří? B: Lenka. = imperfektivní sloveso X A: Kdo uvaří v sobotu večeří? B: Hana. = perfektivní sloveso

POZOR!

- **imperfektivní sloveso má PČ**, například dělám, děkuješ, ptají se... (to je PČ – teď)
- **perfektivní sloveso nemá PČ**, například udělám, poděkuješ, zeptají se... (to je budoucí čas – zítra)
- některá slovesa jsou **jen imperfektivní**, například modální slovesa: moct, chtít, muset..., jiná slovesa: bát se, být, bydlet, jet, jít, mít, stát...

Obrázek 32: *Čeština pro cizince A1 a A2*, 2017 (s. 228)

V pojetí této učebnice imperfektivní slovesa zachycují akci, zatímco perfektivní akci + konec, což je dle našeho názoru výklad spíše ojedinělý, protože obvykle je u dokonavých

³⁸ *Čeština pro cizince A1 a A2* vyšla v roce 2017 a zatím tak nemůže být hodnocena jako více či méně užívaná v praktické výuce, nicméně právě její zmiňované varianty určené úrovním B1 a B2 jsou u vyučujících oblíbené a tudíž její užívání v budoucnu předpokládáme.

³⁹ *Čeština pro cizince A1 a A2*, 2017 (s. X).

sloves důraz kladen právě na ukončenost, výsledek, nikoli také na samotnou akci. Za zavádějící zde považujeme doplnění u imperfektiv, že akce „není hotová, akci teď děláme“, což není pravda, jsou-li jako příklady uvedeny infinitivní tvary (jinak by tomu bylo při použití tvarů přítomného času – i tak by ale byly opomíjeny tvary minulého a budoucího času). Stejně tak u perfektiv neplatí, že „akce je hotová“, protože toto tvrzení nezahrnuje budoucí čas („akce bude hotová“); část „teď akci neděláme“ naopak odpovídá a koresponduje s doplněním ve spodní části obrázku 32, tedy že perfektiva nemají přítomný čas. Prostřednictvím příkladů je pak implicitně doplněn také rys (ne)opakovanosti. V neposlední řadě učebnice v této části výkladu zmiňuje také existenci imperfektiv tantum.

PERFEKTIVNÍ SLOVESO + PŘÍTOMNÉ KONCOVKY SLOVESA

PERFEKTIVNÍ SLOVESO UDĚLAT*			
já	udělám	my	uděláme
ty	uděláš	vy	uděláte
on / ona / (ono)	udělá	oni	udělají

* stejně BČ pro jinou konjugaci (-ovat, -it/et, přečíst apod.):

PODĚKOVAT: poděkuju, poděkuješ, poděkuje, poděkujeme, poděkujete, poděkují

KOUPIT: koupím, koupíš, koupí, koupíme, koupíte, koupí

PŘEČÍST: přečtu, přečteš, přečte, přečteme, přečtete, přečtou

Například: Můj přítel zítra uvaří oběd a potom uklidí celý dům. Co si dáte k jídlu? Julie, kdy napíšeš ten mail? V kolik hodin skončí ten film?

Obrázek 33: *Čeština pro cizince A1 a A2, 2017 (s. 229)*

SLOVESO BÝT V BČ + INFINITIV

IMPERFEKTIVNÍ SLOVESO DĚLAT			
já	budu dělat	my	budeme dělat
ty	budeš dělat	vy	budete dělat
on / ona / ono	bude dělat	oni	budou dělat

- negace: nebudu dělat, nebudeš dělat, nebude dělat, nebudeme dělat, nebudete dělat, nebudou dělat

Například: Co budete dělat v sobotu? Dnes večer se nebudu dívat na televizi. Dnes nebudeme pracovat, budeme jen relaxovat.

Obrázek 34: *Čeština pro cizince A1 a A2, 2017 (s. 282)*

Jak můžeme vidět na obrázcích 33 a 34, tvarům budoucího času perfektivních a imperfektivních sloves se učebnice věnuje až dále, nicméně zde se už zabývá pouze formou, nikoli významem těchto tvarů a jejich použitím s ohledem na kategorii vidu (proto, jak jsme naznačili výše, by měly být všechny časy zahrnuty již v úvodním výkladu). Zajímavý je také fakt, že učebnice v tabulce (obrázek 33) graficky zvýrazňuje přítomné koncovky slovesa, ale žádnou pozornost nevěnuje prefixu. Budoucí čas je zde tedy prezentován izolovaně od kategorie vidu a rozdílu ve formě oproti druhému členu vidové dvojice (či alespoň kontrastu mezi perfektivem a imperfektivem v infinitivu a seznámením s obecnými principy tvoření druhých členů vidových dvojic). Zároveň jsou zde uvedeny vždy pouze příklady, nikoli obecný kontext užívání budoucího času perfektiv či imperfektiv (byť by se jednalo alespoň o opozici rozlišující důraz na výsledek versus průběh).

slovesa JÍT – CHODIT a JET – JEZDIT jsou jen imperfektivní

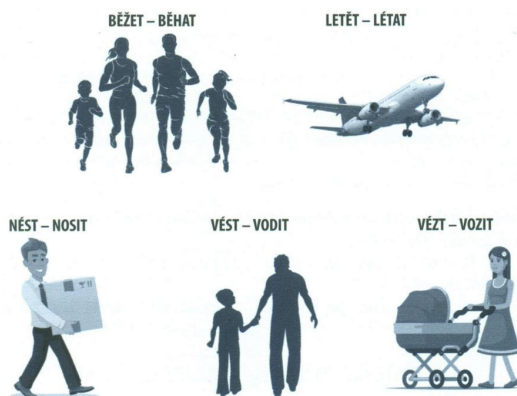
IMPERFEKTIVNÍ SLOVESO		PČ
CHODIT	akce se opakuje	často, pořád, obvykle, každý den/rok, každou neděli...
JEZDIT		chodím, chodíš... jezdím, jezdíš...
JÍT	akce se neopakuje , akce je jen jednou	teď, dnes, za chvíli, za 10 minut...
JET		jdu, jdeš... jedu, jedeš...

Například: Chodím do školy. (= opakuju tu akci: každý den, každý týden, často...) X Dnes nejdu do školy, protože se necítím dobře. (= teď, neopakuju tu akci, je to jen jedna akce)
Často jezdím do Brna, protože tam bydlí můj kamarád. X Tento týden jedu na návštěvu do Brna, protože je tam hezká výstava.
Do divadla chodíme moc rádi. X Dnes večer jdeme do divadla.
Do práce jezdím obvykle tramvají. X V pondělí jedu do práce autem, ale obvykle jezdím tramvají.

Obrázek 35: Čeština pro cizince A1 a A2, 2017 (s. 284)

Dále v učebnici (obrázek 35) následuje výklad zabývající se slovesy pohybu (s uvedením, že oba „nepojmenované“⁴⁰ typy těchto sloves jsou imperfektivní), která se od sebe liší opakováním či jednorázovostí. Doplněno je také několik signálních slov včetně užití ve větách, chybí však výčet tvarů ve všech časech.

Obrázek 36 pak zachycuje pokračování tohoto výkladu, přičemž za povšimnutí stojí, že obrázky jsou zde použity pouze pro vysvětlení významu daného slovesa, nikoli na ukázkou rozdílu mezi jednotlivými tvary (srov. s obrázkem 9 – Česky krok za krokem 1 na s. 22 této práce). To je objasněno až zanesením těchto sloves do tabulky, v níž je opět zdůrazněna opozice mezi opakováním a neopakováním.

		PČ	MČ
BĚHAT	akce se opakuje	běhám, běháš...	běhal jsem, běhal jsi...
LÉTAT		létám, létáš...	létal jsem, létal jsi...
NOSIT		nosím, nosíš...	nosil jsem, nosil jsi...
VODIT		vodím, vodiš...	vodil jsem, vodil jsi...
VOZIT		vozím, vozíš...	vozil jsem, vozil jsi...
BĚŽET	akce se neopakuje , akce je jen jednou	běžím, běžíš...	běžel jsem, běžel jsi...
LETĚT		letím, letíš...	letěl jsem, letěl jsi...
NĚST		nesu, neseš...	nesl jsem, nesl jsi...
VĚST		vedu, vedeš...	vedl jsem, vedl jsi...
VĚZT		vezu, vezeš...	vezl jsem, vezl jsi...

Obrázek 36: Čeština pro cizince A1 a A2, 2017 (s. 376)

⁴⁰ Učebnice nepracuje s termíny *krátká x dlouhá* či *determinovaná x nedeterminovaná* slovesa pohybu.

Zvlášť je pak vyložen budoucí čas sloves pohybu, přičemž jednotlivé způsoby tvoření jsou shrnuty v přehledných tabulkách (viz obrázek 37). U prvních dvou tabulek však postrádáme – pro cizince dle našeho názoru důležitou – informaci o tom, že se prefixy připojují ke tvarům daného slovesa v přítomném čase.

Stejně tak u prefixů u sloves pohybu není dostatečně zdůrazněno, že zatímco u krátkých variant se prefix připojuje k nezměněnému přítomnému tvaru, u některých dlouhých sloves pohybu dochází ke změně v kmeni. Chybí také informace o tom, o jaký vid se jedná (*přijít* – dokonavý x *přicházet* – nedokonavý). Za přínosné považujeme užití grafických schémat, která by však v případě více významů (jako u prefixu *do-*; obrázek 38) mohla být doplněna o podrobnější výklad či např. uvedení pádu, který je pro daný význam typický (dativ u prvního významu prefixu *do-*: *dojít k(e) komu/čemu*), aby byl studentům tento rozdíl zřejmý.

B. BUDOUCÍ ČAS SLOVES POHYBU

a) PREFIX PO- + JET, BĚŽET, LETĚT, NĚST, VĚST, VĚZT

singulár		plurál	
já	pojedu	my	pojedeme
ty	pojedeš	vy	pojedete
on / ona / (ono)	pojede	oni	pojedou

PREFIX PŮ- + JÍT

singulár		plurál	
já	půjdu	my	půjdeme
ty	půjdeš	vy	půjdete
on / ona / (ono)	půjde	oni	půjdou

Například: Kdy půjdete na oběd? V neděli poletím do Londýna. Zítra pojedou do školy tramvají.

b) BC SLOVESA BÝT + INFINITIV JEZDIT, CHODIT, BĚHAT, LÉTAT, NOSIT, VODIT, VOZIT

singulár		plurál	
já	budu jezdit	my	budeme jezdit
ty	budeš jezdit	vy	budete jezdit
on / ona / (ono)	bude jezdit	oni	budou jezdit

Například: Celý týden budeme chodit na obědy do čínské restaurace. Hano, budeš odpoledne běhat v parku? V zimě budu nosit tu novou bundu.

C. PREFIXY SLOVES POHYBU I.

PŘI- → přicházet/přijít
přijíždět/přijet
přilétat/přiletět

Například: O víkendu k nám přijela babička. Prosím vás, kdy přiletí letadlo z Berlína? Matěj ještě nepřišel.

OD-/ODE- → odcházet/odejít
odjíždět/odjet
odlétat/odletět

Například: Musíme do letadla, za 20 minut odlétáme. Aleno, kdy musíš odejít? Máte štěstí, ten autobus ještě neodjel.

Obrázek 37: Čeština pro cizince A1 a A2, 2017 (s. 377)

DO-

- docházet/dojít, dojíždět/dojet, doletět, donést...

a) → □

Například: K tomu hradu můžeme dojet autem. Došli k lesu a odpočinuli si. Autobus nás dovezl k fakultě.

b) → □

Například: Donesl nákup domů. Doletěli jste dobře? Kdy už tam dojdeme?

PŘE- →

přecházet/přejít, přejíždět/přejet

Například: Tady musíte přejít na druhou stranu ulice. Přejeli jsme náměstí a zaparkovali jsme u kostela.

Obrázek 38: *Čeština pro cizince A1 a A2, 2017 (s. 420)*

Shrnutí: V této učebnici je při výkladu vidu důraz kladen na akci, pouze s rozdílem doplnění o konec u perfektivních sloves. Spojitost s kategorií času je zde patrná, avšak tvary jednotlivých časů zde nejsou prezentovány komplexně, aby byly zřejmé rozdíly ve formě. *Čeština pro cizince A1 a A2* se dopodrobna nevěnuje ani jednotlivým vidovým významům (srov. výklad např. v *České čítance* dále), ani samotnému tvoření dokonavých a nedokonavých tvarů (prostřednictvím prefixace, sufixace, či změnami v kmeni) – s výjimkou budoucího času sloves pohybu. Poměrně malý prostor je věnován také prefixům u sloves pohybu, kde se studenti seznamují pouze s několika nejpoužívanějšími předponami.

3.7 Mluvme česky: Gramatika

Mluvme česky: Gramatika je učebnice autora Dalibora Dobiáše, která je součástí souboru obsahujícího také části *Čítanka* a *Konverzace*, přičemž „zadání cvičení i výklad jsou ve všech třech učebnicích v češtině a angličtině“⁴¹ a komplet těchto učebnic „vychází z moderní evropské metodologie výuky jazyků a zohledňuje přitom i jisté napětí mezi Společným evropským referenčním rámcem pro jazyky a náročným českým popisem češtiny (úrovně A1, A2) jako flektivního jazyka.“⁴² Vidu se *Mluvme česky: Gramatika* věnuje v 18. ze 40 kapitol, předponám pak ve 35.

Z obrázku 39 níže je zřejmé, že pro výklad vidu je v této učebnici klíčová opozice ukončenosti a neukončenosti děje,⁴³ přičemž také zde je (jako v mnohých již analyzovaných zdrojích) uvedeno, že dosud se studenti setkávali převážně s nedokonavými slovesy. Zmíněna je zde pochopitelně také neexistence tvarů přítomného času u dokonavých sloves.

⁴¹ *Mluvme česky: Gramatika*, 2010 (s. 3).

⁴² Tamtéž.

⁴³ Za zmínku zde dle našeho názoru stojí skutečnost, že v anglickém překladu je v této učebnici pro vyjádření dokonavého slovesa použito sloveso *to complete*, nikoli *to finish*, jak jsme mohli vidět v *New Czech Step by Step*. Dalo by se totiž říci, že tvar *finished* může být použit (či chápán) ve významu ukončení děje v jakémkoli jeho stádiu, ovšem *completed* pouze za předpokladu, že už je děj/činnost/akce kompletně „hotová“, ne pouze ukončená.

Dále v tabulce jsou pak uvedeny předpony, jejichž připojením k nedokonavému slovesu nedochází ke změně významu, ale pouze vidu. Ačkoli je zde řečeno, že významy jsou pouze přibližné, jejich výklad je dle našeho názoru zavádějící (zejména význam „naplnit“ pro prefix *na-* či „vrátit se k dřívějšímu stavu“ u *za-*, ale i ostatní) a zvolené příklady u některých z nich považujeme za nevhodné, stejně jako chybějící informaci o tom, který z více významů se týká daného příkladu.

§ 71 Vid vyjadřuje ukončenost (dokonavost) a neukončenost (nedokonavost) děje, např. Psal dopis (jedná se o činnost, bez ohledu na její výsledek: mohl např. napsat jen polovinu dopisu), Napsal dopis (činnost a její výsledek: napsal celý dopis). Ve výkladu jsme se dosud setkali převážně s nedokonavými slovesy.

Z nedokonavých sloves (imperfektiv) vytvoříme dokonavá (perfektiva) většinou připojením předpony. Význam slovesa se přitom nezmění (připojit můžeme zpravidla i jiné předpony, které význam mění). Význam předpon v tabulce je jen přibližný.

Dokonavá slovesa nevyjadřují přítomný čas, jen minulý (udělal/a jsem) a budoucí čas (udělám).

Verbal aspect is a category of the Czech verb that expresses completeness / incompleteness of a verbal action, i.e. Psal dopis *He was writing a letter*, an activity, without regard on its result: he could have only written half a letter, Napsal dopis (activity and its result: he completed writing a letter). The verbs you have learnt are mostly imperfective.

We make perfective (completive) verbs from imperfective (incompletive) ones in most cases by adding a prefix. The lexical meaning remains the same (a verb can usually add various prefixes that nevertheless – in contrast to the verbal aspect – change its lexical meaning). The meanings of the prefixes in the table are simplified only.

Perfective aspect can't express the present tense, but the past (udělal/a jsem *I did*) and future only (udělám *I'll do*).

VID I Verbal aspect I		
typ type	nedokonavý vid imperfective aspect	dokonavý vid perfective aspect
<i>na-</i> naplnit to fill	učit, psát, kreslit	NAUČIT, NAPSAT, NAKRESLIT
<i>po-</i> skončit krátkou komunikací to finish a short communication, bring sth. to order	děkovat, dívat se, čekat	PODĚKOVAT, PODÍVAT SE, POČKAT
<i>při-</i> přesunout blíže to get closer	vézt	PŘIVÉZT
<i>s(e)-</i> dát dohromady, dokončit úplně to put together, finish completely	jíst, končit	SNÍST, SKONČIT
<i>u-</i> skončit krátkou akcí, fyzický proces to finish a small action, a physical process	mýt, vařit, dělat, slyšet	UMÝT, UVAŘIT, UDĚLAT, USLYŠET
<i>vy-</i> vyprázdnit to empty	prát, myslet	VYPRÁT, VYMYSLIT
<i>z(e)-</i> zesílit, dokončit vlastní akci to intensify, finish one's own action	kontrolovat, ptát se	ZKontrolovat, ZEPTAT SE
<i>za-</i> ukončit krátkou akcí, vrátit se k dřívějšímu stavu to finish a small action, return to the previous state	telefonovat, zpívat	ZATELEFONOVAT, ZAZPÍVAT

Obrázek 39: Mluvme česky: Gramatika, 2010 (s. 81)

Kromě toho učebnice upozorňuje také na fakt, že některá dokonavá slovesa jsou na rozdíl od nedokonavých zvrtná (př. *pít* > *napít se*), nicméně na tomto místě by bylo vhodné také uvést význam tohoto tvaru, respektive rozdíl mezi *napít se* a např. *vypít* či *dopít*.

§ 72 Zapamatujte si některá další slovesa. Remember some other verbs as well.

VID II Verbal aspect II			
nedokonavý vid imperfective aspect	dokonavý vid perfective aspect	nedokonavý vid imperfective aspect	dokonavý vid perfective aspect
brát	VZÍT	číst	PŘEČÍST
slavit	OSLAVIT	hledat	NAJÍT

Obrázek 40: Mluvme česky: Gramatika, 2010 (s. 82)

Jako pokračování výkladu jsou – jak zachycuje obrázek 40 – uvedeny některé další vidové dvojice, ovšem bez uvedení informace, zda se jedná o nepravidelné tvary či jaký význam má v tomto případě daný prefix.

§ 73 Zvláště u původně dokonavých sloves (např. dát) se vid mění pomocí přípony (→ dávat). Especially in the case of originally perfective verbs (e.g. dát), we change the aspect by adding another suffix to the verb (→ dávat).

VID III Verbal aspect III		
typ type	dokonavý vid perfective aspect	nedokonavý vid imperfective aspect
zvláště delší slovesa especially longer verbs -it, -at → -ovat (krácení v kořeni shortening in the root)	nakoupit, navštívit	NAKUPOVAT, NAVŠTĚVOVAT
některá slovesa some verbs -t → -vat	dát, prodat	DÁVAT, PRODÁVAT
některá slovesa some verbs -(c)t, -(nou)t → -(k)at	říct, obléknout (obléct), pomocť	ŘÍKAT, OBLÉKAT, POMÁHAT

Obrázek 41: Mluvme česky: Gramatika, 2010 (s. 83)

Dále se studenti setkávají s původně dokonavými slovesy, u nichž se vid mění pomocí přípony (obrázek 41) – jako příklad jsou zde uvedeny tvary *dát* a *dávat*, ale v anglické části výkladu chybí jejich anglické ekvivalenty (*to give* a *to be giving*), jež by přitom cizincům mohly výrazně pomoci k pochopení tohoto rozdílu. Změna vidu za pomoci sufixace je zde rozdělena na 3 typy: *-it, -at* > *-ovat*; *-t* > *-vat*; *-(c)t, -(nou)t* > *(k)at*. Dle našeho názoru by zde tyto části mohly být u zvolených příkladů zvýrazněny, či by slova mohla být rozdělena, aby byl tento způsob tvoření pro studenty transparentnější.

§ 74 Zapamatujte si některá další slovesa. Remember some other verbs.

VID IV Verbal aspect IV			
dokonavý vid perfective aspect	nedokonavý vid imperfective aspect	dokonavý vid perfective aspect	nedokonavý vid imperfective aspect
odpočinout si	ODPOČÍVAT	přiletět	PŘILÉTAT
poslat	POSÍLAT	rozbit	ROZBÍJET
poslechnout	POSLOUCHAT	vyrobit	VYRÁBĚT
přijet	PŘIJÍZDĚT	zahnout	ZAHÝBAT
přijít	PŘÍCHÁZET	zkusit	ZKOUŠET

Obrázek 42: Mluvme česky: Gramatika, 2010 (s. 84)

Na obrázku 42 je doplněno několik dalších sloves – také zde však chybí jejich rozdělení do skupin dle způsobu tvoření či dle významu předpony. Učebnice navíc nepracuje s rozdělením na krátká a dlouhá slovesa pohybu a studentům tedy není vysvětleno, proč je vidová dvojice např. *přijít* a *přicházet*. Je tedy možné považovat tento výklad za takový, jenž studenty vede k memorování jednotlivých dvojic bez dostatečného vysvětlení tvorby těchto tvarů a utvoření určitého systému.

§ 130 Typy dokonavých sloves dále rozšíříme o slovesa s předponami **o-**, **roz(e)-**. We can add the prefixes **o-**, **roz-** to the aspect prefixes.

typ type	nedokonavý vid imperfective aspect	dokonavý vid perfective aspect
o(b)- „udělat něco z více stran“ <i>to do something from more sides</i>	slavit, ženit se	OSLAVIT, OŽENIT SE
roz(e)- „rozdělit něco“ <i>divide something</i>	loučit se, zlobit se	ROZLOUČIT SE, ROZZLOBIT SE

VID V Verbal aspect V					
nedokonavý vid imperfective aspect	dokonavý vid perfective aspect	nedokonavý vid imperfective aspect	dokonavý vid perfective aspect	nedokonavý vid imperfective aspect	dokonavý vid perfective aspect
brát	VZÍT	posílat	POSLAT	stavět	POSTAVIT
hledat	NAJÍT	poslouchat	POSLECHNOUT	uklízet	UKLIDIT
odpočívat	ODPOČINOUT SI	přicházet	PŘIJÍT	vracet	VRÁTIT
oblékat	OBLÉCT	přilétat	PŘILETĚT	vzpomínat	VZPOMENOUT
otevírat	OTEVŘÍT	rozhodovat	ROZHODNOUT	začínat	ZAČÍT
		říkat	ŘÍCT	zkoušet	ZKUSIT

7 Slovesa v rámečku rozdělte do skupin podle toho, jak tvoří dokonavý vid. Potom je použijte ve větách. Dejte pozor na zvrtná zájmena u některých dokonavých sloves. Classify the verbs in the frame according to the way they make the perfective aspect. Make sentences with them. Some of the perfective verbs are reflexive!

balit cvičit čekat číst dělat dělit dívat se jíst končit koupat se kreslit loučit se myslet mýt se nudit pít platit počítat práť přát psát ptát se slyšet snídat spát tančit tlumočit učit se vařit vidět zpívat zvat								
na-	po-	pře-	roz(e)-	s(e)-	u-	vy-	z(e)-	za-

Obrázek 43: Mluvme česky: Gramatika, 2010 (s. 135)

Obrázek 43 již zachycuje výklad k prefixům **o(b)-** a **roz(e)-**. Za nevhodné zde ovšem považujeme zvolení příkladů, u nichž není uvedený význam „udělat něco z více stran“ zcela zřetelný (jinak by tomu bylo např. u slovesa *osprchovat se* nebo u některého ze sloves pohybu, jako např. *oběhnout*, přičemž tento význam by pak mohl sloužit právě k vysvětlení prefixu u tvaru *oslavit*).

Jako další následuje tabulka několika sloves, znovu bez rozdělení dle systému vzniku těchto tvarů (směru tvoření), a také cvičení, v němž mají být slovesa členěna do skupin podle toho, jak tvoří dokonavý vid. U mnohých však lze tvořit varianty s několika prefixy a tyto nuance mezi jednotlivými významy (respektive možnost tvořit veškeré tyto varianty) nemusejí být studentům známy a jasny.

S 146 K většině českých sloves je možné připojit i jiné než záporové a vidové předpony. Tyto předpony mění na rozdíl od vidu význam sloves. K většině sloves (kromě základních sloves jako *jít* nebo *psát*) je možné připojit jen několik předpon.

Obecný význam předpon lze vyjádřit jen orientačně. Význam odvozených sloves se může výrazně změnit (*jít* → *najít*).

Některé předpony mění jen vid (kontrolovat → zkontrolovat).

Apart from the **negative and aspect prefixes**, we can add **other prefixes** to most Czech verbs as well. In contrast to the verbal aspect, these prefixes change the **meaning** of the verbs. In most cases, we can add a limited number of prefixes to one verb only.

It isn't possible to describe the meaning of prefixes exactly but one can do so approximately. The meaning of derived verbs can vary greatly (*jít* → *najít* to *find*).

Some prefixes indicate the verbal aspect only (kontrolovat → zkontrolovat).

PŘEDPONY Prefixes			
předpona prefix		základové sloveso basic verb	sloveso s předponou verb with prefix
do-	„dokončit akci do konce“ to bring an action to the end	jít, psát	DOJÍT to come, stop, get, take place DOPSAT to finish writing
na-	„naplnit“ to fill	jít, psát	NAJÍT to find NAPSAT to write, perfective aspect
nad(e)-	„udělat něco nad něčím“ to do something above something	jít, psát	NADEJÍT to come, take a short cut NADEPSAT to entitle
o(be)-	„udělat něco okolo něčeho“ to do something round something	jít, psát	OBEJÍT to go around OPSAT to copy
od(e)-	„vzdálit se od něčeho v blízkosti“ to become more distant	jít, psát	ODEJÍT to leave ODEPSAT to write back
po-	„skončit krátkou, intenzivní činností“ to finish a short, intensive action	jít, psát	POJÍT to die, animals POPSAT to describe
pod(e)-	„udělat něco pod něčím“ to do something below something	jít, psát	PODEJÍT to go under PODEPSAT to sign
pro-	„prostoupit skrz“ to get through something	jít, psát	PROJÍT to go through PROPSAT to write through
pře-	„dostat něco přes“ to get over something	jít, psát	PŘEJÍT to go over, cross PŘEPSAT to rewrite
před(e)-	„umístit něco před něco“ to put something before something	jít, psát	PŘEDEJÍT to prevent PŘEDEPSAT to prescribe
při-	„udělat k něčemu“ to get closer	jít, psát	PŘIJÍT to come PŘIPSAT to add, credit, blame
roz(e)-	„rozdělit něco“ to divide something	jít, psát	ROZEJÍT SE to part, split ROZEPSAT to write in more detail
s(e)-	„dát dohromady, skončit a zaniknout“ to put together; finish and cease / become extinct	jít, psát	SEJÍT (SE) to go down, meet up SEPSAT to write up
u-	„dokončit proces, zdůraznit průběh“ to complete a process accenting it	jít, psát	UJÍT to cover, escape UPSAT (SE) to sign on

Obrázek 44: Mluvmě česky: Gramatika, 2010 (s. 155)

předpona prefix		základové sloveso basic verb	sloveso s předponou verb with prefix
v(e)-	„vstoupit dovnitř“ to enter something	jít, psát	VEJÍT to enter VEPSAT to write in
vy-	„vyprázdnit“ to empty	jít, psát	VYJÍT to go out VYPSAT to write off
vz(e)-	„pohybovat se nahoru“ to move up	jít	VZEJÍT to arise
za-	„ukončit krátkou činností, zapůsobit“ to finish a small action	jít, psát	ZAJÍT to come round ZAPSAT to write in, make entry

ZMĚNA VÝZNAMU SLOV PŘEDPONAMI Change of word meaning by prefixes					
DODAT	to deliver	ROZMYSLET SE	to think twice	VYUČIT SE	to learn a craft
PRODĚLAT	to lose	VYDAT	to publish	VYUŽÍVAT	to exploit
PŘIDĚLAT	to attach	VYDĚLAT	to gain	VZDĚLAT	to educate

Obrázek 45: Mluvmě česky: Gramatika, 2010 (s. 156)

Jak je patrné z obrázků 44 a 45, studenti se v tomto výukovém materiálu dále setkávají také s předponami, které mění význam sloves. Tyto předpony a „orientační vyjádření“ jejich významů jsou zachyceny právě ve výše uvedené tabulce, jejíž součástí jsou ale i prefixy vidové (tedy nemění význam), což může studentům znesnadňovat orientaci. Za nevhodné zde považujeme uvedení předpon *na-* a *po-* se slovesem *jít*, protože zde dochází ke vzniku jiného

slovesa, nikoli jen pozměnění významu (či přidání směru pohybu) slovesa *jít*. Ačkoli přímo na tuto výjimku učebnice explicitně upozorňuje, studenty to může zmást. Stejně tak jsou matoucí některé zde uvedené významy jednotlivých předpon, jako je „udělat k něčemu“, „vyprázdnit“ či „ukončit krátkou činnost, zapůsobit“. U některých sloves s předponami pak chybí další (dle našeho názoru důležité) významy – např. *popsat* je nejen *to describe*, ale také *popsat celý papír* (jinde by pak mohl být uveden také přenesený význam – *odepsat někoho*). Pochybný je dle našeho názoru také překlad „to put something before something.“ Obecně mohla být v této tabulce použita jiná slovesa (popř. pouze slovesa pohybu, a až sekundárně by se tyto předpony a jejich významy přidávaly také k ostatním slovesům), při jejichž použití s prefixy by nedocházelo k tolika nejasnostem či výjimkám. Z kognitivního hlediska nicméně oceňujeme tuto snahu a také grafické znázornění významů, přičemž by však mělo dojít k odlišení tohoto grafického znázornění např. u prefixů *pro-* a *pře-*, aby bylo pro studenty srozumitelné.

Dále jsou uvedeny také některé další změněné významy sloves s předponami, ne u všech je však význam anglického překladu ekvivalentní či jednoznačný, a proto by měl být doplněn či upraven.

S 148 Rozdíl **nenásobenosti** a **násobenosti** (činnost se ne/opakuje) můžeme vyjádřit i u jiných sloves než jen u sloves *jít – chodit, jet – jezdit*, zpravidla nedokonavých sloves (*Píšu dopisy – Psávám často dopisy*).

Násobenost může být někdy vyjádřena už nedokonavým videm, zejména u sloves končících na *-ovat* (*Přistupuju do vlaku v Kralupech*). Další, zpravidla dokonavá, slovesa přibírají přípony. Přitom může dojít ke změně v kmeni.

Z dalších sloves tvoříme násobená slovesa příponou *-vat*, před níž se *dlouží a > á; i, e, ě > í* (*mluvit > mluvívat, myslet > myslívat*).

Except for *jít – chodit, jet – jezdit*, we can distinguish **non/multiplicity** (an action doesn't repeat / repeats) of other, mostly imperfective verbs as well (*Píšu dopisy I'm writing / write letters – Psávám často dopisy I often write letters*).

In some cases, the multiplicity can be indicated by the imperfective aspect, especially for verbs ending in *-ovat* (*Přistupuju do vlaku v Kralupech I get on the train in Kralupy*). Other, usually perfective, verbs add suffixes. The verbal stem can change in this case.

We make multiplied verbs from other verbs by adding the suffix *-vat*. Some vowels lengthen before this suffix: *a > á; i, e, ě > í* (*mluvit > mluvívat, myslet > myslívat*).

NÁSOBENÁ SLOVESA – DALŠÍ TYPY <i>Multipled verbs – other types</i>					
běžet	BĚHAT	letět	LÉTAT	přijít	PŘÍCHÁZET
nést	NOSIT	přijet	PŘIJÍŽDĚT	vézt	VOZIT

Obrázek 46: *Mluvmě česky: Gramatika, 2010 (s. 157)*

Kromě již okomentovaného učiva je pak výklad zaměřen i na rozdíl mezi násobeností a nenásobeností. Princip vyjádření opakovanosti slovesy je zde přitom dle našeho názoru vysvětlen za nedostatečného doplnění příklady – tedy pouze informací, že násobenost kromě tvarů *jezdit, chodit* apod. vyjadřují nedokonavá slovesa končící na *-ovat*, dále pak dokonavá slovesa po doplnění přípony (s případnou změnou v kmeni) a další slovesa, z nichž „*tvoříme násobená slovesa příponou -vat, před níž se dlouží a > á; i, e, ě > í* (*mluvit > mluvívat, myslet > myslívat*).“⁴⁴ Ve spodní části obrázku 46 jsou v tabulce uvedeny další typy násobených sloves.

⁴⁴ *Mluvmě česky: Gramatika, 2010 (s. 157)*.

Zvratnými se stávají některá slovesa dokonavá. Remember that some perfective verbs get reflexive.

ZVRATNÁ SLOVESA VZNIKLÁ Z NEDOKONAVÝCH SLOVES <i>Reflexives from imperfective verbs</i>			
nedokonavý vid <i>imperfective aspect</i>	dokonavý vid <i>perfective aspect</i>	nedokonavý vid <i>imperfective aspect</i>	dokonavý vid <i>perfective aspect</i>
jíst (→ sníst)	NAJÍST SE	večeřet	NAVEČEŘET SE
pít	NAPÍT SE	vzpomínat	VZPOMENOUT SI
snídat	NASNÍDAT SE	spát	VYSPAT SE
obědvat	NAOBĚD VAT SE	lyžovat	ZALYŽOVAT SI

Obrázek 47: *Mluvme česky: Gramatika, 2010 (s. 151)*

Následuje také tabulka, která se věnuje zvratným slovesům vzniklým z nedokonavých sloves (viz obrázek 47), přičemž zde ovšem není graficky rozlišeno, jak přesně ke vzniku těchto tvarů dochází (přidání předpony *na-* a zvratného *se* versus změna v kmeni či přidání *si* namísto *se*) a stejně tak nejsou uvedeny ani (alespoň obecné) významy těchto předpon.

Shrnutí: Dle našeho názoru je u tohoto výukového materiálu (který zároveň snahou obsáhnout takové množství informací souvisejících s videm přesahuje požadavky kladené na dané úrovni) potřeba vysoká míra vedení lektorem/vyučujícím, protože se zde mnohá cvičení i samotný výklad vyznačují nejasností, nepřesnými či jednostrannými překlady, které nezohledňují veškeré složky významu daného prefixu či slovesa s prefixem, dále pak chybí jakási systematickosti výkladu, a to jak co se týká formy, tak také samotného užití perfektiv a imperfektiv, kterému zde navíc není věnováno příliš pozornosti. Zcela chybí také informace o tom, že je použití dokonavého či nedokonavého slovesa závislé na vnímání dané situace/děje/akce mluvčím. Za přínosné zde s ohledem na zaměření této diplomové práce považujeme schematické znázornění významů předpon a také tendence vysvětlovat obecné významy prefixů nejen u sloves pohybu.

3.8 Přehled základní české gramatiky pro zahraniční studenty

Přehled základní české gramatiky autorky Barbory Hercikové je učební materiál „určený především cizincům na základních znalostních úrovních dle SERR“⁴⁵ a je celý v českém jazyce. Pro účely naší práce nás zajímalo, jak tato publikace výklad vidu a slovesných prefixů vzhledem ke svému přehledovému charakteru pojímá.

<i>imperfektivní</i>	<i>perfektivní</i>
děj, který není hotový, není ukončen nebo není shrnut, probíhá	děj, který byl nebo bude ukončen, je hotový, je shrnut, neprobíhá
sloveso imperfektivní děj FILMUJE	sloveso perfektivní děj FOTOGRAFUJE

Obrázek 48: *Přehled základní české gramatiky pro zahraniční studenty, 2013 (s. 76)*

⁴⁵ *Přehled základní české gramatiky pro zahraniční studenty, 2013 (s. 7).*

Hned na úvod – jak je patrné z obrázku 48 – je prezentováno základní rozdělení vidu sloves (podle kterého „určujeme průběh tohoto děje“⁴⁶) na dva typy,⁴⁷ přičemž imperfektivní typ je zde definován jako „děj, který není hotový, není ukončen nebo není shrnut, probíhá“⁴⁸ a imperfektivní sloveso tedy děj filmuje. Naopak perfektivní typ se vztahuje k ději, „který byl nebo bude ukončen, je hotový, je shrnut, neprobíhá“⁴⁹ a sloveso perfektivní děj fotografuje.

	prézens	futurum	préteritum
imperfektum	dělám	budu dělat	dělal jsem
perfektum	—	udělám	udělal jsem

3.3.4.1 Základní dělení

1. IMPERFEKTUM

IMPERFEKTUM	
aktuální prézens (akce probíhá teď, v tomto okamžiku)	Co teď děláš? Učím se. Vařím večeři. Píšu dopis.
děj probíhající po určitou dobu (také ve futuru a préteritu) dlouhá doba, pomalé (není důležitý konec)	Co jsi dělal včera odpoledne? Co budeš dělat zítra večer? Odpoledne jsem psal dopisy. Zítra budu vařit . Vstává, snídá a potom odchází do práce.
frekvence, akce se opakuje (často, občas, obvykle)	Často jíme v restauraci. Občas nakupuju v Praze. Někdy píšu dopisy. Každý den maminka vaří večeři.
stálý stav, fakt (schopnost, vlastnost, dovednost, cíl)	Umím hrát tenis. Moc dobře vaří . Prodáváme dům.
typ činnosti, ne její konec (důležitá je informace o činnosti, konec není důležitý)	O prázdninách cestujeme, odpočíváme, sportujeme . Na dovolené nevařím .
po fázových slovesech (začít, začínat, přestat, přestávat)	Začala se učít francouzštinu. Začínáme psát test. Přestaň na chvíli uklízet . Pomalu přestává brát léky.
negativní imperativ (viz kapitola 3.3.3.2 Imperativ)	Nedělej to!, Nekuřte! , Neber si deštník! ...

2. PERFEKTUM

PERFEKTUM	
konec akce (v préteritu i ve futuru)	Napsal jsem dopis. Uvařil jsem večeři. Koupil jsem si boty. Odpoledne ti napišu dopis. Uvařím něco dobrého. Koupím ti dárek.
několik akcí za sebou (akce + akce + akce) v préteritu i ve futuru (ve futuru po konjunkci až)	Když jsem ti napsal dopis, uklidil jsem si pokoj a uvařil večeři. Až ti napišu dopis a až si uklidím pokoj, uvařím nám večeři.

Obrázek 49: Přehled základní české gramatiky pro zahraniční studenty, 2013 (s. 77)

Dále je součástí výkladu také tabulka manifestující nemožnost vyjádřit prézens perfektivním videm. Obrázek 49 pak zachycuje i další shrnutí, které je pro naši práci z kognitivně-lingvistického hlediska velice zajímavé a pro studenty dozajista přínosné. Tato tabulka totiž přehledně člení jednotlivé významy, pro jejichž vyjádření může být daný vid použit, přičemž v závorce jsou kromě upřesnění daného významu u některých uvedena také tzv. signální slova a nechybí ani několik příkladů, pomocí nichž je poskytnut dostatečný přehled o jednotlivých komunikačních kontextech či situacích, v nichž se perfektiva nebo imperfektiva užívají.

⁴⁶ Přehled základní české gramatiky pro zahraniční studenty, 2013 (s. 76).

⁴⁷ Podle Ivana Poldaufa, jak učebnice uvádí v poznámce.

⁴⁸ Přehled základní české gramatiky pro zahraniční studenty, 2013 (s. 76).

⁴⁹ Tamtéž.

IMPERFEKTUM		PERFEKTUM	
Co jsi dělal včera odpoledne? / Co budeš dělat zítra večer?			
(můžeme odpovědět – imperfektum)		(můžeme odpovědět – perfektum)	
Celé odpoledne jsem psal dopisy. Zítra budu vařit večeři, budu mít hosty.	<i>po určitý čas, typ akce</i>	Odpoledne jsem napsal několik dopisů.	<i>ukončená akce, fakt</i>
Babičku navštěvuju často. Občas nakupuju v Praze. Někdy pišu dopisy. Každý den maminka vaří večeři.	<i>opakování akce</i>	Každý týden ti napišu jeden dopis. Vždycky, když přijedu domů, maminka uvaří svičkovou.	<i>jedna akce</i>
Až se vrátím domů (perf.), budu odpočívat (imperf.).		Až se vrátím domů (perf.), zatelefonuju ti (perf.).	
Nejdřív jsem se učil , potom jsem si udělal kávu a četl si noviny. <i>(imperf. – po určitý čas) + (perf. – jedna akce, dokončení) + (imperf. – typ akce)</i>		Nejdřív jsem se učil , potom jsem si udělal kávu a přečetl si noviny. <i>(imperf. – po určitý čas) + (perf. – jedna akce, dokončení) + (perf. – dokončení, celé noviny)</i>	

3.3.4.2 IMPERFEKTIVUM a PERFEKTIVUM tantum

Některá slovesa jsou pouze imperfektivní, některá pouze perfektivní.

- Imperfektum tantum** – modální slovesa, stavová slovesa, základní slovesa pohybu
mušet, chtít, smět, moct, umět, vědět, být, žít, stát, viset, sedět, ležet, bydlet, chybět, znamenat, doufat, jít – chodit, jet – jezdit, nést – nosit, vézt – vozit, vést – vodit, běžet – běhat, letět – létat
- Perfektum tantum**
vyspat se, dovést (ve významu dokázat), umést
- Obouvidová** – podle kontextu jsou buď perfektivní, nebo imperfektivní
absolvovat, informovat, organizovat, věnovat

3.3.4.3 Vidové dvojice

INFINITIV		prézens (já)	futurum (já)
imperfektum	perfektum	imperfektum	perfektum
automatizovat	zautomatizovat	automatizuju/(-uji)	zautomatizuju/(-uji)
brát (si)	vzít (si)	beru (si)	vezmu (si)
čekat na	počkat na	čekám na	počkám na
číst	přečíst	čtu	přečtu
dávat (si)	dát (si)	dávám (si)	dám (si)
děkovat za	poděkovat za	děkuju/(-uji) za	poděkuju/(-uji) za
dělat	udělat	dělám	udělám
dívat se	podívat se	dívám se	podívám se

Obrázek 50: Přehled základní české gramatiky pro zahraniční studenty, 2013 (s. 78)

vzpomínat (si) na	vzpomenout (si) na	vzpomínám (si) na	vzpomenu (si) na
začínat	začít	začínám	začnu
zajišťovat	zajistit	zajišťuju/(-uji)	zajistím
zapisovat	zapsat	zapisuju/(-uji)	zapišu

Obrázek 51: Přehled základní české gramatiky pro zahraniční studenty, 2013 (s. 81)

Přínosná je pak podle našeho názoru také prezentace kontrastů mezi užitím dokonavých a nedokonavých tvarů i jejich kombinací (viz obrázek 50 nahoře). Ještě užitečnější by však bylo také doplnění této tabulky grafickým znázorněním / schématy.

Dále následuje výčet imperfektiv tantum, perfektiv tantum a obouvidových sloves a také podrobná tabulka vidových dvojic – vždy s infinitivem imperfektiv, infinitivem perfektiv, 1. osobou singuláru přítomného času imperfektiv a 1. osobou singuláru futura perfektiv, přičemž – jak je patrné z obrázků 50 a 51 sloužících jako ukázka této rozsáhlé tabulky – tučně jsou zvýrazněny prefixy, podtržením nepravidelná slovesa a kurzívou slovesa končící v imperfektu na *-ovat*, která mají v perfektu *-it*. U sloves, kterých se to týká, pak nechybí ani doplnění varianty se zvrtným *si*.

prefix	verbum		prefix	verbum
	někam (Kam?)			odněkud (Kam?)
při-	přijít, přicházet, přijet, přijíždět, přinést, přinášet, přivést, přivážet, přivést, přivádět, přiletět, přilétat, přiběhnout, přibíhat	X	od/ode-	odejít, odcházet, odjet, odjíždět, odnést, odnášet, odvézt, odvázet, odvést, odvádět, odletět, odlétat, odběhnout, odbíhat
	nahoru (Kam?)			dolů (Kam?)
vy-	vyjít, vycházet, vyjet, vyjíždět, vynést, vynášet, vyvézt, vyvázet, vyvést, vyvádět, vyletět, vylétat, vyběhnout, vybíhat	X	s/se-	sejít, scházet, sjet, sjíždět, snést, snášet, svézt, svážet, sletět, slétat, sběhnout, sbíhat
	dovnitř (Kam?)			ven (Kam?)
v/ve-	vejít, vcházet, vjet, vjíždět, vnést, vnášet, vletět, vlétat, vběhnout, vbíhat	X	vy-	vyjít, vycházet, vyjet, vyjíždět, vynést, vynášet, vyvézt, vyvázet, vyvést, vyvádět, vyletět, vylétat, vyběhnout, vybíhat
	k sobě, dohromady			od sebe
s/se-	sejít (se), scházet (se), sjet (se), sjíždět (se), snést, snášet, svézt, svážet, svést, svádět, sletět (se), slétat (se), sběhnout, sbíhat	X	roz/roze-	rozejít (se), rozcházet (se), rozjet (se), rozjíždět (se), roznést, roznášet, rozvézt, rozvázet, rozvést, rozvádět, rozletět (se), rozlétat (se), rozběhnout (se), rozbíhat (se)

Obrázek 52: Přehled základní české gramatiky pro zahraniční studenty, 2013 (s. 90)

z jedné strany na druhou odněkud někam (Kudy?)		skrz (Kudy?)	
pře-	přejít, přecházet, přejet, přejíždět, přenést, přenášet, převést, převážet, převést, převádět, přeletět, přelétat, přeběhnout, přebíhat	pro-	projit (se), procházet (se), projet (se), projíždět (se), pronést, pronášet, provést, provážet, provést, provádět, proletět, prolétat, proběhnout, probíhat
	kolem, okolo, podél		do cíle, na místo, skončit
ob/obe-	obejit, obcházet, objet, objíždět, obletět, obléhat, oběhnout, obíhat	do-	dojit, docházet, dojet, dojíždět, donést, donášet, dovést, dovážet, dovést, dovádět, doletět, dolétat, doběhnout, dobíhat

Obrázek 53: Přehled základní české gramatiky pro zahraniční studenty, 2013 (s. 91)

Opomenuty nejsou samozřejmě ani prefixy u sloves pohybu, pro jejichž prezentaci zde sice není užito obrazových schémat, nicméně jsou uvedeny přehledně vždy ve významové opozici (slovně: *někam x odněkud*, *nahoru x dolů*, *dovnitř x ven* apod.) a to i s uvedením otázky, na kterou můžeme pomocí slovesa s touto předponou odpovědět (u některých předpon se však nabízí také *Odkud?*).

Shrnutí: Tento doplňující výukový materiál přehledového charakteru studentům nabízí srozumitelný výklad vidu i slovesných prefixů, a ačkoli nepoužívá obrazová schémata, významy jsou dostatečně postihnuty prostřednictvím přehledných tabulek. Co se pak týká zaměření pozornosti na obecné fungování kategorie vidu a na formální stránku, dalo by se v této učebnici zastoupení obojího považovat za vyvážené. Ačkoli zde tvorba není probírána systematicky, principy tvoření jednotlivých tvarů jsou patrné z přehledné tabulky vidových dvojic. Za kognitivně-lingvisticky významné zde pak považujeme užití metafory *filmování* versus *fotografie*.

3.9 Česká čítanka

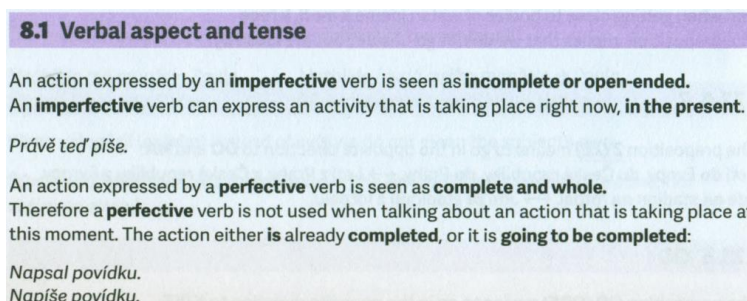
Autorkou *České čítanky* s podtitulem *Adaptované texty a cvičení ke studiu češtiny jako cizího jazyka* je Ilona Kořánová a jak je psáno v úvodu, „podle Evropského referenčního rámce je čítanka určena studentům na prahu úrovně A2,⁵⁰ přičemž zde není užíván žádný mediační

⁵⁰ Česká čítanka, 2012 (s. 3).

jazyk (na rozdíl od gramatické přílohy, která existuje kromě námi zvolené angličtiny také v dalších jazycích).

Za vhodné na tomto místě považujeme zmínit, že se autorka tohoto výukového materiálu ve svých pracích principům kognitivní lingvistiky (ačkoli se k tomuto přístupu explicitně nehlásí) věnuje, a právě proto, ale také z důvodu obsáhlosti gramatiky i přes název *Česká čítanka*, byla tato publikace mezi analyzované zdroje zařazena.

S videm se zde studenti setkávají jak v gramatické příloze, tak napříč několika lekcemi v samotné učebnici, a to v poměrně velkém rozsahu – pokusíme se proto analyzovat především ty části výkladu, které se pojetím, charakterem či znázorněním liší od prezentace v již analyzovaných učebnicích, popř. v kterých je patrný kognitivní přístup.

Obrázek 54: Česká čítanka – Grammatical notes, 2012 (s. 18)

Zaměříme-li se na gramatickou příručku, výklad je uveden skutečností, že nedokonavá slovesa jsou viděna jako zachycující akce nedokončené či s otevřeným koncem a mohou vyjadřovat aktivitu, která probíhá v přítomnosti. Naopak děj vyjádřený dokonavým slovesem je kompletní a celý, na základě čehož nejsou perfekтива užívána pro aktivity probíhající právě teď (akce už je, nebo bude dokončená).

Dále se příloha věnuje formě – zmíněno je jak tvoření pomocí prefixace, tak vidové dvojice se změnou v kmeni i přidávání sufixů. Podrobněji je zde pak (na rozdíl od jiných učebnic) probírána otázka přítomnosti objektu, který není vyžadován nedokonavými slovesy, ale naopak u dokonavých dějů doplňuje jejich význam. Nemalá míra pozornosti je tu věnována také rozdílům mezi slovesy typu *vypít* versus *napít se* (včetně pádů, které vyžadují) – viz obrázek 55.

8.3 Presence of an object

An **imperfective** verb can name an activity **in general**. It does not always require an object.

– Co děláš? – Piju. / – Co dělal? – Četl.

A **perfective** verb expresses the same activity in a more **concrete, specific** way. Therefore it does require an object. The object **completes** the meaning of the perfective action. It is "proof" that the action has been/will be completed.

– Co udělal? – Vypil koňak. / – Co uděláš večer? – Napíšu dopis.

Vypít versus napít se (both are perfective)

vypít, sníst = to consume the entire amount, to empty the container

Vypít, sníst, udělat, koupit, prodat, přečíst etc. all these verbs need to be followed by an object in the accusative.

Neither can the verb **napít** exist without a direct object. The object of completion needs to be used. It is represented by **se** (= the accusative form), which means "oneself".

napít se = "to have a drink, satisfy oneself"

pít – napít se

jíst – najíst se

snídat – nasnídat se

obědvat – naobědvat se

večeřet – navečeřet se

spát – vyspat se

The verbs **napít se, najíst se** can have an object in the genitive: *Najedli se polévky a napili se vody.*

Obrázek 55: Česká čítanka – Grammatical notes, 2012 (s. 19)

8.4 Quantity

The perfective verb puts the object and its completion into focus. The completion can be further specified by an **expression of quantity**.

Spisovatel napsal 10 knih.

If we want to say **how much** someone has done, eg. eaten or drunk, we use measuring words:

A. láhev (f.), sklenice, hrnek, šálek, talíř...

B. kilo, půl kila, litr

Kolik toho udělal?

Švejk vypil **celou láhev**.

8.5 Singular and plural

A perfective verb expresses an **isolated** (occasional or one-off) action, which can be supported by an object in the **singular**.

Dub udělal chybu. (sg)

In contrast, the usage of an imperfective verb with an object in the **plural** gives a sense of **repetition or habit**.

Dub dělal chyby. (pl)

Obrázek 56: Česká čítanka – Grammatical notes, 2012 (s. 20)

Za neméně důležité považujeme také další aspekty, jimž se gramatická příloha k čítance (na rozdíl od jiných analyzovaných materiálů) věnuje na obrázku 56, jako např. vyjádření množství a tím specifikace dokončenosti ve větách s dokonavými slovesy či spojení dokonavého slovesa s objektem v singuláru (izolovaná akce) a nedokonavého s objektem v plurálu (opakování či zvyk).

8.6 Imperfective verbs and related signal words		
Signal words are those words that occur predominantly with one of the two aspects and together with a perfective or imperfective verb create aspectual meaning.		
lasting over time	dlouho	for a long time
duration and continuity	pořád, stále, neustále, nepřetržitě, furt	all the time, constantly, permanently, without interruption
	celý den, celý týden, celý rok	all day long, all week long, all year long
liking	rád/a/i	
regularity	pravidelně, běžně	regularly, usually
repetition	často, nejčastěji, znovu a znovu	often, most often, again and again
until recently	donedávna	until recently
phase verbs	začít, přestat, zůstat	to start, to stop, to remain
as long as	dokud	as long as
simultaneity	zatímco	while

Obrázek 57: Česká čítanka – Grammatical notes, 2012 (s. 20)

8.7 Perfective verbs and related signal words		
Signal words are those words that occur predominantly with one of the two aspects and, together with a perfective or imperfective verb, create aspectual meaning.		
singularity	jednou, poprvé	once, for the first time
in one go	najednou, naráz	in one go
deadline	(nejpozději) do	at the latest by
finality	nakonec, konečně, navždy	finally, forever
successful completion	dokázat, podařit se, povést se	to achieve, to succeed, to turn out well
Za jak dlouho?	za chvíli	in a moment
sudden change	nečekaně, najednou	unexpectedly, suddenly
sequence	dokud ne-, jakmile, (dříve) než	until, as soon as, before
	brzy, po chvíli	soon, after a while
repetition	kdykoli	whenever
willingness	rád	

Obrázek 58: Česká čítanka – Grammatical notes, 2012 (s. 23)

Obrázek 57 již zachycuje signální slova, která se objevují s imperfektivními slovesy a podílejí se na vidovém významu. Stejná tabulka je pak vytvořena i pro signální slova pojící se s perfekty (obrázek 58), přičemž každému významu⁵¹ či skupině signálních slov je věnován ještě doplňující výklad včetně příkladů – jako ukázka zpracování zde slouží obrázek 59:

8.6B Duration and continuity	
Imperfectivity can also imply duration and continuity in time. Signal words expressing duration and continuity support the meaning of an uninterrupted activity lasting over time:	
pořád	dělal, psal, četl, vařil
stále	dělá, píše, čte, vaří
neustále	bude dělat, psát, číst, vařit
nepřetržitě	
furt (in spoken language)	

Obrázek 59: Česká čítanka – Grammatical notes, 2012 (s. 21)

Tabulka a doplňující výklad tedy nejen že zachycují společné významy, které vyjadřují signální slova, ale také a především právě jednotlivé vidové významy, jež studentům češtiny pro cizince poskytují dostatečný kontext užití perfektních či imperfektivních sloves. Z hlediska zaměření naší práce toto považujeme za velice důležité a přínosné, přičemž se zde nabízí také

⁵¹ Zde bychom z pohledu kognitivní lingvistiky mohli uvažovat o jakési kategorizaci signálních slov, kdy jsou jednotlivé členy dané skupiny uspořádány okolo prototypického významu – např. společný prototypický význam pro *pořád, stále, neustále, nepřetržitě, furt* je trvání a kontinuita. Zároveň vždy všechna signální slova v dané skupině sdílejí významové schéma.

možnost vytvoření a doplnění grafického znázornění (schémata na časové ose), které by tento výklad učinilo ještě transparentnějším.

10.1 Unprefixed verbs of motion

Unprefixed verbs of motion can express the present tense, therefore they are imperfective. They express a motion that is

A) → single and in one direction: these verbs are called **determinate** verbs

B) ↔ frequent and with more directions: these are called **indeterminate** verbs

Determinate and indeterminate verbs make pairs:

	→			↔			
determin.	present	past	future	indet.	present	past	future
jít	jde	šel/šla/šli	půjde	chodit	chodí	chodil	bude chodit
jet	jede	jel	pojede	jezdit	jezdí	jezdil	bude jezdit
nést + A	nese	nesl	ponese	nosit + A	nosí	nosil	bude nosit
vézt + A	veze	vezl	poveze	vozit + A	vozí	vozil	bude vozit
vést + A	vede	vedl	povede	vodit + A	vodí	vodil	bude vodit
letět	letí	letěl	poletí	létat	létá	létal	bude létat
běžet	běží	běžel	poběží	běhat	běhá	běhal	bude běhat

Verbs **nést/nosit**, **vézt/vozit** and **vést/vodit** require a direct object in the accusative:
Číšník nese kávu. Řidič vozí zeleninu. Pán vede psa.

The future tense of **determinate** verbs is created by the prefix **pů/ po**.
Future forms of **indeterminate** verbs are created by the auxiliary **budu, budeš, bude, budeme, budete, budou** and the **infinitive**.

10.2 Usage of verbs of motion

Kam? → jenom tam			Kam? ↔ sem tam		
	particular time	signal words		more general	signal words
jít			chodit		řád
jet		dneska, zítra	jezdit	Jak často?	pořád, často
nést + A		včera	nosit		každý den
vézt + A	Kolikrát?	jednou	vozit		každý měsíc
vést + A	Kdy?	ráno	vodit		každý rok
letět		v poledne	létat		pravidelně
běžet		večer	běhat	Jak dlouho?*	celý den celý život

Obrázek 60: Česká čítanka – Grammatical notes, 2012 (s. 27)

Na obrázku 60 pak následuje část zaměřená na slovesa pohybu bez prefixů, přičemž je vhodně uvedeno, že slovesa determinovaná vyjadřují pohyb „jednotlivý“ a v jednom směru, kdežto slovesa nedeterminovaná zachycují pohyb „častý“ a ve více směrech.⁵² Dvojice těchto sloves včetně tvarů ve všech časech jsou pak uvedené v tabulce a nechybí ani informace, že některé z nich vyžadují přímý objekt v akuzativu. Zároveň je doplněno zobecňující pravidlo, že budoucí čas determinovaných sloves se tvoří pomocí prefixů *pů-/po-* a budoucí formy nedeterminovaných sloves prostřednictvím pomocného slovesa *být* v náležité osobě a infinitivu. V neposlední řadě k výkladu náleží opět také signální slova.

⁵² S výkladem rozdílu mezi determinovanými a nedeterminovanými slovesy pohybu pomocí opozice *jeden* versus *více směrů* se v analyzovaných materiálech setkáváme poprvé.

10.3 Verbs of motion with prefixes

A **determinate** verb of motion becomes **perfective** as soon as a prefix is attached to it. For example compare the most frequent prefixes **při-** and **od-**

prefix při-

→ Švejk **přišel**, ale **nepřinesl** koňak.

Verbs of motion with this prefix express movement toward something

prefix od(e)-

→ Švejk **odešel** pro koňak.

Verbs of motion with this prefix express movement away from something

10.3A Perfective verbs of motion with prefixes

Perfective verbs of motion with prefixes **při-** and **-od**

INFINITIV	present	future	past
přijít →•	—	přijdu	přišel, přišla jsem
odejít •→	—	odjedu	odešel, odešla jsem
přijet →•	—	přijedu	přijel/a jsem
odjet •→	—	odjedu	odjel/a jsem

Obrázek 61: Česká čítanka – Grammatical notes, 2012 (s. 28)

Včetně grafického znázornění a popisu významu i příkladů jsou pak dále uvedena slovesa pohybu (dokonavá i nedokonavá) s prefixy *při-* a *ode-*.

Vše z výše analyzovaného je pochopitelně (zpravidla ve větším rozsahu) také obsahem čítanky, nikoli jen gramatické příručky, a to včetně řady cvičení, nicméně pro účely naší práce se jako vhodnější jevílo užití právě výkladu z gramatické příručky. Z čítanky však doplníme ještě přehlednou tabulku (viz obrázek 62), která shrnuje základní rozdíly v užití imperfektivních a perfektivních sloves, na nichž je výklad postaven (na rozdíl od ostatních analyzovaných materiálů se nejedná pouze o opozici *proces* versus *výsledek* či její mutace typu *film* versus *fotografie* apod., ale také o specifika z hlediska jazykového – vyjádření objektu, množství, singulár/plurál, otázky *Jak dlouho?* / *Za jak dlouho?*):

IMPERFEKTIVNÍ verba		PERFEKTIVNÍ verba	
Švejk pil.	OBEČNÝ PROCES	Švejk vypil + koňak	OBJEKT (konkrétní rezultat)
Švejk pil. Švejk pil <i>rád</i> .		Švejk vypil <i>láhev</i> . Švejk vypil <i>celou láhev</i> . Švejk vypil <i>celou láhev koňaku</i> . Švejk vypil <i>všechno</i> .	KOLIK
Dub dělal <i>chyby</i> .	OPAKOVÁNÍ: plurál	Dub udělal <i>chybu</i> .	JEDNOU: singulár
Švejk pil <i>celý život</i> .	JAK DLOUHO	Švejk vypil <i>koňak za 2 minuty</i> .	ZA JAK DLOUHO

Obrázek 62: Česká čítanka, 2012 (s. 107)

Shrnutí: *Česká čítanka* se kategorii vidu věnuje velice podrobně a svým přístupem se dle našeho názoru snaží studentům poskytnout výklad maximálně srozumitelný, a to především s ohledem na veškeré možné komunikační situace. Méně pozornosti je ve výkladu zaměřeno na formu (např. nepravidelné tvary a sufixaci; vůbec se pak čítanka nezabývá ostatními prefixy směru u sloves pohybu kromě *při-* a *od(e)-*), čemuž je ovšem věnován prostor

v rozsáhlých cvičeních. Jak již bylo naznačeno výše, z kognitivního hlediska je velice hodnotný přehled signálních slov a především dílčích vidových významů, ale i obecně celé pojetí této kategorie v *České čítance*, protože nabízí originální a pro studenty dozajista nápomocný způsob výkladu.

Shrnutí analýzy

Díky této sondě do způsobů prezentace kategorie vidu napříč nejužívanějšími učebnicemi a dalšími materiály pro úroveň A1 a A2 je nyní zřejmé, kterým aspektům se učebnice věnují a na co kladou důraz, v čem se výklady liší, kde se naopak shodují, jakých prostředků k výkladu užívají a v neposlední řadě také používají-li (vědomě, ale i neintencionálně) některé z metod či principů kognitivní lingvistiky.

Rozdílů si můžeme povšimnout v užití nejrůznějších základních opozic a metafor pro vysvětlení funkce vidu – proces x výsledek, nedokončenost x dokončenost, filmování x fotografie, akce x akce + konec apod. Relativně ojedinělý je výklad vidu založený především na signálních slovech a s nimi souvisejícími dílčími vidovými významy (viz *Česká čítanka, Přehled základní české gramatiky*, či také *Česky, prosím II.* včetně rozdělení významů pro jednotlivé časy a další). Nuance zaznamenáváme také při prezentaci krátkých a dlouhých / determinovaných a nedeterminovaných sloves. V některých učebnicích se také pracuje s rozdíly mezi tvary *jíst – najíst se – sníst*, kdežto jinde je tato skutečnost opomíjena. V části analyzovaných materiálů pak bylo možné vidět, že bývá výklad vidu (jak upozorňuje Holá) skutečně spojován s výkladem futura, na základě čehož je často považován za jev primárně svázaný s budoucím časem.

Dále je dle našeho názoru výrazný rozdíl v tom, že některé učebnice kladou větší důraz na obsah/význam, kdežto jiné na tvar/formu, přičemž v tomto ohledu by mělo být vždy bráno v potaz, zda se jedná o jev paralelní či neparalelní v rodném jazyce cizince. Za zmínku stojí také fakt, že část analyzovaných učebnic se studentům toto učivo snaží nabídnout jako systém, kdežto část je explicitně vybízí k tomu, aby se vidové dvojice učili nazpaměť. Analyzované materiály se liší také v tom, že některé neuvádějí, že je použití vidu do jisté míry závislé na vnímání situace konkrétním mluvčím.

Naopak shodu spatřujeme ve výkladu neexistence přítomného času u perfektiv prostřednictvím tabulky s tvary minulého, přítomného a budoucího času u nedokonavých sloves a tvary minulého a budoucího času u dokonavých sloves (ačkoli matoucí bývá užívání poučky o podobnosti futura perfektiv s tvarem přezentu imperfektiv, respektive o odkazování

„prézentního“ tvaru perfektiv k budoucnosti). Dále pak, i když se často liší probírané množství prefixů směru a jejich významů, bývají užívána stejná obrázková znázornění či schémata, v čemž je do jisté míry patrný kognitivně-lingvistický princip. Dle našeho názoru by bylo vhodné kromě takovéto prezentace prefixů u sloves pohybu vykládat stejným způsobem také prefixy měnící význam (a případně vid) i u ostatních sloves – nikoli schematicky, což by nebylo vždy možné, ale slovním popisem společného významu – a to zejména na vyšších úrovních, ačkoli u některých sloves užívaných již na úrovních A1 a A2 by to taktéž bylo přínosné.

Právě na základě výše popsaného (a také v návaznosti na problémy spojené s touto částí gramatiky definované Hrdličkou – viz podkapitola 2.2) bude dále navržen alternativní systém prezentace tohoto učiva, jenž by mohl přispět k eliminaci těchto problémů a sjednocení nejednotných výkladů, ale také obecně k objasnění kategorie vidu a usnadnění jeho osvojení studenty češtiny pro cizince – viz kapitola o cílech této práce.

4 KOGNITIVNÍ LINGVISTIKA

Kognitivní⁵³ lingvistiku můžeme definovat jako souhrn různých přístupů a škol, či také myšlenkový proud, přičemž, jak uvádějí Goddard a Wierzbicka, její představitele spojuje „*vidění jazyka jako jednoho z aspektů poznávání, který úzce souvisí s fenomény smyslového vnímání, kategorizace nebo pozornosti.*“⁵⁴ Zde je tedy patrná také určitá provázanost kognitivní lingvistiky s psychologií, antropologií, ale i neurobiologií, umělou inteligencí či filozofií. Oblastí zájmu kognitivní lingvistiky jsou kognitivní procesy učení se jazyku a jazykové produkce a recepce. Tento přístup předpokládá, že zásadní funkcí jazyka je komunikace – proto považuje za nezbytné, aby součástí zkoumání různých lingvistických mechanismů byly aspekty funkční a významové.⁵⁵

Jak vyplývá z výše uvedeného, kognitivní lingvistika je transdisciplinární, interdisciplinární a multidisciplinární přístup, v jehož centru zájmu leží především vztah jazyka a mysli. Obecně se tento přístup táže po motivaci jazykových jevů, zkoumá vysokou míru metaforičnosti v jazyce, relativizuje pojem arbitrárnosti a také opozice langue – parole, synchronie – diachronie, sémantika – pragmatika, komponenty „jazykové“ – „mimojazykové“ a běžná znalost – znalost encyklopedická.⁵⁶ Důležité pro naši práci je pak především to, že kognitivní lingvistika klade důraz na zkušenostní realismus a interpretativní hledisko. Klíčový je pro kognitivní lingvisty význam (zejména pak jeho konotační složka), na základě čehož je patrná blízkost se sémanticky orientovanými teoriemi. Opomenuto by nemělo zůstat ani to, že kognitivní lingvistika silněji tíhne spíše k datům než k teorii.

Kognitivní přístup se začal formovat na základě obnovení „starých“ otázek formy a významu a koherence jazykového a mimojazykového vědomí v polovině 70. let 20. století, přičemž z počátku byl za svoji údajnou kontroverznost a nevědeckost americkými lingvisty odsuzován. V roce 1989 však vznikla mezinárodní organizace (dnes *Mezinárodní asociace kognitivní lingvistiky* s vlastním časopisem a knižní edicí) a kognitivní lingvistika tak od té doby díky četným pracím kognitivně-lingvisticky orientovaných autorů upevňuje své místo na poli jazykovědného bádání.

---

⁵³ Kognice je souhrn operací a pochodů, jejichž prostřednictvím si člověk uvědomuje a poznává svět i sebe samého.

⁵⁴ GODDARD, Cliff – WIERZBICKA, Anna. Sémantika a poznávání. In: *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky II.* BEDNAŘÍKOVÁ, Božena – PITNEROVÁ, Monika (eds.) 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015.

⁵⁵ IBARRETXE-ANTUÑANO, Iraide – VALENZUELA, Javier. Kognitivní lingvistika: Původ, principy a tendence. In: *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky I.* BEDNAŘÍKOVÁ, Božena, (ed.) 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015 (s. 163). (Dále citováno jako IBARRETXE-ANTUÑANO, Iraide – VALENZUELA, Javier. *Kognitivní lingvistika: Původ, principy a tendence.*)

⁵⁶ VAŇKOVÁ, Irena. *Člověk a jazykový obraz (přirozeného) světa.* In: Slovo a slovesnost, 1999, číslo 4 (s. 283–292).

4.1 Základní přístupy kognitivní lingvistiky a jejich představitelé

Základními modely, které se v oboru kognitivní lingvistiky vydělily, jsou **antropocentrický model konceptualizace** a tzv. **jazykový obraz světa**.

Představiteli prvního z nich jsou Američané George Lakoff, Mark Johnson a Marc Turner, kteří ve svých pracích zdroje jazykových významů nacházejí v lidské zkušenosti a také tělesnosti. Klíčovým pojmem je zde metafora, která dle tohoto modelu není jen součástí mluvení, ale především myšlení – náš konceptuální systém je metaforický a metafora tedy není jevem primárně jazykovým, ale mentálním.⁵⁸

Naopak druhý z výše zmíněných směrů byl zformován polskými lingvisty – hlavními představiteli jsou Jerzy Bartmiński, Anna Pajdzińska, zařadit k nim ale můžeme i českou jazykovědkyni Irenu Vaňkovou s řadou tímto směrem orientovaných prací. Tento přístup se na rozdíl od antropocentrického modelu konceptualizace nezaměřuje na tělesnost, ale na člověka jako na součást společnosti, přičemž předpokládá, že jazyk, kterým mluvíme, má vliv na to, jaký obraz světa si utváříme. Jazyk a zároveň i všechny roviny jazykového plánu tak vypovídají o principech myšlení, chápání, hodnocení a vztazích k určitým věcem a jevům. Centrálním tématem je zde otázka jazykového obrazu světa a také kategorizace pojmů na základě prototypů. Výzkumy založené na tomto modelu často vycházejí z etymologie, folklórních textů či frazeologie a zabývají se především konstrukcí kognitivního významu slova a jeho konotací. Za vhodnou považujeme také zmínku o tom, že v tomto přístupu je patrné propojení s etnolingvistikou, antropolingvistikou a kulturní lingvistikou.

Jak budeme dále zjišťovat, pro naši práci budou důležité oba výše zmíněné přístupy, stejně jako další takto orientované teorie, mezi které patří konstrukční gramatika, teorie sémantických primitiv či naturální lingvistika, ale především kognitivní gramatika, které věnujeme samostatnou kapitolu.

4.2 Klíčové pojmy kognitivní lingvistiky⁵⁹

4.2.1 Význam

Kognitivní lingvistika tvrdí, že naše zkušenosti či prožitky mají formující vliv na vyjádření a zároveň naše vyjadřovací prostředky mají vliv na to, jak naše zkušenosti či prožitky vnímáme.

---

⁵⁸ Za stěžejní díla pro tento model považujeme *Metaphors we live by* od George Lakoffa a Marka Johnsona z roku 1980 a *Women, Fire, and Dangerous Things* od George Lakoffa z roku 1987.

⁵⁹ JANDA, Laura. Kognitivní lingvistika. In: *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky I.* SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie (ed.) Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2004.

Důležitou myšlenkou je zde přitom to, že vše v jazyce (na úrovni fonologie, morfologie, syntaxe i pragmatiky) sdílí úkol vyjadřovat význam a žádná jednotka či jazykový jev nejsou sémanticky prázdné.

Na tomto místě považujeme za vhodné podotknout, že kognitivní lingvistika pracuje s předpokladem, že význam neexistuje jen tak, „z rozkazu“, ale je ukotven ve sdílené lidské zkušenosti tělesného bytí, a tudíž je význam výsledkem této zkušenosti tak, jak je zpracována smysly a kognicí. Jedná se ale spíše o význam encyklopedický nežli slovníkový;⁶⁰ přitom je vždy důležité právě usouvztažňování a motivovanost. Sémantika tedy hraje klíčovou roli v popisu a objasnění lingvistických jevů.

4.2.2 Motivace jazykových jevů

Cílem kognitivní lingvistiky je porozumět tomu, jak lidská kognice motivuje jazykové jevy, ovšem tyto motivace, které tvoří konzistentní soustavu, pak nechce popisovat pomocí absolutních pravidel, protože např. výběr jedné z rovnocenných variant je podmíněn konvencí a nelze jej zcela předvídat.

Opomenout nelze ani motivaci významu, přičemž zde je důraz kladen především na ono ztělesnění významu (viz antropocentrický model konceptualizace, o kterém je pojednáno výše). Na základě toho se dá tvrdit, že „*koncepty a myšlenky jsou ovlivněny a utvořeny strukturou vlastních těl, pomocí vlastní zkušenosti se světem, který nás obklopuje.*“⁶¹ Dle Johnsona⁶² se jedná se o motivaci jazyka v naší korporální, fyzické, sociální a kulturní zkušenosti, a také proto je pro tento přístup charakteristické právě hledání a nacházení výkladu významů v lidské zkušenosti a tělesnosti.

4.2.3 Kategorizace

Lidské znalosti jsou zpřístupňovány a je s nimi manipulováno prostřednictvím kategorií, za jejichž pomoci dochází ke strukturaci pojmového systému. Daná kategorie je přitom definovaná **prototypickým členem** (budovaným na základě konotací), kolem kterého jsou organizovány ostatní členy mající k prototypu určitý vztah. Obsah a struktura kategorií se

---

⁶⁰ Významem slovníkovým/jazykovým a encyklopedickým/mimojazykovým, respektive sporem mezi těmito pojetími významu, se podrobněji zabývá Marek Nagy ve *Studiích k moderní mluvnici češtiny*, díl *Dynamika českého lexika a lexikologie* (2013; s. 27–31).

⁶¹ VALENZUELA, Javier – IBARRETXE-ANTUÑANO, Iraide – HILFERTY, Joseph. Kognitivní sémantika. In: BEDNAŘÍKOVÁ, Božena (ed.) *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky I.* 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015 (s. 27). (Dále citováno jako VALENZUELA, Javier – IBARRETXE-ANTUÑANO, Iraide – HILFERTY, Joseph. *Kognitivní sémantika.*)

⁶² Koncept popsal Mark Johnson v díle *The body in the Mind* z roku 1987.

přítom liší mluvčí od mluvčího a jazyk od jazyka, důležité však je, že žádné informace nejsou uloženy jako izolované prvky, naopak jsou rozděleny a propojeny.

Vedle prototypu je jedním z ústředních pojmů kognitivní lingvistiky (a především polské větve) stereotyp – ačkoli bývají tyto pojmy považovány za synonymní a Bartmiński stereotyp definoval jako „zobrazení předmětu, zformované v jistém společném zkušenostním rámci a vymezující, čím předmět je, jak vypadá, jak působí, jak s ním člověk nakládá; toto vymezení je ustálené v jazyce a patří do společného vědomí o světě,⁶³ podle Vaňkové se stereotypy pojí s lidmi a prototypy s věcmi. Ve vztahu ke kategorizaci je zde pak důležité, že „jisté vlastnosti jednotliviny nebo několika exemplářů jsou připsány všem objektům dané kategorie.“⁶⁴

4.2.4 Mentální prostory a procesy mapování

Mezi imaginativní procesy mapování, spočívající „v existenci korespondencí struktur poznání mezi entitami zdrojové a cílové oblasti,⁶⁵ jimiž se rozšiřují a propojují mentální prostory, podle Lakoffa s Johnsonem a také Jandy patří metafora, metonymie a křížení:

Metafora – Jedná se o přenášení významu ze zdrojové domény do domény cílové, kterou bývá zpravidla abstraktní prvek (např. čas, emoce, stav bytí). Metafory mohou být orientační (zkušenost s prostorem a lidským tělem v něm; *př.: Poslední dobou jsem na dně.*), ontologické (založené na zkušenosti s fyzickými objekty; také personifikace; *př.: S inflací je třeba bojovat.*) a strukturální (tj. vysvětlení jednoho pojmu na základě druhého; např. spor/argumentace je válka). Lakoff v tomto případě v knize *Metafory, kterými žijeme* užívá pojem konceptuální metafora, čímž zdůrazňuje, že je metafora záležitostí pojmů.

Metonymie – Část zastupuje celek, popř. něco těsně asociovaného s určitou entitou zastupuje entitu samu (*př.: Strká do všeho nos.*).⁶⁶

Křížení (blends/blendy)⁶⁷ – Obě domény jsou zdrojovými doménami a společně se podílejí na vytváření další, zcela nové domény (*př.: work + alcoholic > workaholic*).

---

⁶³ VAŇKOVÁ, Irena et al. *Co na srdci, to na jazyku: kapitoly z kognitivní lingvistiky*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005 (s. 85).

⁶⁴ Tamtéž (s. 86).

⁶⁵ CHRZ, Vladimír. *Metafory v politice*. 1. vyd. Praha: PsÚ AV ČR, 1999 (s. 20).

⁶⁶ Vztah části a celku bývá označován také pojmem synekdocha.

⁶⁷ Viz práce Laury Jandy Kognitivní lingvistika. In: *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky I*. SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie (ed.) Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2004.

4.3 Kognitivní gramatika

4.3.1 Vymezení kognitivní gramatiky

Kognitivní gramatiku vytvořil v polovině 70. let 20. století americký lingvista Ronald Langacker jako reakci na Chomského generativní gramatiku, „jež preferuje formálnělogický přístup ke gramatice, který neuvažuje – a nemůže uvažovat – ani úzus, ani obrazné užití jazyka.“⁶⁸ A právě úzus a obrazné užití jazyka jsou dle Langackera pro pochopení jazykové struktury základní. Kromě toho Langacker odsuzuje názor generativního přístupu, že jazyk je autonomní formální systém – gramatiku naopak chápe ne-formálně, jako symbolickou či založenou na představách, a neklade proto důraz na odkrývání „hloubkových“ gramatických struktur nebo souborů gramatických univerzálií. Povrchová gramatická forma je dle něj spíše „sama o sobě souborem konvenčních prostředků, které jazyk užívá pro strukturaci a symbolizaci sémantického obsahu.“⁶⁹ Jazyk dle Langackera nelze popsat, aniž bychom brali v potaz jeho roli v kognitivním procesu, a tvrdí, že je „zkoumání gramatických jednotek bez ohledu na jejich sémantickou hodnotu stejně nesmyslné, jako psaní slovníků, v nichž bychom u každého hesla vynechali popis jeho významu. V popisu významu nám však nepomůže ani formální sémantika, jež je založena na pravdivostních hodnotách.“⁷⁰

Jak ve své studii uvádí Noriko Matsumoto, „kognitivní gramatika pracuje s kognitivní sémantikou a formuje takový model gramatiky, který je konzistentní s předpoklady a poznatky výzkumů kognitivní sémantiky. Dvěma hlavními principy kognitivní gramatiky jsou (i) teorie symboličnosti a (ii) teorie, že je jazyk založen na užití (usage-based thesis).“⁷¹

Jak již bylo uvedeno výše, i zde stojí v popředí význam, který je centrální pro všechny jazykové jevy, přičemž žádný z nich není sémanticky prázdný. V potaz je však třeba brát to, že význam není objektivně dán a nemůže být uchopen prostřednictvím přísně formální deskripce.

Za základní kognitivní proces tedy kognitivní gramatika považuje metaforizaci a gramatika je chápána jako symbolická. Jako shrnující bychom na tomto místě rádi použili také chápání významu gramatiky prizmatem germanisty Gerharda Helbiga, jehož následující tvrzení

---

⁶⁸ DANAHER, David S. Úvod do kognitivní gramatiky. In: *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky II*. SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie (ed.) Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2007 (s. 89). (Dále citováno jako DANAHER, David S. *Úvod do kognitivní gramatiky*.)

⁶⁹ Tamtéž (s. 90–91).

⁷⁰ LANGACKER, Ronald W. Kognitivní gramatika. In: BEDNAŘÍKOVÁ, Božena (ed.) *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky I*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015 (s. 191). (Dále citováno jako LANGACKER, Ronald W. *Kognitivní gramatika*.)

⁷¹ MATSUMOTO, Noriko. *Applying Cognitive Grammar to Pedagogical Grammar: The Case of „To“* [online]. [cit. 2017-04-18] Dostupné z: <http://www.paaljapan.org/resources/proceedings/PAAL11/pdfs/10.pdf> (s. 118) – překlad autorky.

zároveň podporuje i výše uvedené principy kognitivní lingvistiky vůbec: „*Gramatika A odpovídá systému pravidel, která jsou vlastní určitému jazyku a nezávisí na lingvistickém poznání. Gramatika B reprezentuje lingvistický popis tohoto systému a je tedy oním souborem pravidel, která určují vytváření jazykových vyjádření. Gramatika C zahrnuje systém pravidel, který se vytváří při osvojování jazyka v mysli člověka. Gramatika se pak projevuje jako soubor mentálních reprezentací jazyku vlastních struktur. Na základě mentálních reprezentací je mluvčí schopen ovládat jazyk a plnit své komunikační potřeby.*“⁷²

4.3.2 Základní koncepty kognitivní gramatiky

Dle Johna Taylora⁷³ jazyk „*dává uživatelům k dispozici sadu prostředků k reprezentaci myšlenky*“⁷⁴ a na základě toho je úkolem kognitivní gramatiky právě identifikace a analýza těchto prostředků, které jsou ukotveny v principech lidské kognice.

Jedním ze základních konceptů a rysů lidské kognice je zde proto **konstruování**, což je podle Taylora proces, kterým uživatel jazyka strukturuje daný stav pro účely jazykového vyjádření. Díky tomu může být jedna událost či věc konstruována mnoha různými způsoby – každý mluvčí ji může nahlížet či konstruovat odlišně. Jak tvrdí Langacker, význam výrazu není odvozen „*žádným jedinečným ani mechanickým způsobem z povahy objektivní situace, kterou popisuje,*“⁷⁵ a proto je třeba brát konstruování při sémantické analýze slovní zásoby⁷⁶ / gramatiky⁷⁷ v úvahu.

Dalším konceptem je **prototypizace** – kognitivní gramatika předpokládá, že ke kategorizaci dochází schematicky prostřednictvím prototypu, tedy nejreprezentativnějšího představitele dané kategorie, který stojí v jejím centru. A právě prototypy a konceptuální sítě reprezentují kognitivní konstrukce, které jsou odrazem subjektivního uvažování o světě. To můžeme opět vidět i v gramatice, kdy dle Langackera „*často užívaný morfém nebo lexikální jednotka má množství vzájemně provázaných významů. Je možné si představit, že tvoří síť, v níž jsou některé významy prototypické a některé tvoří buď extenze, nebo specializace prototypické hodnoty nebo ostatních významů.*“⁷⁸

---

⁷² KUTLÁKOVÁ, Michala. *Čeština jako cizí jazyk. Modifikovaný lingvistický popis vybraných gramatických kategorií češtiny*. Disertační práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Filozofická fakulta, 2015 (s. 25).

⁷³ TAYLOR, John. *Cognitive Grammar*. Oxford: Oxford University Press, 2002.

⁷⁴ DANAHER, David S. *Úvod do kognitivní gramatiky* (s. 92).

⁷⁵ Tamtéž (s. 93).

⁷⁶ Např. prostorové rozmístění hvězd může být různými mluvčími popsáno jako souhvězdí, skupina hvězd či světelné tečky na nebi atd.

⁷⁷ Jako příklad konstruování v gramatice lze uvést věty *Lampa je nad stolem* vs. *Stůl je pod lampou*.

⁷⁸ DANAHER, David S. *Úvod do kognitivní gramatiky* (s. 92).

Kategorizace, jak ji jako teorii prototypů vypracovala v 70. letech 20. století psycholožka Eleanor Roschová, je pak jedna ze základních kognitivních dovedností, která spočívá ve sdružování různých objektů či věcí na základě podobností či rozdílností, přičemž dle určité zkušenosti s jedním konkrétním objektem můžeme určit i další členy téže kategorie.⁷⁹

Jak je patrné z výše uvedeného, kategorizace pak díky prototypizaci není založena na nutných a postačujících podmínkách, ale na základě metaforických a metonymických sémantických extenzí jsou v rámci kategorií spojením množství významů tvořeny konceptuální sítě (**radiální sémantické sítě**) – každá má centrální prototyp, kolem kterého jsou v různých vzdálenostech od prototypu paprskovitě organizovány periferní významy, přičemž tyto sítě nemají ostré hranice a mohou se vzájemně prolínat. Jak uvádí Langacker, tento síťový model je realističtější a deskriptivně adekvátnější, než předpoklad, že „významy lexikální jednotky musí být předpověditelné z jednoho základního významu a že je třeba uvažovat o různých lexikálních jednotkách, pokud není možné takový význam najít.“⁸⁰ Na základě toho fungují i gramatické významy, jak dokazuje např. Janda⁸¹ svou analýzou významů genitivu, u něž nachází čtyři schematické centrální významy (pramen, cíl, celek a referenční bod) – ty jsou vzájemně spojeny do komplexní konceptuální sítě. Právě sémantická strukturace prostřednictvím radiálních sítí je klíčovým konceptem množství kognitivně-gramatických analýz.

Neméně podstatným konceptem jsou **domény**,⁸² kterými je dle Langackera kontext – všechny jazykové jednotky totiž do jisté míry závisí na kontextu, který je nutný pro charakterizaci sémantické jednotky. Doménami, jež jsou kognitivními entitami, jsou mentální zkušenosti, reprezentační prostory, koncepty nebo konceptuální komplexy. Ty pak vytvářejí rámec významu či reprezentují pozadí, na jehož základě význam chápeme. Za klíčové zde považujeme tvrzení kognitivní gramatiky, že „*neexistuje jasná hranice mezi vlastní sémantikou a pragmatikou. Významy jsou i denotativní i konotativní a domény jsou ukotveny v encyklopedickém a zkušenostním pojetí znalostí.*“⁸³

Kognitivní gramatika pracuje s tím, že všechny jazykové výrazy něco profilují, tedy že něco označují. **Profilování** (nebo také operace pojmové struktury) se přitom dle Taylora „*odehrává na pozadí domény či doménové matrice, jejíž některé aspekty mohou být*

---

⁷⁹ VALENZUELA, Javier – IBARRETXE-ANTUÑANO, Iraide – HILFERTY, Joseph. *Kognitivní sémantika* (s. 32). Je důležité podotknout, že tyto mechanismy jsou pro lidský život klíčové, protože nám usnadňují třídění informací; také proto je pro nás princip přejímání modelů a struktur přirozený a v mnoha směrech nám pomáhá.

⁸⁰ DANAHER, David S. *Úvod do kognitivní gramatiky* (s. 95).

⁸¹ Více viz interaktivní učebnice *The Case Book for Czech* z roku 2006.

⁸² Užívají se také pojmy sémantické rámce či kognitivní modely.

⁸³ DANAHER, David S. *Úvod do kognitivní gramatiky* (s. 96).

*konceptualizaci vlastní a která tudíž tvoří bázi.*⁸⁴ Distinkce profil/báze⁸⁵ však dle něj není objektivně dána, ale závisí na zkušenosti a znalosti konvenčního úzu. Příklady se opět nabízejí jak ve slovní zásobě, tak i v gramatice – když kombinujeme určité výrazy, tím, že některý z nich zvolíme jako řídicí člen, jej profilujeme (např. *lampa nad stolem* vs. *stůl pod lampou* – první případ profiluje lampu, druhý pak stůl – v některých případech se pro tuto operaci používá pojem perspektiva). Dle Danahera se tedy jedná o jeden ze způsobů symbolizace, přičemž gramatická konstrukce právě za pomoci symbolizace profiluje určitou strukturu konceptuálního obsahu.

4.3.3 Aplikace kognitivní gramatiky na slovanské jazyky

Pro naši práci je důležité zmínit, kteří badatelé se zabývají aplikací kognitivní gramatiky na slovanské jazyky a jakým oblastem se věnují. Laura Janda se zabývá sémantikou prefixů a pádů, ale také videm a životností, Tore Nessel zaměřuje pozornost na morfologii, Alan Cienki ve svých pracích zkoumá sémantiku předložek a pádu, Ewa Dabrowska se také věnuje sémantice pádu a prefixů a také osvojování jazyka, Steven Dickey se soustřeďuje na otázku vidu a David Danaher na habituálnost v češtině.⁸⁶

4.4 Kognitivní sémantika

Někdy bývá zvlášť vymezena také kognitivní sémantika, která je, jak uvádí Matsumoto, charakterizována těmito principy: „(i) *konceptuální struktura je založená na tělesnosti, (ii) sémantická struktura je konceptuální struktura, (iii) reprezentace významu je encyklopedická, a (iv) významová konstrukce je konceptualizace.*“⁸⁷

Opět se pracuje s významem, který zde není vnější, ale je v myšlenkách konceptualizátora. Jak uvádějí Valenzuela, Ibarretxe-Antuñano a Hilferty, význam je „*výsledek vzájemného působení kognitivních a biologických prvků konceptualizátora, vlivu těla (...) a vzájemného fyzického či sociálního působení mezi konceptualizátorem a okolním světem. (...) Pro KS je význam psychickým jevem a významy jazykových vyjádření odpovídají pojmovým ztvárněním subjektů. To znamená, že KS nezbytně zapojuje takové aspekty, které se bezprostředně netýkají jazyka, například aspekty biologické, psychologické, antropologické či*

⁸⁴ DANAHER, David S. *Úvod do kognitivní gramatiky* (s. 97).

⁸⁵ Langacker užívá místo profilu/báze u relačních predikátů (např. u sloves) termíny trajektor/vztažný bod; pracuje se ale také s pojmy figury/pozadí.

⁸⁶ Tamtéž (s. 92).

⁸⁷ MATSUMOTO, Noriko. *Applying Cognitive Grammar to Pedagogical Grammar: The Case of „To“* [online]. [cit. 2017-04-18] Dostupné z: <http://www.paaljapan.org/resources/proceedings/PAAL11/pdfs/10.pdf> (s. 117).

*sociologické, a to tak, že se jazyk používá jako prostředek, kterým zkoumáme kognici.*⁸⁸ Od toho se odvíjí také ten názor kognitivní sémantiky, že nelze vytvořit adekvátní rozdíl mezi sémantikou a pragmatikou.

Kognitivní sémantika pracuje s konceptem (obrázkových) schémat (navrženým Johnsonem), která jsou v tomto přístupu chápána jako základ poznání. Jsou to „*myšlenkové struktury, které se oprošťují od opakujícího se vzájemného působení s okolím. Takto například vyvodíme jednu strukturu společnou pro více fyzických zkušeností, ve kterých pozorujeme, jak se pohybují předměty v prostoru nebo ve kterých se pohybujeme my sami. Tyto různorodé a očividně odlišné zkušenosti sdílejí stejné jádro, tedy nanejvýš abstraktní „schéma“.*“⁸⁹ A právě za pomoci schémat nejen že přemýšlíme, ale také je používáme v jazykových vyjádřeních. Proto se jeví jako přirozené a výhodné tohoto principu využít i ve výuce nejen mateřského, ale také cizích jazyků.

4.5 Aplikace kognitivně-lingvistických metod v didaktice jazyků

Pro účely naší práce je nutné zmínit také obor didaktika cizích jazyků, který nám přibližuje aspekty samotné výuky a poskytuje metodologii, zabývá se základními problémy a otázkami jazykového vyučování. Cílem této práce je totiž, jak již bylo uvedeno, kromě analýzy učebnic a poskytnutí souhrnu informací ke kognitivní lingvistice především také praktická ukázka toho, jak lze kognitivní přístup v didaktice jazyků využít a v čem spočívá jeho přínosnost, a to jak obecně, tak zejména v oblasti **češtiny jako cizího jazyka**, což je „*teoretická a praktická průprava rodilých mluvčích pro výuku mateřského jazyka pro mluvčí jinojazyčné,*“⁹⁰ a také přímo ve výuce, tedy v **češtině pro cizince**.

Pokud se rozhodneme ve výuce jazyků pracovat s metodami kognitivní lingvistiky, je zřejmé, že klíčová pro nás bude poznávací funkce jazyka, protože jak uvádí Pacovská,⁹¹ jazyk se podílí na rozumění světu a kognitivní procesy nám osvětlují a pomáhají chápat mnohé procesy v jazyce. Důležité je však i to, že kognitivní funkce je úzce provázána s funkcí komunikační,⁹² na kterou je třeba se zaměřit, klademe-li důraz na dorozumivací funkci jazyka (od dob

---

⁸⁸ VALENZUELA, Javier – IBARRETXE-ANTUÑANO, Iraide – HILFERTY, Joseph. *Kognitivní sémantika* (s. 26).

⁸⁹ Tamtéž (s. 28).

⁹⁰ HRDLIČKA, Milan. *Kapitoly o češtině jako cizím jazyku*. 1. vyd. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2010 (s. 90).

⁹¹ PACOVSKÁ, Jasňa. *K hlubinám študákovy duše: didaktika mateřského jazyka v transdisciplinárním kontextu*. 1. vyd. V Praze: Karolinum, 2012.

⁹² Kognitivní a dorozumivací/komunikační funkci od sebe nelze oddělovat, protože chceme-li o něčem mluvit, musíme to pojmenovat a ještě předtím to musíme poznat, což je pochopitelně kognitivní proces.

komunikačního obratu). Proto se kognitivní přístup jeví jako pro výuku velice vhodný, nicméně zatím není součástí naší didaktické tradice.

Jak vyplývá z předchozích kapitol, kognitivní lingvistika se snaží objasňovat možný sémantický základ lingvistických a gramatických mechanismů, čehož se dá využít právě ve výuce jazyků, což „*nám ve skutečnosti dovolí přirozeně a odpovídajícím jevem objasnit velké množství lingvistických jevů (od polysémie až po aplikaci určité gramatické konstrukce)*.“⁹³

Opět je i zde charakteristický akcent na lidskou zkušenost a konotační složky významu, na provázanost jazyka a přirozeného světa, od čehož se pak pochopitelně odvíjejí i metody a principy, které se při výuce využívají. Jako výhodné se v tomto ohledu jeví také to, že kognitivní přístup pomáhá studentům odhalovat smysl vyučování a hodnotu jazyka – pokud tedy nepoužíváme kognitivní metody pouze při výkladu gramatiky či slovní zásoby, ale pojmem takto celé vyučování, je patrný také výchovný aspekt (kognitivní přístup klade důraz také na globální a multikulturní výchovu, učí studenty objevovat hodnoty atd. – více viz Pacovská⁹⁴).

Důležitým a ve výuce velmi užitečným principem, na základě kterého funguje naše myšlení a který se promítá i do jazykového vyjadřování, jsou ona (obrazová) schémata⁹⁵ – „*tyto struktury vydělíme ze společných znaků velmi odlišných zkušeností pohybového ústrojí, např. jít z jednoho místa na druhé; házet někomu míč; dát dítěti najíst nebo dát bratrovi facku obsahují objekt na určitém místě, odkud se přemísťuje po určité dráze a nakonec dosáhne určitého bodu. Tato společná struktura má schéma PŮVOD-DRÁHA-CÍL (anglicky SOURCE-PATH-GOAL). Když už jsme tuto strukturu odvodili z různých zkušeností fyzického a reálného pohybu, můžeme ji aplikovat na abstraktnější případy.*“⁹⁶ To nám nejen ozřejmuje obecné fungování jazyka, ale také jednotlivé gramatické jevy či významy slov – „*stejně jako lexikum i gramatika slouží ke členění a symbolizaci pojmového obsahu, a je tak svou povahou obrazná.*“⁹⁷

Pokud na osvojování jazyka nahlížíme skrze tento přístup, nelze opomenout ani již výše naznačený předpoklad, že jazyk je založen na vlastním užití – kontext užívání, jazykové konstrukce apod. se učíme právě prostřednictvím naší postupné lingvistické zkušenosti. Díky

⁹³ IBARRETXE-ANTUÑANO, Iraide – VALENZUELA, Javier. *Kognitivní lingvistika: Původ, principy a tendence* (s. 163).

⁹⁴ PACOVSKÁ, Jasňa. *K hlubinám šudákovy duše: didaktika mateřského jazyka v transdisciplinárním kontextu*. 1. vyd. V Praze: Karolinum, 2012.

⁹⁵ Viz např. práce Lucie Samlerové s názvem *Metaforický charakter verb dicendi* (Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2010), v níž autorka tato slovesa analyzuje právě z hlediska jejich metaforického významu a vytváří k nim přehledná a srozumitelná obrazová schémata. Využití tohoto způsobu prezentace ve výuce jak rodilých, tak i jinojazyčných mluvčích, bychom považovali za velice přínosné.

⁹⁶ IBARRETXE-ANTUÑANO, Iraide – VALENZUELA, Javier. *Kognitivní lingvistika: Původ, principy a tendence* (s. 164–165).

⁹⁷ LANGACKER, Ronald W. *Kognitivní gramatika* (s. 203).

konkrétním příkladům užití daného slova či jevu si tak kromě učení zároveň budujeme obecné jazykové abstrakce.⁹⁸

Obecně by se dalo říci, že se tento přístup snaží vyhnout typu výuky, který by si kladl za cíl memorování z paměti bez znalosti významu, ale naopak pracuje s ustáleností struktur a konotací a vyzdvihuje principy fungování jazyka tak,⁹⁹ jak je známe a jsou nám přirozené z naší vlastní lidské zkušenosti (také dle Langackera jsou jazykové struktury motivovány obecnými kognitivními procesy, jako je třeba užívání schémat¹⁰⁰/metafor či kategorizace – my díky tomu vidíme, jak se způsoby strukturace a konceptualizace světa promítají do jazyka).

Co se potom týká konkrétních aplikací těchto metod¹⁰¹ na výuku či do výkladů v učebnicích češtiny, zatím se u tohoto přístupu jedná o oblast málo zastoupenou. Momentálně na takto orientovaném výukovém materiálu pracuje Jasňa Pacovská. Pokud bychom něco podobného hledali v češtině jako cizím jazyce, tam se dá za zakladatelku považovat Laura Janda, která stojí za zrodem interaktivní učebnice zaměřené na české pády *The Case Book for Czech*, a nyní jsou v této oblasti cenným přírůstkem také práce Ilony Starý Kořánové.¹⁰² Početnější jsou pochopitelně aplikace na jiné jazyky, především na výuku angličtiny, či zaměření se na kognitivní přístupy ve výuce jazyků obecně – z českých jazykovědců se tímto zabývá např. Svatava Škodová.¹⁰³

---

⁹⁸ IBARRETXE-ANTUÑANO, Iraide – VALENZUELA, Javier. *Kognitivní lingvistika: Původ, principy a tendence* (s. 165).

⁹⁹ Zde se nabízí srovnání s tzv. lexikálním přístupem k výuce jazyka, v němž Michael Lewis mluví o „chunks“, tedy stavebních kamenech jazyka, „pomocí kterých se vyjadřuje a které již v sobě gramatickou strukturu implicitně obsahují. Cílem výuky by tedy mělo být odhalování těchto lexikálních celků, jejich porovnávání s jazykem mateřským (a to i pomocí překladu) a jejich fixace či osvojení. Lexikální přístup charakterizují následující body: 1. Jazyk se neučíme tím, že bychom se učili individuální zvuky a struktury, ale pomocí vzrůstající schopnosti analyzovat celky na části. 2. Gramatiku cílového jazyka získáváme procesem pozorování, hypotéz a experimentů. 3. Můžeme používat celé fráze, aniž bychom rozuměli jejich jednotlivým částem (chunks). 4. Osvojení jazyka je podporováno kontaktem se vstřícným interlokutorem s vyšší kompetencí v cílovém jazyce.“ HOLÁ, Lída – HÁNKOVÁ, Dana. *K výuce gramatiky v češtině pro cizince* [online]. [cit. 2017-09-30]. Dostupné z: http://www.czechstepbystep.cz/clanky/k_vyuce_gramatiky.html

¹⁰⁰ Typickými schémata jsou dle Lakoffa nádoba, centrum a periferie, celek a část, cesta, cyklus.

¹⁰¹ Četné využití je nacházeno především ve zkoumání slovní zásoby a frazeologie. Více viz také *Kognitivní lingvistika a čeština* [online]. [cit. 2017-04-20]. Dostupné z: <http://cogling.info/node/31>

¹⁰² Např. KOŘÁNOVÁ, Ilona. *Vyjadřování přechodu mezi dvěma stavy v češtině s ohledem na výuku cizinců*. In: *Studie z aplikované lingvistiky*, 1, 2014.

¹⁰³ Viz např. ŠKODOVÁ, Svatava. *Metafory, kterými se učíme. Jak mohou poznatky kognitivní lingvistiky zasáhnout do vyučování cizího jazyka*. In: *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ)*. RYNDOVÁ, J. – ČEMUSOVÁ, J. – HOLÁ, L. (eds.) 2005–2006 (s. 87–94) a další práce této autorky, v nichž vychází také z teorií Jeana Piageta, jenž se zabývá vytvářením základních struktur a předpokladů poznání u dětí.

5 NÁVRH PREZENTACE VIDU Z HLEDISKA KOGNITIVNÍ LINGVISTIKY

V závěru předchozí kapitoly jsme se pokusili nastínit, jak se kognitivní přístup na základě všech jeho charakteristik promítá (či může promítat) přímo do výuky, tedy prostřednictvím jakých praktických způsobů a metod může kognitivní lingvistika ve vyučování pomoci či jak by kognitivně orientované výukové materiály měly vypadat, což je důležité pro tuto stěžejní část diplomové práce.

Dalo by se shrnout, že velký důraz je v kognitivní lingvistice a gramatice kladen na: metaforu, motivaci jazykových jevů a tvorbu významů na základě lidských zkušeností¹¹⁴ a jevů mimojazykových, přejímání vzorců/struktur/schémat, uspořádání významů do radiálních sítí, existenci tzv. prototypu/stereotypu (či prototypického významu), kategorizaci, konstruování, distinkci profil a báze apod. Vše popsané by tedy mělo být ve větší či menší míře patrné v následujícím návrhu systému prezentace vidu, při němž jsme vycházeli z popisu této gramatické kategorie, který navrhla¹¹⁵ Laura Janda pro ruský jazyk.

Ještě před samotným výkladem je důležité zmínit, že – jak již bylo naznačeno – v praktické výuce je třeba vzít v potaz, zda se jedná o studenta Slovana či Neslovana. U Neslovanů je totiž důležité věnovat více pozornosti obecnému fungování vidu a jeho užití v komunikaci, protože danou kategorii neznají ze svého mateřského jazyka. Naopak u Slovanů, jimž je kategorie vidu známa, je žádoucí zaměřením se spíše na formu. My nyní tuto problematiku představíme co možná nejpodrobněji, přičemž při tvorbě výukových materiálů či aplikaci v hodinách češtiny pro cizince by měla být tato skutečnost (tedy zda se pro danou skupinu studentů jedná o jev paralelní či neparalelní) brána v potaz a množství výkladu zaměřeného na význam na jedné straně a na formu na straně druhé by pak mělo být tomuto hledisku uzpůsobeno. Zároveň ale stranou ponecháme jevy na úrovních A1 a A2 nežádoucí a výklad oprostíme také od různých výjimek a sporných oblastí, kterými by se studenti měli zabývat až po pochopení základních principů a forem. Stejně jako při analýze se ani zde nebudeme zaměřovat na problematiku imperativu.

---

¹¹⁴ Velký kognitivní potenciál má proto mimo jiné také hra a cokoli, při čem student objevuje a poznává sám. To potvrzuje Holá, která v souvislosti s komunikativně orientovanou výukou gramatiky mluví o využití heuristických prvků, přičemž „heuristiku lze stručně charakterizovat jako „umění objevovat“, a to převážně na základě zkušeností, případně intuitivní domněnky nebo prostého selského rozumu. V didaktice lze využívat toho, že učitel nesděluje žákům vědomosti přímo, ale vede je k tomu, aby buďto sami nebo s jeho pomocí došli k novým poznatkům vlastním myšlenkovým úsilím. V této souvislosti pak hovoříme o „učení objevováním“.“ HOLÁ, Lída – HÁNKOVÁ, Dana. *K výuce gramatiky v češtině pro cizince* [online]. [cit. 2017-09-30]. Dostupné z: http://www.czechstepbystep.cz/clanky/k_vyuce_gramatiky.html

¹¹⁵ A využívá jej i v samotné výuce, včetně praktických ukázek s pískem a kameny v hodinách češtiny pro cizince.

5.1 Metaforický význam vidu a jeho charakteristika

Vid neboli aspekt je slovesná kategorie, prostřednictvím které může mluvčí vyjádřit vnímání (konstruování) děje, akce či činnosti, kdy užitím imperfektivního slovesa klade důraz na průběh, kdežto při užití slovesa perfektivního je důležitý výsledek. Právě tento fakt (tedy jistou závislost na vnímání situace mluvčím) je studentům dle našeho názoru potřeba prezentovat již od počátku výkladu.

Metafora (pro lepší pochopení a zafixování případně doplněná obrázky, schémata či praktickou ukázkou), jíž můžeme rozdíl mezi imperfektivy a perfektivy vysvětlit (a pro studenty se tak stane tato kategorie transparentnější, protože si její fungování vysvětlí na něčem, co znají z běžného života), je podle kognitivní lingvistky Laury Jandy¹¹⁶ přirovnání nedokonavých sloves k **tekutinám**¹¹⁷ (písek) a dokonavých sloves k **pevným látkám** (kámen).¹¹⁸

Na výše uvedené by se tedy – dle pojetí kognitivní lingvistiky – dalo pohlížet jako na prototypický význam a také zdrojovou doménu vlastností imperfektiv a perfektiv. Obecně se totiž pro studenty v případě vidu jedná o příliš abstraktní kategorii – proto považujeme využití této metafory stejně jako Janda za velice přínosné. Ani nyní však není tento gramatický jev pro studenty zcela transparentní – proto je potřeba zaměřit se na dílčí charakteristiky a jednotlivé významy této metafory.

Dle Jandy, s níž v tomto ohledu taktéž souhlasíme, totiž studentům nenapoví mnoho, budeme-li jim základní rysy perfektiv či imperfektiv vysvětlovat pomocí termínů či abstraktních označení jako ohraničení, celost, sekvenčnost versus simultánnost apod. (navíc i samo užívání odborných termínů je v rozporu s principy kognitivní lingvistiky, která se tak snaží být maximálně srozumitelná a přístupná i nelingvistům). Namísto toho tedy můžeme využít právě charakteristické vlastnosti tekutin a pevných látek (ty Janda dále dělí do tří skupin, jež studentům – dle našeho názoru – s ohledem na úroveň jazykových znalostí můžeme a nemusíme prezentovat, viz níže):

---

¹¹⁶ Vycházíme z práce *A metaphor in search of a source domain: the categories of Slavic aspect*, kde je toto přirovnání aplikováno na ruský vid, přičemž při naší aplikaci této metafory na český vid se nesnažíme o doslovný překlad či bezvýhradní přejímání veškerých zjištění a názorů Laury Jandy, ale spíše o úpravu této metody výkladu pro potřeby českého jazyka, českého vidu a také češtiny pro cizince, a zároveň doplňujeme jednoduché příklady.

¹¹⁷ Tekutina je pojem zastřešující kapaliny a plyny, jež sdílí klíčovou vlastnost tekutost. Řazeny jsou sem také sypké látky (tedy i písek užitý Jandou jako příklad), které – ačkoli jsou pevného skupenství – právě kritériem tekutosti taktéž splňují.

¹¹⁸ Janda vychází z hlavní metafory, jež se prolíná většinou jejích prací, a to že *čas je prostor* a na základě toho *jsou situace hmotné entity* (tj. idealizovaný kognitivní model hmoty).

1) Inherentní vlastnosti:

- a) **Okraje** (Edges) – Diskrétní pevný předmět (kámen) má jasné, pevné okraje, kdežto kapalina či písek nikoli. To odpovídá vlastnosti ohraničenosti děje u perfektiv (*napsat*) a neohraničenosti (a také chybějícího odkazu na začátek či konec) u imperfektiv (*psát*).

K částečnému či úplnému ohraničení dějů vyjádřených imperfektivními slovesy mohou být dle našeho názoru využity časové údaje (*od–do, zítra, odpoledne* atp. či fázová slovesa), které si můžeme představit jako nádoby, do nichž písek vsypeme a čímž tedy získá určité ohraničení (*psát od rána až do večera* je na rozdíl od *psát* ohraničené). Totéž (s výjimkou fázových sloves) může být pochopitelně užito také u perfektiv, která již ohraničení děje obsahují, ale tímto způsobem může dojít k „ohraničení již ohraničeného,“ a tím pádem jisté specifikaci či ukotvení v konkrétním, blíže určeném čase (např. *odpoledne napíše dopis* – zde ovšem proces psaní nebude trvat napříč celým odpolednem, jako by tomu bylo u nedokonavého *odpoledne bude psát dopis*).

- b) **Tvar** (Shape) – Diskrétní pevný předmět (perfektivum) má přirozený tvar a může být měněn v šířce – lze jej „nahrát“ na různě tenké plátky (příklady viz níže). Naopak tekutina (imperfektivum) žádný tvar nemá, ale kvůli chybějící strukturální integritě musí mít nějakou šířku, přičemž tyto látky mají potenciál být všudypřítomné jako vzduch či oceán,¹¹⁹ což odpovídá jejich vlastnosti, již dle našeho názoru v tomto případě vystihuje „rozprostřenost“ (opět lze uvažovat modifikaci tvaru nějakou nádobou, tedy časovým určením, čemuž se ovšem tekutina tvarem opět přizpůsobí a zaplní jej po celé šířce, či jiným dějem perfektivním). Různá šířka diskrétních pevných látek pak odpovídá rozdílným typům perfektiv (ta trvají různě dlouhou dobu):

Jako rozdílné typy perfektiv zde spatřujeme některé skupiny způsobu slovesného děje – to je patrné zejména u ingresiv a semelfaktiv, což na úrovních A1 a A2 studentům není třeba prezentovat, nicméně rozdíl mezi délkou trvání např. u sloves *bodnout* či *zakřičet* a u slovesa *uvařit* je zřejmý.

---

¹¹⁹ V této souvislosti se nabízí zaměření pozornosti ve výkladu také na imperfektiva tantum, jimiž jsou slovesa vyjadřující stavy (*stát, sedět, viset, spát, bolet, jmenovat se, mít, mít se*), existenci (*být, existovat, žít*), stavy myslí (*bát se, doufat, těšit se, cítit se*), postoje (*myslet, domnívat se, milovat, nenávidět, věřit*), nemutační děje (*bydlet, pracovat, hledat, nudit se, fungovat, řídit, pokračovat, přemýšlet, studovat, trvat, vládnout, vyprávět, vypravovat*), modální slovesa (*chtít, muset, mít, smět, moct*) a slovesa umět, znát, vědět, *potřebovat*, dále slovesa pohybu (*jít, chodit, jet, jezdit, letět, létat, běžet, běhat, nést, nosit, vézt, vozit, vést, vodit, hnout, hýbat, cestovat, téct, spěchat*), nedějová slovesa (*čekat, chutnat, souhlasit, zdát se, vypadat, vážit si, znamenat, zajímat, zajímat se*), slovesa informující o počasí (*pršet, sněžit, svítit, mrznout*).

Janda na tomto místě zmiňuje také přirozené dokončení děje u některých užití nedokonavých sloves (užívá příklad *psát novelu*), což u *sedět u stolu* či *hrát si s dětmi* přítomno není.¹²⁰ Zde je pak „tvar“ přidán pomocí prefixu *po-* (*posedět u stolu, pohrát si s dětmi*), kde už tendenci k dokončení vidíme, a jedná se o postup shodný s přidáním časového údaje, což je přirovnáno k nádobě, jež dává imperfektivním slovesům ohraničení či v tomto případě tvar. To je dle našeho názoru možno názorně předvést také na nalití tekutiny do nádoby či dolití do plna (tj. až k maximální hranici), na základě čehož se nabízí srovnání významů sloves *lít/psát* (imperfektivum; bez tvaru), *nalít/napsat* (perfektivum; přidaný tvar), *dolít/dopsat* (perfektivum; tvar s důrazem na dosažení cíle či hranice).

- c) **Celistvost** (Integrity) – Každý diskrétní pevný objekt je jedinečný celek, který není dělitelný či k němu nelze přidávat, aniž by došlo ke změně (tzn. že polovina židle už není židle a židle, na niž dáme další židli, jsou dvě židle, nikoli židle). Naopak tekutina je jednotná a pokud na sebe nasypeme dvě hromádky písku, splynou v jednu. Tyto dvě vlastnosti dle Jandy zachycují totéž, co popisují Michaelis, Mehlig a Langacker jako heterogenitu a homogenitu (což odpovídá opozici druhů hmoty). V praxi se nabízí např. srovnání *najedl se* (jednoho jídla, jedenkrát, v konkrétním čase, přičemž po přidání dalšího *najedl se* by se už jednalo o další oddělený děj, který s prvním nelze sloučit) a *jedl* (což můžeme dále dělit na jednotlivé části této činnosti či přidávat další).
- d) **Počitatelnost** (Countability) – Diskrétní pevné objekty jsou počitatelné a přirozeně kvantifikované, zatímco tekuté látky jsou nepočitatelná hmota, která může naplnit prostor a lze ji kvantifikovat pouze prostřednictvím měření. Stejně tak děje zachycené dokonavými slovesy mohou být počítány (*uvařit* = jedna aktivita/činnost), ale v případě užití nedokonavých sloves tak učinit nelze (kolik činností či aktivit obsahuje tvar *vařit?*), pokud není stanoveno měření.¹²¹
- e) **Proudivost** (Streamability) – Diskrétní pevné objekty, na rozdíl od kapalin, neproudí/nepostupují (perfektiva). Kapaliny zpravidla ano (např. řeka; ze sloves *psát, myslat* – proudivost zde spatřujeme v tom, že se jedná o nějaký proces), přičemž může být zároveň vyvíjena určitá směrová síla. To by byl u kategorie vidu případ nedokonavých sloves, zejména pak sloves pohybu (determinovaná můžeme navíc dle

---

¹²⁰ Vnímání tzv. přirozeného dokončení děje může být subjektivní, nicméně by se dle našeho názoru dalo říci, že u *psát* závisí dokončení děje na objektivním završení této činnosti, a to s výsledkem, jenž je všem zřejmý (tedy novela/dopis/kniha bude po určité době psaní napsána a hotová), ale u *hrát si s dětmi* nebo *sedět u stolu* toto dokončení, respektive cíl této aktivity, přesně definovat nedokážeme (srov. právě *posedět* nebo *pohrát si*, kdy tyto výrazy obsahují díky prefixu *po-* částečnost a tudíž je patrné, že po chvíli hraní či chvíli sezení dojde tento děj k onomu přirozenému dokončení).

¹²¹ Zde se nabízí propojení s počitatelnými a nepočitatelnými substantivy.

našeho názoru přirovnat díky zaměření jedním směrem k vodopádu – *jít, letět*; nedeterminovaná naopak pro svou vícesměrovost a opakovanost k vodotrysku – *chodit, lézat*). Setkáváme se ale i s případy, kdy kapaliny neproudí (jako př. může být uvedeno jezero, rybník) – zde se dle našeho názoru nabízejí stavová imperfektivní slovesa (*sedět, milovat*).

- f) **Proniknutelnost** (Penetrability) – do diskrétního pevného předmětu nelze vniknout či se do něj ponořit a ačkoli může mít tento předmět vnitřní strukturu, není nám dostupná, aniž bychom jej rozbili. Naopak kapalná látka umožňuje pronikání a její vnitřní struktura může být snadno zkoumána (dle Jandy ve významu zkoumání způsobu děje).
- g) **Konverze** (Conversion) – Diskrétní pevné objekty mohou být přeměněny na tekuté látky a naopak, přičemž těchto konverzí lze dosáhnout buď úpravami pohledu mluvčího nebo prostřednictvím „skutečné“ fyzické transformace. Mezi úpravy pohledu Janda řadí jednak vidění skupiny nespojitých pevných objektů ze vzdálenosti jako tekuté látky (série opakovaných akcí jako probíhající proces: *dát, dát, dát > dávat*), jednak pozorování jedné části tekuté látky a její vnímání jako diskrétního pevného předmětu (semelfaktiva: *bodat > bodnout*). Fyzikální transformace jsou pak podle jejího názoru rozmělnění diskrétní pevné látky na tekutinu (změna jednotlivé akce v proces), vytvrzení tekutiny do diskrétní pevné látky či umístění tekuté látky do pevné nádoby (např. pomocí prefixu *po-*; *hrát si > pohrát si*).
- 2) **Interaktivní vlastnosti** (mezi jednotlivými entitami/ději/slovesy; Tuto část ovlivňující diskurz považujeme za velmi důležitou, protože právě vztahu mezi perfektivy a imperfektivy a možnostem v jejich společném užívání není v učebnicích češtiny pro cizince věnován téměř žádný – či alespoň ne dostatečný – prostor.):
- h) **Kompatibilita** (Compatibility) – Pokud určitý diskrétní pevný objekt zaujímá nějaké místo, nemůže totéž místo zaujímat žádný další takový objekt (nemohou probíhat dva děje vyjádřené perfektivními slovesy současně, pouze v sekvenci za sebou; např. *uklidit* a poté *uvařit*). Pokud je ovšem někde nalita tekutina, může do ní být přilita další a mohou na tom místě koexistovat (tekutiny, popř. dvě hromádky písku, se mohou prolnout a stejně tak ve stejný čas mohou probíhat dva i více dějů vyjádřených slovesy imperfektivními; lze zároveň *uklízet* i *vařit*). Tento fakt zároveň vysvětluje, že diskrétní pevný předmět může být vložen do tekutiny/písku, a tedy děj, který zachycuje sloveso imperfektivní, může být přerušeno slovesem perfektivním (*když jsem uklízela, zazvonil telefon*).

- i) **Dynamičnost** (Dynamicity) – Sérii diskrétních pevných objektů Janda přirovnává k dlažebním kostkám, tedy že se po nich lehce a snadno přechází. Naopak projít tekutinou je náročnější a pohyb to zpomaluje. To souvisí s tím, jak jsou perfektivní a imperfektivní slovesa užívána: dokonavá slovesa umožňují rychlý přesun/pokrok v ději, příběhu či vyprávění (*oblékla se, nalíčila se a učesala a šla na večeři*), kdežto nedokonavá se používají v popisných pasážích, děj zpomalují (*oblékala se, líčila a česala a poté šla na večeři*).
- j) **Vyčnívavost** (Salience) – S dynamičností souvisí také tato další část charakteristiky, v níž Janda zaměřuje pozornost na celkové vnímání scény, která obsahuje jak diskrétní pevné předměty, tak i tekutiny, přičemž první ze zmíněných vůči difúznímu pozadí vyčnívají či vystupují, stejně jako mušle (perfektiva; profil/figura) na písečné pláži (imperfektiva; báze/pozadí). Tato vlastnost dle našeho názoru, obdobně jako je tomu v ruštině, odpovídá skutečnosti, že česká perfektiva jsou používána k popisu situací v popředí vyprávění (profil), zatímco imperfektiva slouží k popisu situací v pozadí (báze).
- k) **Styčnost** (Contiguity) – Diskrétní pevný předmět může sloužit jako bariéra, prostřednictvím které může být na jedné straně zastavena tekutina. To souvisí s tím, že perfektivní fázová slovesa *začít, přestat* atd. (i perfektivní *začínat, přestávat*) se pojí s imperfektivou, protože – jak soudíme – fázovost vyžaduje určitý děj či činnost s průběhem, a tedy tím pádem nedokonavé sloveso (*začal kouřit, přestala cvičit*).
- 3) **Interaktivní vlastnosti** (ve vztahu k člověku):¹²²
- l) **Uchopitelnost** (Graspability) – Jak víme z lidské zkušenosti, diskrétní pevný předmět může být uchopen a manipulován, naopak tekutina nám protéká mezi prsty. Tato skutečnost má podle Jandy vliv na jakousi uspokojivost trvalého výsledku, který přinášejí ruská perfektiva, na rozdíl od imperfektiv. Spekulace o tom, zda je tomu tak i v češtině, nepovažujeme za žádoucí v rámci této diplomové práce.
- m) **Textura** (Texture) – Zde Janda tvrdí, že pokud je látka poháněna lidskou bytostí, diskrétní pevný předmět je potenciálně nebezpečný, zatímco tekutina pravděpodobně způsobí jemnější náraz. Slovní ekvivalent hnací síly je pak imperativ, přičemž ze zdvořilostního hlediska je v ruštině pro tyto účely perfektivní vid příliš drsný, na základě čehož je preferován imperfektivní.

---

¹²² Tyto vlastnosti odpovídající pragmatice dle našeho názoru nejsou pro výklad vidu v češtině pro cizince důležité – alespoň ne na námi sledované úrovni. Uvádíme je však pro zachování komplexnosti vzhledem k práci, z níž zde vycházíme.

- n) **Implicitní přítomnost** (Implied presence) – Vzhledem k tomu, že hmota může být přeměněna z jednoho skupenství na jiné, popř. jej zanechává jako následek, může přítomnost jednoho druhu hmoty znamenat přítomnost druhého. Jako příklady zde Janda uvádí zápach po cibuli či vodu po kostce ledu, jimiž je implikováno, že zde původně byly přítomny cibule či kostka ledu. Tak by dle našeho názoru bylo možné studentům vysvětlit, že všechna perfektivní slovesa, jež jsou výsledkem nějakého procesu, implikují předchozí přítomnost děje, který by byl zachycen slovesem imperfektivním (např. sloveso *napsat* implikuje předcházející *psát*, tzn. nelze něco *napsat*, aniž bychom předtím *psali*).

5.2 Užití dokonavých a nedokonavých sloves

Na základě výše uvedeného je studentům vysvětlen význam vidu a charakteristické vlastnosti dokonavých a nedokonavých sloves. Nyní je třeba věnovat dostatek pozornosti také komplexnímu představení jednotlivých případů užití.¹²³ Myslíme si totiž, že právě to je – především pro studenty, jež kategorii vidu z mateřského jazyka neznají – pro správné pochopení vidové problematiky taktéž velice důležité, ale navzdory této skutečnosti tomu ve výukových materiálech není věnováno příliš mnoho prostoru.

Pro prezentaci této části výkladu jsme se rozhodli využít (a lehce přizpůsobit) přehledné členění, jež předkládá Ilona Starý Kořánová v *České čítance* (či také podobně Barbora Herciková v *Přehledu základní české gramatiky*), a to včetně v závorce uvedených signálních slov (taktéž dle pojetí Kořánové¹²⁴), přičemž může být tato část doplněna pro větší srozumitelnost také vlastnostmi dokonavých a nedokonavých sloves popsány výše. Zároveň zde uplatníme hledisko rozdělení těchto užití dle času, s nímž pracuje např. učebnice *Česky, prosím II.* a jež považujeme pro studenty za přínosnější a přehlednější, než když jsou jednotlivá užití seskupena jen obecně k perfektivům či imperfektivům. Díky tomu bude současně prezentován také fakt, že se kategorie vidu pojí s časem, přičemž imperfektiva mají tvary pro minulý, přítomný i budoucí čas, kdežto perfektiva pouze pro minulý a budoucí, protože nemohou vyjadřovat výsledek v přítomnosti.

---

¹²³ Zde se nám jedná především o faktory, jako je čas, četnost, násobenost, opakovanost, pokračování či ukončenost, průběhovost, trvání, jedinečnost atd.

¹²⁴ Signální slova jsou vnímána jako prostředek umožňující poměrně spolehlivou identifikaci v kontextu vidové charakteristiky slovesných forem, což může taktéž studentům významně pomoci.

Minulý čas:

- imperfektiva vyjadřují činnost, aktivitu či děj, který:
  - probíhal nějakou dobu (*dlouho*)
  - trval a pokračoval (*pořád, stále, neustále, nepřetržitě, furt; celý den, celý týden, celý rok*)
  - jsme rádi dělali (*rád/ráda*)
  - jsme běžně či pravidelně dělali (*pravidelně, běžně*)
  - se opakoval (*často, nejčastěji, znovu a znovu*)
  - probíhal donedávna (*donedávna*)
  - začal, přestal, popř. stav, v němž někdo zůstal (*začít, přestat, zůstat*)
  - probíhal dlouho až do té doby, než skončil / byl něčím přerušen (*dokud*)
  - probíhal souběžně s jiným dějem/ději (důraz na jejich průběh, nikoli výsledek) – „kulisa“ (*zatímco, když*)
  - odpovídá na otázku *Jak dlouho?*
  - vyjadřuje stálý stav, fakt (schopnost, dovednost, cíl)
- perfektiva vyjadřují činnost, aktivitu či děj, který:
  - proběhl jednou (*jednou, poprvé*)
  - proběhl najednou (*najednou, naráz*)
  - měl určený hraniční termín (*nejpozději do* s modálními slovesy)
  - byl ukončený, završený (*nakonec, konečně, navždy*)
  - byl úspěšně dokončený (*dokázat, podařit se, povést se*)
  - odpovídá na otázku *Za jak dlouho?* (*za chvíli*)
  - zachycuje náhlou změnu v minulosti (*nečekaně, najednou*)
  - zachycuje sekvenci v minulosti (*dokud ne-, jakmile, (dříve) než; brzy, po chvíli*)
  - je projevem vůle v minulosti (*rád/ráda*)
  - zachycuje sled událostí v minulosti s důrazem na výsledek či dokončení

Přítomný čas:

- imperfektiva vyjadřují činnost, aktivitu či děj, který:
  - probíhá právě teď
  - probíhá nějakou dobu (*dlouho*)
  - trvá a pokračuje (*pořád, stále, neustále, nepřetržitě, furt; celý den, celý týden, celý rok*)
  - rádi děláme (*rád/ráda*)
  - běžně či pravidelně děláme (*pravidelně, běžně*)
  - se opakuje (*často, nejčastěji, znovu a znovu*)
  - začíná, přestává, popř. stav, v němž někdo zůstává (*začít, přestat, zůstat*)
  - probíhá dlouho a bere se v potaz jeho možný konec (*dokud*)
  - probíhá souběžně s jiným dějem (důraz na jejich průběh, nikoli výsledek) – „kulisa“ (*zatímco, když*)
  - odpovídá na otázku *Jak dlouho?*
  - zachycuje stálý stav, fakt (schopnost, dovednost, cíl)

Budoucí čas:

- imperfektiva vyjadřují činnost, aktivitu či děj, který:
  - bude nějakou dobu probíhat (*dlouho*)
  - bude trvat a pokračovat (*pořád, stále, neustále, nepřetržitě, furt; celý den, celý týden, celý rok*)
  - budeme rádi dělat (*rád/ráda*)
  - budeme pravidelně dělat (*pravidelně*)
  - se bude opakovat (*znovu a znovu*)
  - začne, přestane, popř. stav, v němž někdo zůstane (*začít, přestat, zůstat*)
  - bude probíhat dlouho a bere se v potaz jeho možný konec (*dokud*)
  - bude probíhat souběžně s jiným dějem (důraz na jejich průběh, nikoli výsledek) – „kulisa“ (*zatímco, když*)
  - odpovídá na otázku *Jak dlouho?*
  - zachycuje plán se zaměřením na průběh
- perfektiva vyjadřují činnost, aktivitu či děj, který:
  - proběhne jednou (*jednou, poprvé*)
  - má určený hraniční termín (*nejpozději do* s modálními slovesy)
  - bude ukončený, završený (*nakonec, konečně, navždy*)
  - bude úspěšně dokončen (*dokázat, podařit se, povést se*)
  - odpovídá na otázku *Za jak dlouho?*
  - je projevem vůle v budoucnosti (*rád/ráda*)
  - zachycuje sled událostí v budoucnosti s důrazem na výsledek či dokončení
  - zachycuje plán se zaměřením na výsledek

Užití imperfektivních sloves pohybu (ve všech časech):

- krátká, determinovaná (*jít, jet, letět, běžet, nést, vézt, vést*):
  - pro vyjádření neopakujících se akcí – 1x, jeden směr (*teď, dnes, za chvíli, zítra, za 10 minut, v ... hodin, včera, jednou apod.; Kolikrát? Kdy?*)
    - přirovnání k vodopádu
- dlouhá, nedeterminovaná (*chodit, jezdit, lézat, běhat, nosit, vozit, vodit*):
  - pro vyjádření opakujících se akcí s možností více směrů (*často, vždycky, někdy, málokdy, nikdy, pořád, obvykle, každý den/rok, každou neděli, pravidelně, celý život; rád/a; Jak často? Jak dlouho?*)
    - přirovnání k vodotrysku

5.3 Formální charakteristika vidu

V neposlední řadě je potřeba zaměřit se na formu dokonavých a nedokonavých sloves, přičemž se budeme věnovat především způsobům tvoření vidových protějšků. Ještě před tím ale považujeme za vhodné a přínosné uvedení tabulky, jež se v různých podobách vyskytovala téměř ve všech analyzovaných učebnicích a studenty upozorňuje na základní rozdíly mezi

podobami imperfektiv a perfektiv a také na neexistenci tvaru pro přítomný čas u dokonavých sloves:

	Infinitiv	Minulý čas	Přítomný čas	Budoucí čas
Imperfektivum	<i>psát</i>	<i>psal jsem</i>	<i><u>píšu</u></i>	<i>budu psát</i>
Perfektivum	<i>napsat</i>	<i>napsal jsem</i>	-	<i><u>napišu</u></i>

Z jednotlivých způsobů tvoření je třeba studentům přehledně prezentovat ony tři základní možnosti (či kategorie), s nimiž se mohou setkat:

1) prefixace

a. bez změny významu (imperfektivum > perfektivum)

– navrhovaná metafora: změna vody v kostku ledu

na- (*psát > napsat, učít se > naučit se, + jíst > najíst se, pít > napít se, snídat > nasnídat se, obědvat > naobědvat se, večeřet > navečeřet se*)

u- (*dělat > udělat, mýt > umýt, vidět > uvidět, vařit > uvařit*)

o- (*holit > oholit, sprchovat se > osprchovat se*)

po- (*čekat > počkat, děkovat > poděkovat, dívat se > podívat se, zvat > pozvat*)

pře- (*číst > přečíst*)

s- (*končit > skončit, trávit > strávit, jíst > sníst*)

vy- (*luxovat > vyluxovat, čistit > vyčistit, spát > vyspat se, prát > vyprat, pít > vypít*)

z- (*opakovat > zopakovat*)

za- (*pamatovat si > zapamatovat si, platit > zaplatit, telefonovat > zatelefonovat, volat > zavolat, hrát > zahrát*)

ze- (*ptát se > zeptat se*)

při- (*jít > přijít, vítat > přivítat*)

b. se změnou významu

– na této úrovni se jedná především o prefixy užívané u sloves pohybu pro vyjádření směru, u nichž bychom volili stejný (dle našeho názoru funkční a přehledný) způsob prezentace, jako v námi analyzovaných učebnicích (obrazová schémata)

– jedná se o prefixy **při-**, **od-**, dále pak **vy-**, **v(e)-**, **na-**, **nad-**, **s(e)-**, **ob(e)-**, **od-**, **roz(e)-**, **do-**, **pod-**, **pro-**, **pře-**, **za-**

– zde je třeba upozornit, kdy dochází přidáním prefixu ke změně vidu (*jít > přijít x chodit > přicházet*), kdy se jedná o vidové dvojice a také že u dlouhých sloves pohybu dochází ke změnám v kmeni

2) sufixace (perfektivum > imperfektivum)

– navrhovaná metafora: rozmělnění pevné látky, přeměna ledu na vodu

a. **-it > -ovat** (*koupit > kupovat, vysvětlit > vysvětlovat, nastoupit > nastupovat*)

b. **-nout** > **-at/-et** (*poslechnout si* > *poslouchat*, *odpočinout si* > *odpočívát*, *prohlédnout* > *prohlížet*, *obléknout se* > *oblékat se*, *vzpomenout si* > *vzpomínat si*)

c. **-at/-át** > **-ávat** (*nechat* > *nechávat*, *potkat* > *potkávat*; *dát* > *dávat*, *vstát* > *vstávat*, *zůstat* > *zůstávat*)

3) supletivnost a nepravidelné změny (imperfektivum – perfektivum)

brát – *vzít*, *hledat* – *najít*, *říkat* – *říct*, *vybírat si* – *vybrat si*, *začínat* – *začít*,
uklízet – *uklidit*, *vracet* – *vrátit*

Závěrem této části bychom rádi doplnili, že při výuce vidu v češtině pro cizince by dle našeho názoru nemělo být žádoucí memorování vidových dvojic zpaměti, ale – s ohledem na metody a deklarovanou přínosnost kognitivní lingvistiky – právě pochopení a vnímání obecných (či prototypických) významů prefixů či sufixů a schopnost jejich rozeznání, zejména pak co se týká vlivu na vid slovesa. Dovolujeme si totiž tvrdit, že pro jinojazyčné studenty zde nehraje roli, že např. prefix *pře-* má u tvaru *přečíst* funkci vidotvornou, zatímco u *přejet se* jedná o vyjádření směru pohybu a s tím změnu nejen vidu, ale také významu – pro studenty by mělo být klíčové právě uvědomění si, že oba tvary s tímto prefixem jsou dokonavé a že prefix *pře-* zde v podstatě v obou případech znamená *přes něco*. Proto bychom navrhovali a uvítali další práce, jež by se podrobněji věnovaly právě ucelené prezentaci významů všech prefixů (se změnou i beze změny významu) a tudíž i jejich propojení v mysli a jazykovém povědomí studentů.¹²⁵

---

¹²⁵ Jako výhodné se to jeví např. i na vyšších úrovních u prefixů zachycujících způsob slovesného děje (*po-* = malá míra, např. *pouklízet*, *na-* = vysoká míra, např. *načekat se* atd.).

ZÁVĚR

Tato diplomová práce si stanovila za cíl věnovat se podrobněji slovesnému vidu, tedy části české gramatiky, jež je studenty češtiny pro cizince považována za jednu z nejtěžších. To vyžadovalo jednak studium teoretických prací z oblasti české gramatiky a s ohledem na kognitivně-lingvistické zaměření i studium základních textů o kognitivní lingvistice, jednak také směřování pozornosti k pracím orientovaným didakticky. Z praktického hlediska to pak byla především analýza učebnic, prostřednictvím které se projevila nejednotnost a nekomplexnost výkladů a některé sporné či problematické způsoby prezentace vidu, a v neposlední řadě také četba a aplikace prací a postupů Laury Jandy, jež zachycují základní kognitivně-lingvistické metody a principy prokazující to, jak může být lingvistická kategorie založená a zdůvodněná na základě vtělesněné lidské zkušenosti, což je využitelné jak v teorii, tak i v pedagogické praxi.

Cílem práce tedy nebylo provést vyčerpávající analýzu učebnic ani překládat vybrané dílo Laury Jandy, ale spíše zmapovat situaci, v níž se výklad slovesného vidu v českých výukových materiálech pro cizince v současnosti nachází, odhalit a v komplexní podobě představit dílčí aspekty, které mohou studentům pochopení této části gramatiky (s ohledem na její objektivní složitost a vysokou míru abstraktnosti) komplikovat či naopak usnadňovat, a v souvislosti s tím i prostřednictvím praktické ukázky zavést pozornost oboru češtiny jako cizího jazyka (či didaktiky – a to zejména se zaměřením na gramatiku – obecně) směrem ke kognitivní lingvistice a zároveň tak inspirovat k dalšímu bádání v této oblasti, jež má dle našeho názoru velký potenciál pro srozumitelnou a efektivní výuku češtiny pro cizince.

Toto pojetí vidu, ze kterého jsme při kognitivně-lingvisticky orientovaném návrhu prezentace vycházeli, by si dozajista zasloužilo propracovaný komentovaný překlad, stejně jako by bylo velice přínosné vytvořit teoreticky důkladněji podepřenou aplikaci této metafory na výklad vidu a slovesných prefixů v češtině. Neméně užitečné by bylo také pečlivé rozpracování konkrétních příkladů a cvičení v českém jazyce či rozmístění tohoto výkladu napříč učivem na vybraných úrovních tak, aby byl výklad optimálně dlouhý a náročný. Dále se nabízí vytvoření her k výuce této gramatické kategorie (jež jsou z kognitivního hlediska velmi užitečné) či navržení interaktivní práce s tekutinou/pískem a kameny, pomocí čehož by se výše popsané fungování vidu ukazovalo v praxi. Toto jsou však jen dílčí úkoly, které by mohly pomoci kognitivní lingvistice (nejen díky možnostem a výhodám, které nabízí) proniknout do didaktiky češtiny jako cizího jazyka a také probudit zájem o podobné zpracování dalších gramatických jevů v češtině.

ANOTACE

Příjmení a jméno: Dosoudilová Markéta

Fakulta: Filozofická fakulta

Katedra: Katedra bohemistiky

Název magisterské diplomové práce: Slovesný vid ve výuce češtiny pro cizince – návrh aplikace metod kognitivní lingvistiky

Vedoucí magisterské diplomové práce: Mgr. Darina Hradilová, Ph.D.

Počet znaků: 135 941

Počet titulů použité literatury: 30 (+ 10 učebnic)

Klíčová slova: čeština jako cizí jazyk, čeština pro cizince, didaktika cizích jazyků, kognitivní lingvistika, kognitivní gramatika, slovesný vid, slovesa pohybu, slovesné prefixy

Charakteristika práce: Diplomová práce se zabývá problematikou slovesného vidu ve výuce češtiny pro cizince, přičemž se prostřednictvím analýzy učebnic a dalších materiálů snaží zachytit současný stav prezentace této lexikálně-gramatické kategorie a souvisejícího učiva. Na základě této sondy pak práce za účelem návrhu alternativního způsobu výkladu vidu představuje kognitivní lingvistiku a možnosti, jež aplikace základních metod a klíčových jevů tohoto přístupu (metafora, lidská zkušenost, prototyp, schéma, kategorizace atd.) ve výuce nabízí.

Summary: This diploma thesis deals with the problematics of verbal aspect in teaching Czech for foreigners and tries to capture the present condition of the presentation of this lexically-grammatical category and related subject by analyzing textbooks and other materials. Based on this probe, with the aim to suggest an alternative way of explanation of the aspect, this thesis presents cognitive linguistics and the possibilities which the application of basic methods and the key phenomena of this approach (metaphor, human experience, prototype, schema, categorization, etc.) offers in teaching.

POUŽITÁ LITERATURA A INTERNETOVÉ ZDROJE

BEDNAŘÍKOVÁ, Božena – PITNEROVÁ, Monika (eds.). *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky II*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015.

BEDNAŘÍKOVÁ, Božena (ed.) *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky I*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. ISBN 978-80-244-4477-2.

CVEJNOVÁ, Jitka, Ondřej GEPPERT, Dita GOLKOVÁ, et al. *Referenční popis češtiny pro účely zkoušky z českého jazyka pro trvalý pobyt v ČR - úroveň A1, A2*. Druhé, upravené vydání. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2016. ISBN 978-80-7481-163-0.

ČADSKÁ, Milada a kol. *Čeština jako cizí jazyk. Úroveň A2*. Praha, MŠMT, 2005. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/referencni-urovne-pro-cestinu-jako-cizi-jazyk>

Česky krok za krokem 1 [online]. [cit. 2017-09-30]. Dostupné z: http://www.czechstepbystep.cz/publikace/publikace_cesky_krok_za_krokem_1a.html

Český statistický úřad. *Cizinci: Počet cizinců* [online]. [cit. 2017-12-01]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/cizinci/cizinci-pocet-cizincu>

DANAHER, David S. Úvod do kognitivní gramatiky. In: *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky II*. SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie (ed.) Praha: Univerzita Karlova, FF, 2007. ISBN 978-80-7308-212-3.

HÁDKOVÁ, Marie – LÍNEK, Josef – VLASÁKOVÁ, Kateřina. *Čeština jako cizí jazyk. Úroveň A1*. Praha, MŠMT, 2005. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/referencni-urovne-pro-cestinu-jako-cizi-jazyk>

HOLÁ, Lída – HÁNKOVÁ, Dana. *K výuce gramatiky v češtině pro cizince* [online]. [cit. 2017-09-30]. Dostupné z: http://www.czechstepbystep.cz/clanky/k_vyuce_gramatiky.html

HOLÁ, Lída. *K metodice výuky vidu* [online]. [cit. 2017-09-30]. Dostupné z: http://www.czechstepbystep.cz/clanky/k_metodice_vyuky_vidu.html

HRDLIČKA, Milan. *Jak vykládám cizincům aspekt* [online]. [cit. 2017-04-19] Dostupné z: <http://www.auccj.cz/starestranky/jakvykladamcizincumaspekt.htm>

HRDLIČKA, Milan. *Kapitoly o češtině jako cizím jazyku*. 1. vyd. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2010. ISBN 978-80-7043-867-1.

HRDLIČKA, Milan. Lingvodidaktická prezentace slovesného vidu. In: *Gramatika a výuka češtiny jako cizího jazyka: k prezentaci gramatiky českého jazyka v učebnicích češtiny pro cizince*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1527-1.

CHRZ, Vladimír. *Metafory v politice*. 1. vyd. Praha: PsÚ AV ČR, 1999. ISBN 80-86174-02-6.

JANDA, Laura. *A metaphor in search of a source domain: the categories of Slavic aspect* [online]. [cit. 2017-09-30]. In: *Cognitive Linguistics* 15 (4), January, 2004. Dostupné z: <ansatte.uit.no/laura.janda/mypubs/sourcecomplete.doc>

- JANDA, Laura. Kognitivní lingvistika. In: *Čítanka textů z kognitivní lingvistiky I.* SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie (ed.) Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2004 (s. 9–58). ISBN 80-7308-072-9.
- Kognitivní lingvistika a čeština* [online]. [cit. 2017-04-20]. Dostupné z: <http://cogling.info/node/31>
- KOMÁREK, Miroslav. *Prefixace a slovesný vid.* In: *Slovo a slovesnost*, 1984, roč. 45 (s. 257–267).
- KOPEČNÝ, František. *Slovesný vid v češtině.* Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962.
- KOŘÁNOVÁ, Ilona. *Vyjadřování přechodu mezi dvěma stavy v češtině s ohledem na výuku cizinců.* In: *Studie z aplikované lingvistiky*, 1, 2014.
- KUTLÁKOVÁ, Michala. *Čeština jako cizí jazyk. Modifikovaný lingvistický popis vybraných gramatických kategorií češtiny.* Disertační práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Filozofická fakulta, 2015.
- MATSUMOTO, Noriko. *Applying Cognitive Grammar to Pedagogical Grammar: The Case of „To“* [online]. [cit. 2017-04-18] Dostupné z: <http://www.paaljapan.org/resources/proceedings/PAAL11/pdfs/10.pdf>
- Nový encyklopedický slovník češtiny. *Vid (aspekt)* [online]. ©Masarykova univerzita, Brno, 2012–2017 [cit. 2017-04-18]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/VID>
- PACOVSKÁ, Jasňa. *K hlubinám šudákovy duše: didaktika mateřského jazyka v transdisciplinárním kontextu.* 1. vyd. V Praze: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2152-4.
- POLDAUF, Ivan. *Mechanismus slovesných vidů v nové češtině.* ČČF 1, 1942 (s. 1–9).
- POLDAUF, Ivan – ŠPRUNK, Karel. *Čeština jazyk cizí.* Praha, 1968.
- PRČÍKOVÁ, Ivana. *Didaktické problémy češtiny jako cizího jazyka (Zaměření na temporálnost).* Magisterská diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2007.
- Společný evropský referenční rámec pro jazyky: jak se učíme jazykům, jak je vyučujeme a jak v jazycích hodnotíme.* 2. české vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. ISBN 80-244-1425-2.
- ŠKODOVÁ, Svatava. *Metafory, kterými se učíme. Jak mohou poznatky kognitivní lingvistiky zasáhnout do vyučování cizího jazyka.* In: *Sborník Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ).* RYNDOVÁ, J. – ČEMUSOVÁ, J. – HOLÁ, L. (eds.) 2005–2006 (s. 87–94).
- TAYLOR, John. *Cognitive Grammar.* Oxford: Oxford University Press, 2002.
- VAŇKOVÁ, Irena et al. *Co na srdci, to na jazyku: kapitoly z kognitivní lingvistiky.* Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0919-3.
- VAŇKOVÁ, Irena. *Člověk a jazykový obraz (přirozeného) světa.* In: *Slovo a slovesnost*, 1999, číslo 4 (s. 283–292).

ANALYZOVANÉ UČEBNICE

BEDNÁŘOVÁ, Ivana – PINTAROVÁ, Magdalena. *Communicative Czech (Elementary Czech)*. Praha: Univerzita Karlova, 2005.

CVEJNOVÁ, Jitka. *Česky, prosím II*. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2105-0.

DOBIÁŠ, Dalibor. *Mluvme česky: Gramatika [začátečníci] = Let's speak Czech! : Grammar [beginners]*. Praha: Fragment, 2010. ISBN 978-80-253-0673-4.

HERCIKOVÁ, Barbora. *Přehled základní české gramatiky pro zahraniční studenty*. Vyd. 2. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2272-9.

HOLÁ, Lída – BOŘILOVÁ, Pavla. *Čeština expres 2: [úroveň] A1/2 : [anglická verze]*. Praha: Akropolis, 2011. ISBN 978-80-87481-26-4.

HOLÁ, Lída – BOŘILOVÁ, Pavla. *Čeština expres 3: [úroveň] A2/1 : [anglická verze]*. Praha: Akropolis, 2014. ISBN 978-80-7470-032-3.

HOLÁ, Lída. *Česky krok za krokem 1: Czech step by step 1 : A1-A2*. Praha: Akropolis, 2016. ISBN 978-80-7470-129-0.

HOLÁ, Lída. *New Czech step by step*. [5. vyd.]. Praha: Akropolis, 2012. ISBN 978-80-7470-019-4.

KESTŘÁNKOVÁ, Marie Boccou – ŠTĚPÁNKOVÁ, Dagmar – VEROŇKOVÁ, Jitka – VODIČKOVÁ, Kateřina. *Čeština pro cizince A1 a A2*. Edika: 2017 (1. vydání). ISBN 978-80-266-1187-5.

KOŘÁNOVÁ, Ilona. *Česká čítanka: adaptované texty a cvičení ke studiu češtiny jako cizího jazyka*. Praha: Akropolis, 2012. ISBN 978-80-87481-99-8.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1: Referenční popis češtiny pro účely zkoušky z českého jazyka pro trvalý pobyt v ČR – úrovně A1, A2 (s. 188).....	16
Obrázek 2: New Czech Step by Step, 2012 (s. 124).....	17
Obrázek 3: New Czech Step by Step, 2012 (s. 125).....	18
Obrázek 4: New Czech Step by Step, 2012 (s. 128).....	18
Obrázek 5: New Czech Step by Step, 2012 (s. 137).....	19
Obrázek 6: New Czech Step by Step, 2012 (s. 233).....	20
Obrázek 7: New Czech Step by Step, 2012 (příloha).....	21
Obrázek 8: Český krok za krokem 1, 2016 (s. 5).....	22
Obrázek 9: Český krok za krokem 1, 2016 (s. 90).....	22
Obrázek 10: Český krok za krokem 1, 2016 (s. 92).....	23
Obrázek 11: Český krok za krokem 1, 2016 (s. 93).....	23
Obrázek 12: Český krok za krokem 1, 2016 (s. 100).....	23
Obrázek 13: Český krok za krokem 1, 2016 (s. 103).....	24
Obrázek 14: Čeština expres 2, 2011 (s. 23).....	25
Obrázek 15: Čeština expres 2, 2011 (s. 24).....	25
Obrázek 16: Čeština expres 3, 2014 (s. 47).....	26
Obrázek 17: Čeština expres 3, 2014 (s. 48).....	26
Obrázek 18: Čeština expres 3, 2014 (s. 52).....	27
Obrázek 19: Česky, prosím II., 2012 (s. 49).....	28
Obrázek 20: Česky, prosím II., 2012 (s. 289).....	28
Obrázek 21: Česky, prosím II., 2012 (s. 290).....	28
Obrázek 22: Česky, prosím II., 2012 (s. 290).....	28
Obrázek 23: Česky, prosím II., 2012 (s. 291).....	29
Obrázek 24: Česky, prosím II., 2012 (s. 295).....	29
Obrázek 25: Česky, prosím II., 2012 (s. 91).....	29
Obrázek 26: Česky, prosím II., 2012 (s. 242).....	30
Obrázek 27: Communicative Czech (Elementary Czech), 2005 (s. 144).....	31
Obrázek 28: Communicative Czech (Elementary Czech), 2005 (s. 145).....	31
Obrázek 29: Communicative Czech (Elementary Czech), 2005 (s. 242).....	32
Obrázek 30: Communicative Czech (Elementary Czech), 2005 (s. 242).....	32
Obrázek 31: Communicative Czech (Elementary Czech), 2005 (s. 243).....	32

Obrázek 32: Čeština pro cizince A1 a A2, 2017 (s. 228)	33
Obrázek 33: Čeština pro cizince A1 a A2, 2017 (s. 229)	34
Obrázek 34: Čeština pro cizince A1 a A2, 2017 (s. 282)	34
Obrázek 35: Čeština pro cizince A1 a A2, 2017 (s. 284)	35
Obrázek 36: Čeština pro cizince A1 a A2, 2017 (s. 376)	35
Obrázek 37: Čeština pro cizince A1 a A2, 2017 (s. 377)	36
Obrázek 38: Čeština pro cizince A1 a A2, 2017 (s. 420)	37
Obrázek 39: Mluvme česky: Gramatika, 2010 (s. 81)	38
Obrázek 40: Mluvme česky: Gramatika, 2010 (s. 82)	38
Obrázek 41: Mluvme česky: Gramatika, 2010 (s. 83)	39
Obrázek 42: Mluvme česky: Gramatika, 2010 (s. 84)	39
Obrázek 43: Mluvme česky: Gramatika, 2010 (s. 135)	40
Obrázek 44: Mluvme česky: Gramatika, 2010 (s. 155)	41
Obrázek 45: Mluvme česky: Gramatika, 2010 (s. 156)	41
Obrázek 46: Mluvme česky: Gramatika, 2010 (s. 157)	42
Obrázek 47: Mluvme česky: Gramatika, 2010 (s. 151)	43
Obrázek 48: Přehled základní české gramatiky pro zahraniční studenty, 2013 (s. 76).....	43
Obrázek 49: Přehled základní české gramatiky pro zahraniční studenty, 2013 (s. 77).....	44
Obrázek 50: Přehled základní české gramatiky pro zahraniční studenty, 2013 (s. 78).....	45
Obrázek 51: Přehled základní české gramatiky pro zahraniční studenty, 2013 (s. 81).....	45
Obrázek 52: Přehled základní české gramatiky pro zahraniční studenty, 2013 (s. 90).....	46
Obrázek 53: Přehled základní české gramatiky pro zahraniční studenty, 2013 (s. 91).....	46
Obrázek 54: Česká čítanka – Grammatical notes, 2012 (s. 18).....	47
Obrázek 55: Česká čítanka – Grammatical notes, 2012 (s. 19).....	48
Obrázek 56: Česká čítanka – Grammatical notes, 2012 (s. 20).....	48
Obrázek 57: Česká čítanka – Grammatical notes, 2012 (s. 20).....	49
Obrázek 58: Česká čítanka – Grammatical notes, 2012 (s. 23).....	49
Obrázek 59: Česká čítanka – Grammatical notes, 2012 (s. 21).....	49
Obrázek 60: Česká čítanka – Grammatical notes, 2012 (s. 27).....	50
Obrázek 61: Česká čítanka – Grammatical notes, 2012 (s. 28).....	51
Obrázek 62: Česká čítanka, 2012 (s. 107)	51